

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Albert Saareste
Peatoimetaja

H. Pürkop
Toimetuse sekretär

J. Mägiste

Tartus, 1925

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. J. Väinaste, Häälikvaheldus-nähtustest eesti keeles	89
2. J. Mg., Faari verbiformansi lainamisest karj.-aunuse ja vepsa keelis	112
3. A. S-te, Keeleajaloolisi märkusi	119
4. E. Muuk, Kolmanda välte märkimisest kirjas	123
5. Valik murdetekstisid:	
6. Setu Luhamaa	130
7. Tarvastu	131
8. Kuusalu	131
9. Saaremaa Jaani	132
6. Akad. Emak. Selts, Seletuseks kohanimede kirjutusviisi asjus	136
7. A. S-te, Veel kord <i>kalev</i> Stahlil	137
8. Küsimused ja kostused:	
E. M., Kas <i>hippodroom</i> või <i>hipodroom</i> ?	137
„ Kas <i>Otto</i> või <i>Oto</i> ?	138
„ <i>Priistav</i>	139
„ Kas <i>Haapsalu</i> või <i>Haabsalu</i> ?	139
„ <i>Omapooliline</i> - <i>omavoline</i>	140
„ <i>Üleüldse</i> - <i>üldse</i>	140
„ <i>Lõppude-lõpuks</i>	140
„ Vene <i>-ev-</i> , <i>-ov-</i> lõpulised pärisnimed	141
„ Kas <i>Kaubandusjaoskond</i> või <i>Kaubanduse jaoskond</i> ?	141
„ <i>Bülletään</i>	141
„ Kas <i>seirama</i> või <i>sõurama</i> ?	142
9. Toimetusele saadetud	142
10. Trükivigu ja õiendusid	144
11. A. R. Cederberg ja Albert Saareste, Eesti kirjakeele vane- mad mälestised (III poogen)	33

EESTI KEEL

1925

Neljas aastakäik

№ 5—6

Äkadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Vabriku 3, kort. 8

Talitus:

Tartu, Gildi 8, teisel korral

Häälikvaheldus-nähtustest eesti keeles¹.

Iga elava keele häälikuline ehitus muutub alaliselt kahes tähtsamas suunas: 1) häälikud muutuvad kvaliteedilt, ja see muutumine on formuleeritav kindlatesse häälikseadustesse; 2) häälikud vahelduvad, nähtavasti ka kindlate reeglite järel, kuid vastavaid üldtunnustatud reegleid meil praegu veel ei ole.

Näit. esineb vene *izbo'srk* meil kujul *irboska*; sõnas on sündinud *r* ja *s* kohavahetus, populaarselt üteldes artikulatsiooni komistus, millel aga on oma ilmne loogika: kohavahetuse tagajärjel on *r* ka eesti kujus jäänud peärõhulise silbi lõppu nagu ta seda oli vene kujuski. Nii on *irboska*-kuju teatud mõttes lähem kujule *izbo'srk* kui seda oleks vahelduseta *ispor'sk*, kõnelemata viimase kuju kõlalilisest võimatusest eesti keeles.

Teine näide: Halj. murde kujus *kikkerbärid*, kirja-keeles *likerberid*, s. Stachelbeere — on sündinud sarnanev

¹ Järgnevas artiklis on tarvitatud järgmisi lühendusi: Halj. = Haljala; Kod. = Kodavere; Mar. = Martna; Mih. = Mihkli; Puh. = Puhja; Ris. = Risti; Vas. = Vastselina; Vig. = Vigala; algs. = algslaavi; lä. = läti; Wied. = Ehstnisch-deutsches Wörterbuch von Dr. Ferdinand Wiedemann; Vig. m. pj. = A. Saaberik, Vigala murde peajooned. Muud lühendused ja märgid vt. „Lühendused ja märgid“.

vaheldus: algupärase sõnaalgulise *t* on vaheldanud *k* järgneva *k* sarnastaval mõjul.

Kolmas näide: kirjakeeke kuju *kärner*, s. Gärtner, vastab Halj. murdes *kärnal*, kus algupärase sõnalõpulise *r* asemele on ilmunud *l* eelneva *r* eristaval mõjul. Siin on jällegi ilmse seadusepärasusega tegu, sest eesti keeles leidub vaevalt sõna, milles oleks kaks *r*-häälikut.

Esitatud näited tähistavad kolme tähtsamat häälikvahelduste kategooriat, nimelt metateesi, assimilatsiooni ja dissimilatsiooni juhtumusi, mida leiame rohkesti igas keeles, kuid mis seisavad seni veel „väljaspool seadusepärasust“.

Alles viimasel ajal on indoeuroopa keeleteadus asunud ka häälikvahelduse nähtusi reeglustama. Et aga siin tegu on väga komplitseeritud nähtustega, kus vaja opereerida suure arvu teguritega, siis vajame nähtavasti veel mitme teadlaste-põlve intensiivset tööd ja eksimusi, enne kui leitakse vastuvõetavad lahendused.

Senistest katsetest on kõige julgemad prantslase Grammont'i ja sakslase Meringer'i omad. Esimene on kirjutanud rea üksikuurimusi metateesi, assimilatsiooni ja dissimilatsiooni kohta, kus ta esitab häälikvahelduste reegleid, mis küll tuletatud indoeuroopa keelte näidetest, kuid mis tahavad maksvad olla inimkeele kohta üldse.

Kuna Grammont tegutseb rohkem üksikute sõnadega, kus sündinud ja püsima jäänud vaheldus, võtab Meringer („Aus dem Leben der Sprache“ jt.) küsimuse laiemalt ja käsitleb häälikvaheldusi terve lause ulatuses, hoolimata sellest, kas vaheldus jääb keelde püsima või mitte. Tema kinnitab, et komistust väljakutsuvad põhjused on alati samad, vaja ainult leida seletus, miks teatud komistused-vaheldused jäävad keelde püsima, teised mitte. Julgemalt väljendudes võiks ütelda: häälikvaheldused on teatud tingimustel paratamatud, kui neid ei takista vastutingimused.

Mainitud teadlaste häälikvahelduste reeglid on uskumpanevad ainult üldjoontes. Nii võib Grammont'i tugevama hääliku ja Meringer'i samaväärlisuse (Gleichwertigkeit) põhimõtte abil paljugi vaheldusjuhtumusi reeglustada, kõiki juhtumusi aga mitte kummagagi.

Häälikvahelduste seadusepärast on püütud isegi seletada ja põhjendada, mis on muidugi raskem kui ainult selle konstateerimine. Raskust suurendab asjaolu, et assotsiatiivsed kontaktmõjutused (nii nimetab häälikvaheldusi Wundt, Völkerpsych. I) avalduvad kahes suunas, progressiivses ja regressiivses. Näit. on saksa sõnal *Röhre* eesti murretes kaks vastet, *rõv* ja *lõr* — samast algkujust on sündinud ühes murdes progressiivne, teises regressiivne eristumine. Siin tuleks küsida: miks mõjutavad ühel juhtumisel eristavalt juba artikuleeritud häälikute auditiiivsed kujutlused (progress. vaheldus), teisel aga veel artikuleerimata häälikute motoorsed kujutlused (regress. vah.)? Igatahes on põhjused siin rohkem psühholoogilised kui füsioloogilised. Wundt püüab seletada vaheldusi kultuurinimese nobeda kõnetempo ja närviliku ruttamisega, mille tõttu teatud häälikkujutlused kipuvad esile enne oma aega ja tekitavad mõnesuguseid komistusi ja vaheldusi, kuid sel teel on seletatavad ainult vaheldused regressiivses suunas.

Samuti raske on küsimus, miks jäävad teatud komistuskujud keelde püsima, miks levineb üksiku isiku eksitus terve ümbruse peale. Probleem on siin sama, mis häälikseaduslikkude muutumiste levinemise puhulgi, ainult järsku sündinud häälikvahelduse võimulepääsemine tundub veel palju võimatum, sest vaheldusega kuju peab ju tunduma liig võõrana senise kuju kõrval. Levinemine oleks arusaadav ainult võõrsõnade laenamisel, kus komistuskujul puudub võistlus õige kuju poolt.

Kuid ka siin on püütud seletusi leida. On arvatud, 1) et vaheldused levinevad lastekeele kaudu, 2) et nad on jäljendamistungiga, või moehaigusega ühenduses (Meringer ütleb otsekohe, et häälikseadus on „punase päevavarju seadus“), 3) et nendes on kaasamõjuvad affektid¹.

Igatahes on häälikvahelduste küsimus keerukam kui häälikseaduste oma, ja lahenduste leidmine võib järgneda

---

¹ Näit. Sperber oma psühhoanalüütilistes seletuskatsetes (H. Sperber, Über den Affekt als Ursache der Sprachveränderung. Halle 1914).

alles põhjaliku materjali kogumise ja läbitöötamise järel. Tööga on alles alustatud. Oleme alles otsimiste ja probleemide ülesseadmise ajajärgus. Soome-ugri keelkonna kohta ei ole isegi vastavaid ainekogusid olemas.

Käesolev ülevaade tahab olla katseks esindada häälikvahelduse näiteid eesti keelest, mis on võetud peajasjalikult Wiedemann'i sõnastikust¹. Tulevikus, kui jõuab lõpule murdesugemete kogumine, on võimalik opereerida juba suurema ainekoguga ja asuda reeglite tuletamisele — muidugi kasutades ka näiteid sugukeelist — käesoleval juhtumusel on piirdutud peajasjalikult liigitamisega.

Liigitamise aluseks on võetud enamail juhtumusi häälik, mis sunnib teisi vahelduma, mida võib nimetada vahelduse baasiks. Teisteks liigitamise alusteks võivad olla veel: hääliku artikuleerimise koht, asend sõnas (rõhulises või rõhuta silbis, silbi lõpul või algul), välde jne.

Häälikvahelduse nähtused on tähelepandavamad konsonantide juures, mille artikuleerimine raskem ja teeb takistusi, iseäranis võõrsõnade laenamisel, ja mille häälikuline kuju on reljeetssem ning komistus sellepärast „kõrvator-kavam“ kui vokaalides. Järgnevas ülevaates on sellepärast peatatud ka peajasjalikult ainult konsonantide vaheldustel.

I. Assimilatsiooni nähtused.

Assimilatsiooniks nimetame sarnanemis-vaheldumist naaberhääliku mõjul. Selle järele kas on naabus lähedane või kaugel, kas on vahelduv häälik baasist eel- või taga-pool — kõneleme lähedast ja kaugest, progr. ja regr. assimilatsioonist. Peale selle võib assim. olla veel täielik või osaline: osalist assim. näeme näit. kujus *ämpalk*, s. Hahn-balken, kus dentaali *n* asemele on ilmunud *p*-ga homorganne *m*, ühtlasi jäädes baasi *p* kõrval artikulatsiooni iseloomult eriliseks.

¹ Juhtumused, mis esinevad ühtlasi ka sugukeeltes, on siin kui üldiselt tuntud meelega välja jäetud.

a. Lähema assimilatsioonijuhumused.

Kahe kõrvuseisva konsonandi sarnanemine nõrgas astmes on eesti keeles harilik nähtus, näit. *vaib* : *vailä*, *laiba* : *laimäs* jne. Ilmne on, et siin häälikud mõjutavad teineteist füsioloogiliselt ja et sellistel juhtumustel on häälikseaduslik iseloom, s. o. teatud häälikühend assimileerub nõrgas astmes järjekindlalt. Sellist assimilatsiooni on raske kujutleda kui miski järsku artikulatsiooni komistust, vaid pigemini kui aegapidist sarnanemist. Järjelikult oleks siin tegu üleminekunähtusega häälikmuutuste ja häälikvahelduste vahel.

Kuid ka siin võivad ilmuda oma raskused. Eesti murretes võime leida juhtumusi, kus sama häälikühend on assimileerunud kahes suunas, näit. sõnast *kaiki* leiduvad kujud *kakki* ja *katti*. Kuna mõlemad kujud peavad olema seadusepärased, siis ei ole vastava reegli formuleerimine mitte kerge. Õnneks on sellised juhtumused võrdlemisi haruldased. Harilik oleks siin ikkagi *tk > kk*, ainult järgneva *i* palataliseeriv mõju on soodustanud ka *tk > tt* assimilatsiooni — harilikult aga on igal häälikühendil üksainus kindel assimilatsiooni suun.

Ei ole mõtet loetleda kõiki eesti keeles esinevate lähema assim. juhtumuste liikisid — nende arv on suur. Olgu siin ainult tähistatud veel mõned teised häälikmuutused, mis oma iseloomult kuuluvad ka lähema assim. alla, nimelt:

1) vokaliseerumine, nagu *käsa* < *kansak, *kaela* < *kaylan jne., mis harilikult ilmub progr. suunas.

2) labialisatsioon, kus labiaalkonsonant muudab naabervokaali ka labiaalsemaks, näit. eL *pümmē* - eP *pimē*, Ris. (Nõva) vanem kuju *münü* pro *minü* jt.

3) palatalisatsioon, kus *i* või *ï* regressiivselt kisub naaberhääliku selle normaalsest hääldamise kohast suulae poole. Labiaal- ja dentaal-konsonantide artikulatsiooni koht nihkub sel puhul taha-, palataalide oma — ettepoole. Palatalisatsiooni mõju võib olla nii suur, et terve häälik muutub oma kvaliteedilt, näit. et *ps* ja *ks* > *ts*, nagu *üts*, *lažs* jt.

4) Eraldi võiks nimetada ka lausefoneetilist assimilatsiooni, mis eesti keeles eriti sagedasti ei esine, näit. „läksim mina . . . läbi küla tänava“.

Lähema assim. juhtumuste puhul võiks küsida, millest oleneb vaheldumise suun, kas asendist või hääliku iseloomust, sest suur näidete arv lubab siin rutem reeglendamisele asuda. Ainult väga üldiselt võib ütelda, et vokaalbaas assimileerib sagedamini progr., konsonantbaas regr. suunas. Dentaalide assimilatsiooni juhtumustes võib jällegi üldiselt märgata, et dentaalklusiilid assimileerivad peaaesjalikult regr., likvidad aga progr. suunas. Võime oletada, et hääliku helilisus annab talle teatud jõu progr., helitus aga regr. mõjutamiseks. Juhtumustel, kus likvida ja klusiil „jõudu katsuvad“, võidab ikka esimene, täh. otsustavam tegur on kvaliteet. Selline assimilatsioon kui *tuttav* < *tunttava, pealegi tugevaastmelisest kujust, tundub igatahes erandina.

b. Kauge assimilatsiooni juhtumused.

Kauge assim. juhtumused erinevad üsna põhjalikult lähema assim. omadest. Siin ei leidu peaaegu üldse vaheldumist kategooriate kaupa; on ainult üksikjuhtumusi, kus igauhele vaja otsida erilist seletust. Üldse tunduvad kauge assim. juhtumused vähe seadusepärased ja vähe tarvilikud (keele füsioloogia ja psühholoogia seisukohast); nendes esineb tüübilisi näiteid vähe, ja sellepärast on nad ka vähem äratanud keeleteadlaste huvi.

Järgnevad näited on liigitatud vahelduvate häälikute asendi järele; vaheldusega kuju on paigutatud esikohale.

1) Baas ja assimileeruv häälik on mõlemad silbi algul.

a. Progressiivne suun:

$p - m > p - p$: eL *päsper* - *päsmer* - v. *безмръѣ* (Saarestete, Leks. vah. I 223).

$p - k > p - B$: Halj. *pabisen* - sm. *pakisen*.

$v - g > v - B$: Wied. *vibur* - *vigur* - s. *Figur*.

$v - k > v - p$: *vapper* ~ s. *wacker*, kus võib aga näha ka regr. assim. kujust *tapfer*¹.

$v - k > v - v$: Wied. *vihv* ~ *vihk* ~ mrd. *viške*.

$t - k > t - t$: Halj. *tähtepea* ~ sm. *tähkä* ~ mrd. *tikše*.

$l - n > l - l$: Wied. *leitlant* ~ *Lieutenant*. Halj. *lasilad* ~ Kolga *lasinad* ~ Wied. *lazing*, *lazung* jne. (EK I 92). Wied. *kolovõlium* ~ *Colophonium*.

$k - p > k - k$: Wied. *kuker(-pall, -küt)* ~ sm. *kuperkeikka*.

$k - t > k - k$: Halj. *kaõpukkad* ~ Vig. *kapetad* ~ Kihnu *kapõtad* ~ Wied. *kapend*, *kapet*, *kaput* jne. ~ veps. *kaputad* (EK I 46; Kettunen, LVHA I 95).

b. Regressiivne suun:

$k - p > p - p$: *poõspuõl* ~ *kuõspõl* ~ roots. *skottspole* (Leks. vah. I 228 jj.).

$p - d > t - t$: Wied. *tärkentriker* ~ s. *Perpendikel*. Huvi-
tav rekordsõna, milles sündinud neli assim. juhtumust, kaks
regr. ($p - d > t - t$, $p - k > k - k$) ja kaks progr. ($r - l >$
 $> r - r$ ja assimileeruv r ilmumine t järel) suunas, — ainult
liig rohke r esinemine paneb natuke kahtlema komistuste
eestipärasuses, kuid on siiski seletatav püüdega eriliselt ras-
kelt hääldatavat sõna veel raskemaks muuta.

$s - t > t - t$: Halj. *rohutirts* ~ Wied. *rohusirts*.

$v - k > k - k$: Wied. *kihk* ~ *vihk* ~ mrd. *viške*.

$p - k > k - k$: Halj. *kentsakkas* ~ Wied. *pensakas*, *peñt*,
veñts, *peñtsima*. *kulikka* ~ v. *кулька* (kaardimäng).

$t - k > k - k$: Tarv. *karagan* ~ v. *маѣаканъ* (Kod.
Dial. 68). Halj. *kilgastand* piim ~ Kod. *tilgašet* (Kod. Dial. 97).

2) Baas ja vahelduv häälik silbi lõpul.

a. Progressiivne suun:

$m - l > m - n$: Halj. *kampsun* ~ s. *Kamisol*.

$l - v > l - l$: Ris. *polkolnik* ~ *polkovnik*.

$r - n > r - l$: Vaiv. *arkkala* ~ v. *арканъ* (Leks. vah. I 214).

$n - l > n - n$: Wied. *kuntspants* ~ s. *Kunzens Balsam*.

¹ Vrd. teisalt Setälä, ÄH 146—7, kus e. *vapper* (mis oleks analoogiline), eL *vabras* ühendatakse sm. sõnaga *vauras* (< *vabras) 'gesund, munter, kraftvoll'.
Toim.

b. Regressiivne suun:

$n-r > r-r$: Wied. *parder* ~ s. *Panther*.

$n-l > l-l$: Wied. *kulterpalt* ~ s. *Kunzens Balsam*.

3) Üks konsonant silbi algul, teine lõpul.

a. Progressiivne suun:

$p-t > p-p$: Wied. *peipsima* ~ *peitsima* ~ s. *beizen*.

$v-B > v-v$: Wied. *vāvlane* ~ *vāblane* ~ sm. *vaapsiainen*.

$l-B > l-D$: Wied. *ladrama* ~ *labrama* ~ s. *plappern*.

$k-p > k-k$: *kääksed* ~ *käisped* (Etnogr. sõnast.), kus nähtavasti enne assim. on sündinud $s-p$ metatees.

$k-t > k-k$: Wied. *kahklema* ~ *kahtlema*.

b. Regressiivne suun:

$n-k > k-k$: Wied. *käklema* ~ *näklema*.

$v-h > h-h$: Wied. *hõhk* ~ *võhk* ~ mrd. *viške*.

4) Assimileeruv konsonandi ilmumine (assimilatorischer Lautwuchs).

a. Progressiivne suun:

$t-0 > t-t$: Wied. *tistel* ~ *tksel* ~ *tizel* ~ Halj. *tissel* ~ s. *Deichsel*. Esimene kuju on seletatav l ilmumisega kujusse *ttsel* või *tsssel*, kuid võimalik on ka arenemiskäik *tksel* > *tksel* > *tistel*.

$r-0 > r-r$: Wied. *tärkentriker* ~ s. *Perpendikel*.

b. Regressiivne suun:

$0-v > v-v$: Wied. *visvassikas* ~ v. *извоуникъ*.

$0-r > r-r$: Wied. *ārlanti jūr* ~ s. *Alantwurzel*.

$0-k > k-k$: Wied. *rehknung* ~ s. *Rechnung*.

5) Vokaalide kauge assimilatsiooni alla kuulub kõigepealt progr. suunas avalduv vokaalharmoonia nähtus ja mitmed teised sarnanemised, mis meil ühised teiste sugukeeltega. Vokaalide assim. võib esineda ka regressiivses suunas, näit. Wied. *erel* ~ *orel*, *kivastama* ~ *kivistama*, *hiliting* ~ *heliting* ~ *heleting* jne.

Esitatud kauge assim. näited suudavad küll uskuma panna, et sellist nähtuste kategooriat salata ei saa, kuid oma seadusepärasuses ei ole nad eriti veenvad. Veenvamad on siiski juhtumused, kus asjaomased häälikud on paralleel-

ses asendis, kuna assimilatsiooni võimalus *võh-ku* > *hõh-ku* või *pejt-sima* > *pejp-sima* tundub kahtlasem.

Näidete vähesus ei luba kauge assim. puhul oletada, millest baasi tugevus oleneb, kas rõhust, asendist või kvaliteedist.

II. Dissimilatsiooni nähtused.

Dissimilatsiooni nähtused on võrdlemisi tuntud ja arusaadavad vaheldusjuhtumused, mille põhjuseks on sama hääliku takistav kordumine eri silpides või homorgaansete häälikute esinemine samas sõnas¹. Igaüks tunneb, kuidas selline kordumine, iseäranis rutulises kõnetempos, teeb sõna või lause raskesti hääldatavaks, näit. sõnas *superintendent*, kus silp *ent* (*int*) esineb kolmekordselt. Eesti keeles avaldub ilmne tendents mitte sallida samas sõnas mitut *r*-häälikut (ka teistes keeltes, näit hisp. *marmol* - lad. *marmor*), kuid dissimilatsiooni vastav reegel on veel formuleerimata.

Dissimilatsioon asendab vahelduva hääliku ikka mõne sugulashäälikuga: *r* asemele ilmub *l* (*kärnel*, mitte *kärnes* või *kärnep*), ja sõna üldine ilme jääb võrdlemisi samaks.

Grammont esitab omas teoses 20 dissim. reeglit indoeuroopa keeltele, kuid nad tunduvad liig „kahtlased“, et neid julgeks kohandama hakata soomeugri keelkonna dissim. juhtumustele.

Eesti keeles, kui piirduda ainult liigitamisega, võime tähele panna järgmised tähtsamad dissim. juhtumuste liigid.

1. Kõrvutiseisvate erihäälikute (lähem) dissimilatsioon:

pm > *km*: Wied. *hokman* - *hopman* - s. *Hauptmann*.

dl > *gl*: eL *vigel* g. *viglâ* - algsL. *vidla* (Leks. vah. I 206).

Wied. *higlane* - *htdlane* - sm. *hiisi* g. *hiiden*. Wied. *vtkline* - Halj. *vtllik* tee, *vtttama*. Wied. *pügli* - *püdli* jahu - s. *beuteln*.

ld > *lg*: Wied. *halgias* - *haldias* - sm. *haltija*.

rl > *rd*: Wied. *ordiani* värv - *Orleans*.

tr > *pr*: Wied. *preng* - *träng* - s. *Stränge*.

¹ Ka hääliku sissekiilumist on püütud dissim. nähtustega ühendada (Wundt, Völkerpsich.), nagu meie sõnus *Ants* - *Hans*, *undreht* - s. *Unrecht* jne.

tn > kn: Wied. *vaškne ~ vastne* (ka *vašknarva*, vrd. Leks. vah. I 258).

Esitatud lähema dissim. juhtumustes võib näha kaunis silmatorkavat seadusepärasust: klusiili ja likvida (resp. nasaali) eristumisel on alati viimane tugevam.

2. Juhtumusi, kus tugevamarõhulise silbi algkonsonant dissimileerib nõrgemarõhulise silbi algkonsonandi, leidub kaunis palju, ja neis võime eraldada järgmised alaliigid:

a) Dissim. I ja II silbi algkonsonantide vahel:

p — m > p — n: Wied. *põrnitama ~ põrmitsema*, oletades et viimane kuju on algupärasem.

p — B > p — G: Wied. *ptgel ~ pvoel ~ ptbel*.

v — B > v — D: Wied. *vaiduma ~ vaibuma ~ sm. vaipua*.

v — v > v — m: Kod. *volmer ~ revolver* (Kod. Dial. 45).

n — t > n — p: Wied. *nüpel ~ s. Knüttel*.

l — l > l — r: Wied. *librik ~ liblik*.

l — l > l — n: eL *lõün ~ Halj. lejl ~ sm. löyly*. eP *lennis ~ lēlis ~ lehelis* (Leks. vah. I 24).

r — l > r — n: Kod. *kresna ~ v. кресло* (Kod. Dial. 152).

r — r > r — O: *prtdik ~ Friedrich*, kus teine *r* on dissimileeruvalt kadunud.

t — t > t — k: Wied. *telk ~ telt ~ s. Zelt*.

t — t > t — v: Wied. *tohverdama ~ tohterdama*.

k — k > k — p: Wied. *kupar ~ kukar ~ sm. kukka*.

k — n > k — m: Halj. *kīm ~ eL kīn ~ lä. schkīnis*: ka siin võib dissim. näha, sest *m* on oma artikulatsiooni kohaga *k*-st kaugemal kui *n*.

b) Pearõhulise silbi algkonsonant dissimileerib kõrvalrõhulise silbi algkonsonandi:

Kõige suurema ja üldse kõige ühtlasema ning veenvama vaheldusjuhtumuste rühma kujundavad germani laensõnad, kus esines kaks *r*-häälikut ja sündis eristumine *r — r > r — l*, näit. *rüttel ~ s. Reiter*, *trehtel ~ s. Trichter*, *preinel ~ s. Brenner*, *rakkel ~ s. Racker*, *trâvel ~ s. Traber*, *rõvel ~ roots. röfvare*, *trikkel ~ s. Drücker* jne.

v — v > v — l: Halj. *videlik ~ Wied. videvik* (ka *-lik* suffiksi mõju?)

$v - m > v - n$: Wied: *vabarnad* ~ *vabarmud* jt. ~ veps. *babarm* (Kettunen, LVHA I 3).

$l - l > l - r$: *lähker* ~ *lähkel* ~ muin-taan. *legel* (Ojan-suu, SKTT I 157): Rõigi *lâger* ~ rootsi *plägel* (Leks.vah.I 203).

$l - D > l - G$: Wied. *labigas* ~ *labidas*.

$l - n > l - m$: Wied. *laterm* ~ *latern*.

$t - t > t - k$: Vig. *tiimukki enäd* ~ *timuti* (Saaberik, Vig. m. pj. 15).

Siia kuuluks ka $v - m > k - m$ Halj. kujus *kundament* pro *vundament*, kus *-ment-* silp esineb pearõhulisena.

c) Eelneva kahe liigi analoogial ootaks, et ka kõrvalrõhulise silbi algkonsonant dissimileeriks eelneva nõrgarõhulise silbi algkonsonandi ja sellega tõendaks rõhuolude tähtsust hääliku tugevuse määramisel. Kahjuks ei leidu selleks tüübilisi näiteid. Võiks mainida ainult Wied. *agutant* ~ *adjutant*, kus $D - t > G - t$, kus aga kolmas silp tundub pearõhulisena.

Käesolevasse liiki võib arvata veel n. n. haploloogilise kadu (korduva silbi kadu) juhtumused, milles küll mõned (näit. Jespersen) tahavad näha assimilatsiooni, s. o. häälikfüsioloogilist ühtesulamist ja sarnanemist — kuid psühholoogiliselt kuulub nähtus dissim. alla, sest kadu põhjuseks on kordumisega tekitatud takistus artikulatsioonis. Näit.:

superdent ~ *superintendent*.

jumalik < *jumalalik.

kârmad < *kârnamarijat* (kui on vastuvõetav Kettuneni etümoloogia, EK III 120).

Juhtumusi, kus kõrvalrõhulise silbi algkonsonant dissimileeriks järgneva nõrgarõhulise silbi algkonsonandi, on hoopis vähe (näit. Wied. *kardemõn* ~ *Cardemom*).

3. Rohkesti leidub dissim. juhtumusi, kus pearõhulise silbi lõppkonsonant dissimileerib kõrvalrõhulise silbi algkonsonandi, kui lähtekohaks võtame oblikva käänete kuju, või nõrgarõhulise silbi lõppkonsonandi, kui samaväärilisuse põhimõtte pärast võtame selleks nimetava. Siin esineb samasugune $r - r > r - l$ (n) nagu eelmise liigi esimeses rühmaski, näit.: *kârnæl* -

kärner, kortel ~ korten ~ korter, ärkel ~ ärken ~ s. Erker, härbel ~ härbän ~ härbär ~ s. Herberge, järman ~ s. Jahrmarkt jne.

4. Jääb üle veel hulk dissim. juhtumusi, kus nähtavasti tuleb loobuda rõhu ja paralleelse asendi arvestamisest. Oleks vaja esile tõsta mõni uus põhimõte, kuid juhtumuste vähesus ei luba seda siin teha.

Raskesse seisukorda panevad meid näiteks juhtumused, kus tegu on sama silbi alg- ja lõppkonsonandiga ja kus tundub kindel tendents dissimileeruda regr. suunas, näit.:

$p - B > k - B$: *kobras < *pobras ~ v. бобръз* (Saa-
reste, EK III 137).

$v - B > h - B$: Wied. *hablane ~ väblane ~ sm. vaap-
sainen*.

$t - t > p - t$: Wied. *pritsud ~ tritsud ~ s. Trittschuhe*.

$h - h > r - h$: Wied: *rähn ~ hähn ~ sm. hähnd*.

Tahaks ütelda, et tugevam on silbi lõppkonsonant, sest teda „toetab“ järgmise silbi algkonsonant, oleks nagu „kaks ühe vastu.“ Sarnane väide aga nii väheste näidete põhjal ei tundu küllalt uskumapanev. Loomulikum oleks püüda kujutleda sõna niisugusel kujul, et mõlemad konsonandid oleksid silbi algul (**poberas, *hähnen* jne.), siis oleks vähemasti samaväärlisuse suhtes asi korras, ainult dissim. suun käiks ikkagi rõhulise silbi tugevuse põhimõtte vastu.

Et rõhuolud aga mitte alati otsustavad ei ole dissim. suuna määramisel, selleks võib tuua hulga näiteid, mis rõhuteooria seisukohast tuleksid kõik eranditeks tunnistada, näit.:

$p - m > t - m$: Ris. *tärmutter ~ Perlmutter*.

$p - v > t - v$: Halj. *tolvan ~ v. болванъ*.

$r - r > l - r$: *lör ~ sm. ryöri ~ s. Röhre ~ roots. rör*.

$t - t > l - D$: Wied. *ludr ~ tudr - tutar ~ s. Leindotter*.

$t - D > k - D$: Halj. *kebastama ~ sm. tepastaa*.

$k - G > p - G$: Wied. *pīrgama ~ kīrgama*.

$k - k > t - k$: set. *turašk ~ kurask ~ sm. kuras g. kurak-
sen* (Leks. vah. I 211).

Suurema hulga esitatud juhtumuste puhul võiks ütelda, et baas on eest toetatud, järjelikult tugevam, isegi

rõhuolude vastu. Sellist tugevust tunnustab ka Grammont¹ näit. tšehhi kujus *nedved* < *medved, kuid meie võime leida jällegi hulga vastunäiteid, kus „tugi“ ei mõju, näit. *volmer* ~ *revolver*, *librik* ~ *liblik* jne. Igatahes jääb siin küsimus hämaraks.

Mõnel juhtumusel võiks arvestada ka kvantiteedi mõju dissim. suuna määramisel, kuid sellekohaseid näiteid ei ole palju, näit.

mm — *n* > *mm* — *l*: *kämmel* ~ sm. *kämmen*.

k — *k̄* > *p* — *k̄*: eL *pušsak* ~ v. *пушакъ* (EK III 137).

k — *k̄k* > *p* — *k̄k*: Wied. *lopsakas* ~ Halj. *loksakkas*.

Dissimileeruva kadu juhtumustel kaob nähtavasti alati konsonant teise konsonandi naabrusest, mitte üksik, sest viimase kadu muudaks rohkem sõna ilmet, näit.:

Wied. *paberits* ~ s. *Berberitze*.

Wied. *täder* ~ *tälder* ~ s. *Taler*: siin on enne sündinud assimileeruv *d* ilmumine, hiljem dissimileeruv *l* kadu.

Eesti kujud *võõttud* (< *võõtteitud*), *kaõttud* jne. on seletatavad ka dissim. kaduga (Kettunen, VirKÄH 19).

5. Vokaalide dissim. juhtumusi võiks leida paljugi, kuid nad on vähe iseloomulikud artikulatsiooni komistuste seisukohast. Lähema dissim. juhtumusteks võime pidada kõik pikkade vokaalide diftongistumised, nagu *muõ* ~ *mâ*, *üõ* ~ *õ*, *põesàs* ~ *põsàs* jne., kus dissim. esineb nii regr. kui progr. suunas. Kaugem vokaalide dissim. ilmub ikka progr. suunas, näit.:

Wied. *küka(kil)* ~ *küki(tama)*, *hirva(kil)* ~ *hirvi(tama)*, *kudama* ~ *kuduma*.

Dissimilatsioonis on meil tegu tähtsa keelelise nähtusega, mille põhjused on kõigepealt psüühilised, kuid nende selgitamine² ja juhtumuste reeglistamine nõuab veel palju tööd. Määravate teguritena esinevad siin rõhk, asend ja

¹ Reegel: „*explosive appuyée dissimile explosive intervocalique*“.

² Brugmann („Das Wesen der lautlichen Dissimilationen“) oletab mingisugust „horror aequi“, kuid see ei tee asja põrmugi selgemaks.

häälikvaliteet. Ei või ütelda, et dissim. oleks nähtus, mis esineks ainult üksikkomistuste kujul — ta võib ilmuda ka terves sõnade kategoorias. Seda võib ütelda eriti *r*-hääliku kohta eesti keeles, kuna sugukeelte häälikuteajaloos on sage-daks nähtuseks ka korduva spirandi ja affrikaadi reegli-pärane dissimilatsioon.

Dissimilatsiooni viljelemist laiemas mõttes leiame ka poetikas ja stilistikas: esteetiliselt laitmatu lõppriim nõuab pearõhulisele vokaalile eelneva konsonandi erilisust; sama sõna- või lausekuju sage kordumine — kui sellel ei ole erilist otstarvet — on stiililiselt lubamatu.

III. Metateesi nähtused.

Metateesiks nimetatakse vaheldust, kus sõna häälikud jäädes endisteks vahetavad ainult oma kohad, kus muutub artikulatsiooni liigutuste järjekord. Metatees võib ilmuda nii teineteisest kaugel kui ka kõrvuti seisvate häälikute vahel, võib esineda nii üksikkomistuse kui reeglipärase vahelduse kujul. Kohavahetuse põhjuseks on nähtavasti alateadlik püüe kergemale hääldamisele. Ainult harukordadel võib tähele panna ka püüet säilitada sõna esialgset iseloomu muutunud rõhuoludes (näit. *irboska*).

Kõige tüübilisemana ja sagedamana kauge met. juhtumusena esineb nii meil kui mujal *l~r* kohavahetus. Likvide eriline kalduvus metateesile on ka arusaadav, sest klusiilide ja spirantide artikulatsioon on liiga selge, et selles kergesti võiks eksida.

1. Näiteid kaugest metateesist ei ole palju.
l~r: Wied. *tikerpil~tikelber* ~ s. *Stachelbeere*.

Kod. *vuŭlar* ~ Halj. *puŭral* ~ s. *Futteral*. Kod. kuju võib olla ka vene kujust *футляръ* (Kod. Dial. 153).

klunŭker ~ *krumppel* (Leks. vah. I 136): vahetus on, kuid ei ole selge, kumb on algkuju (võib ka olla, et kumbki ei ole).

n~r: Kod. *vântter* ~ Halj. *värtten* ~ v. *вертено* (Kod. Dial. 153). Kod. metateesi võib seletada kui *n* paigutamist pearõhulisse silpi ja ühendamist sõnaga *vântama*.

Eesti kuju *rähn* püüab Kettunen (LVHA I 86) seletada metateetseks saaduseks algkujust *närhi* > *ränhi* > *rähni*, — nõnda siis järgemööda kaks metateesi, *n—r* > *r—n* ja *nh* > *hn*.

v—r: Kod. *türev* - Vig. *tõri* < *tõriv* (Vig. m. pj. 17)
~ Halj. *töver* - s. Zuber.

l—m: kohanimi *Assamalla* - *Assalamma*.

l—n: Wied. *limpsama* - *nilpsama*, kus *n* ja *m* tuleb lugeda võrdseteks, sest *n* assimileerub paratamatult *p* eel *m*-ks.

Wied. *vinält* - *viländ*.

k—p: Wied. *ponkras* - *kompräs*, kus on jällegi *η* ja *m* üheväärilised, olenedes järgnevast klusiilist.

Wied. *kubema* - *pugema*.

Wied. *pugu* - *kubu* - sm. *kupu*: metateesile on tõuganud võib olla *kubu* teine tähendus (hao, õle *kubu*).

eL *pagl* - *kabel* (Kettunen, EK III 120).

k—t: *kurt* - *türk* (Leks. vah. I 39).

Meil leidub sõnapaare, mis omavahel on metateetsed, kus aga siiski metateesi kindlasti oletada ei või, sest et kumbki ei ole algkuju. Näit. Wied. *plür* - *prül* - s. Brauer, kus mõlemas kujus võib näha ka dissimilatsiooni (nagu *lör* - *rör* - s. *Röhre*). Kui saaks tõendada, et samast sõnakujust on dissim. võimalik ainult ühes suunas, siis oleks teine kujudest muidugi metateetne. Wied. *kurel* - *kuller* kujudest võiks esimest pidada metateetseks, teist saksa laenuks; kui aga tahaksime väljuda vene või prantsuse kujust (*курьеръ*, *courrier*), oleks jällegi kaks seletamisvõimalust.

Iseäranis veenvad ei ole ka metateesi tulemused vokaalide juures. Küll näeb Kettunen (Kod. Dial. 181) Kod. kujudest *iaõttiite* < *iaõttetti* jne. vokaalide metateesi, kuid harilikult leiame selliste metateetsete kujude kõrval nagu *esi* - *ise*, *lappiite* - *lappiitti*, *õsiite* - *õseitti* jne. veel vahepealseid kujusid (*isi*, *lappiitti*, *õsitti*), mis lubavad oletada ka metateesita arenemist.

Konsonantide kauge metateesi juhtumuste arv on nii väike (ja nendegi seas veel hulk kahtlasi), et raske on selle nähtuse tegureid arvestada. Suuremas hulgas juhtumustes

võib siiski näha, et häälikud vahelduvad paralleelsetes asendites, kuna sõnarõhu ja häälikkvaliteedi kohta on raske midagi kindlat ütelda.

2. Lähema metateesi juhtumuste arv on palju suurem, näit:

rp ~ pr: Wied. *kibr ~ kirp*.

vr ~ rv: Halj. *saèrvioD ~ sm. saivaret*: peale sisekadu sündis siin raskesti hääldatav ühend *-vr*, millest saadi üle metateesi abil.

dr ~ rd: Wied. *pardik ~ padrik*.

rk ~ kr: Wied. *sārgas ~ sagaras, vīgrus ~ vīrgus, igratama ~ irgatama, mürk ~ mükr*.

ln ~ nl: Wied. *reinla ~ preilna*.

on ~ ŋg: Wied. *vāngas ~ vāgnas*.

ts ~ st: Wied. *munster ~ muntser, pliats ~ pliatl, (kõrva) püst (-pöste) ~ püts 'Ohrfeige', püstak ~ s. Bootshaken, süste pōl ~ süts pōl*.

ks ~ sk: Wied. *nīksuma ~ nīskuma*.

Metateesi kaudu on saadud kuju *tīstel* (vrd. *tīksel ~ s. Deichsel*); küsitav ainult, kumb oli enne, kas metatees või assimilatsioon.

Vokaalide lähedasest metateesist on raske kõnelda, sest siin näeks vastavais juhtumustes meelsamini erisugust arenemist samast algkujust, näit.:

Wied. *küit ~ kiut ~ küt, liuk ~ luik, kiuk ~ kuik, kiud ~ sm. kuitu, koatus ~ kaotus* jne.

Lähema metateesi juhtumuste puhul tõuseb hulk küsimusi mitmesuguste üleminekunähtuste kohta.

a. Leidub rida juhtumusi, kus metateetsed kujud käivad läbi terve sõnade kategooria, kus komistus on järjekindel ja reeglipärane, näit.:

st ~ ts: adverbides nagu *edestiku ~ edetsiku* jne.

Samuti võib leida *ks ~ sk* vaheldust, näit.: *langaskil ~ langaksil, marraskil ~ marraksil* jne.

eL-s on sündinud häälikseaduslik *h* ja eelneva likvida metatees, nagu sõnus *tehnäda, vōhlü, kahrü, nühr, taħr* jt. Setälä (ÄH 334-6) arvab, et metatees on sündinud esialgselt ainult tugevas astmes. See oleks ka täiesti arusaadav,

sest metatees on iseloomult sarnane dissimilatsioonile ja on tingitud püüdest eriti selgelt hääldada ja asetada iseloomulikumana tunduvat häälikut sõnas väljapaistvamale kohale.

b. Mitmes keeles leiame juhtumusi, kus kahe konsonandi, sagedamini klusiili ja likvida vahele tekib šva-vokaal, algupärane vokaal aga kaob nende järelt ja siis näib, nagu oleks sündinud vokaali ja kons. metatees. Nähtus on eriliselt sage soomeugri keeltes, kus ei ole algselt omane kahe konsonandi ühend sõna algul:

Wied. *kārs*, *kārsma* ~ *krās*, *krāsma*.

Wied. *tirts* ~ *trits* ~ s. *Trittschuhe*.

Vig. *kōrstus* ~ Vänd. *kōrestus* ~ *kristus* (Vig. m. pj. 7).

Viimases näites on Vänd. *kōrestus* kuju jäänud püsima vahestaadiumile, kus tekkinud šva, kuid ei ole kadunud järgnev vokaal. Ühtlasi näeme, et sellistes juhtumustes ei ole üldse tegu metateetse komistusega¹.

Meil on varem metateesi nähtud ka kujudes *ütelda* ~ *ütleda*, *vadelda* ~ *vätleda* jne. (Fählmann, Über die Flex. des Wortstammes, VhGEG I, 2), kus tegu on teistsuguse arenemisega.

c. Rohkem lähenevad tõelikule metateesile n.n. epenteesi nähtused. Epenteesi mõiste ei ole keeleteaduslikkudes käsitlustes seni veel lõpulikult määritletud, meil aga on selleks harilikult peetud palatalisatsiooniga ühenduses ilmuvat *i*-olluse nihkumist konsonandi järelt kons. ette, näit: *pailu* < *paliü*, *kaiṭs* < *kaksi*, *laiḡä* < *lakja, *vaiḡa* < *vakja jne.

Kui võrrelda kujusid *pailü* ~ *paliü*, siis tahaks esimeses pigemini näha astmelist arenemist kui järsu artikulatsiooni komistuse tulemust ja sellepärast, kui metateesi mõiste määritlemisel otsustavaks momendiks pidada kuju moodustumise protsessi, oleks siin kohasem epenteesi, kui aga ainult resultaati, — siis metateesi nimetus²).

¹ Paul (Prinzipien der Sprachwissenschaft) nimetab šva-vokaali ilimumise läbi sündinud kohavahetust näiliseks (scheinbare) metateesiks.

² Brugmann (Kurze vergl. Gramm. der indogerm. Spr. I, 224) püüab siin peent vahet teha: kui ettepoole kandub *i* või *u* (näit. Wied. *kuil* < *kulli*), siis on see epentees, kui aga *i* või *u* (*pailu* < *paliu*), siis metatees. Selline vahetegemine on liiga formaalne, sest häälikfüsioloogiliselt on mõlemal juhtumusel tegu sama arenemiskäiguga.

Eesti keeles leidub veel juhtumusi, kus *h* on tunginud eelneva diftongi komponentide vahele ja tekitanud metateeseid kujusid, nagu *lahjā* < *laiha*, *kahjū* < *kaiho*, *īōhv* < *ioϕhi* jne. Tundub, et siin on häälikfüsioloogiliselt tegu ka aegapidise arenemisega (*laiha > *lahiha > *lahiha > *lahja*), mis sarnane *i*-olluse epenteesile, nii et analoogiliselt võiks kõnelda ka *h*-epenteesist.

Setälä (ÄH 332) näitab et L-s selline *h*-metatees on sündinud ainult siis, kui teine silp ei ole kõrgenenud, näit. nom. pl. *jahu'*: part. pl. *jaūha* jne. Kuna aga *h* kohavahetus konsonandiga oli häälikseaduslik oletavasti tugevas astmes, näit. *kaħr*: *karu (vrd. ib. 334—6), siis on seda rohkem põhjust käesoleval juhtumusel kõnelda *h*-epenteesist kui erilisest vaheldusnähtusest.

Setälä peab metateesiks ka vokaali lühenemist *h* eel, nagu eesti *maha* < *māhan (ÄH 329—30).

Siin ülesseatud küsimusi lähema metateesi juhtumuste kohta on võimalik lahendada muidugi ainult laiaulatusliku materjali põhjal.

Lõpuks võiks nimetada veel haruldasemat metateesijuhtumust, kus üks häälik vahetab koha, ilma et teist tema asemele tuleks, näit. Puh. *pāššerm* pro *pāšmer*¹ (Leks. vah. I 224).

Esitatud puht-metateetsete juhtumuste arv on liiga väike, et nendele võiks rajada üldotsustusi. Näib ainult, et kaugel metateesi juhtumustes domineeruvad arvuliselt likvidad ja nasaalid, lähemas metateesis aga klusiilid ja spirandid (põhjuseks võib olla ka konsonantühendite vähesus, mis koosneksid ainult likvidatest ja nasaalidest). Edasi märkame, et lähema metateesi juhtumused omavad sageli häälikseaduslikku iseloomu, kuna kaugel metatees esineb ainult üksikjuhtumuste kujul.

¹ Selliseid kujusid on püütud seletada vaheastme kaudu, kus oleks esiteks sündinud assimileeruv hääliku ilmumine ja siis dissimileeruv kadu (Schuchardi arvamine, vrd. Paul, Prinzipien lk. 63—4): nõnda siis *pāšmer* > *pāšmerm* > *pāššerm*.

IV. Iseloomult määramata häälikvaheldusi.

Igas keeles leidub veel hulk häälikvahelduse juhtumusi, millede kohta on raske ütelda, missuguse häälikvahelduse nähtusega neis tegu on. Sageli ei ole selge vahelduse baas Baasi leidmist raskendab asjaolu, et meie ei tunne vahelduse momendi tingimusi: meie ei tea, kas mõjus mõni häälik naabersõnast, mõni muutelõpp v. m.

Teistel juhtumustel on isegi baas ilmne, kuid ebaselge on genesis, näit. onomatopoeetsetes sõnades nagu Wied. *mõmisema ~ nõmisema, klähvima ~ klähmima* jne.

Edasi teeb raskusi sarnaduse ja erilisuse määramine. Kas rajada sarnadus akustilisele küljele, või artikulatsiooni koha lähedusele, või artikulatsiooni liigutuse sarnadusele? Viimasel juhtumusel oleksid kõik klusiilid omavahel sarnased. Sarnased on ka igatahes *l* ja *r*, *t* ja *k*, vahest ka *s* ja *t*, — seda tõendab nende häälikute sage segimine lastekeeles.

Häälikutelloo käsiraamatud nimetavad selliste vahelduste põhjuseks sageli muutumissarjade segimineku. Kuid siin tekib loomulikult kohe küsimus segimineku põhjustest, mis viib meid ikkagi assimilatsiooni ja dissimilatsiooni juurde.

Näiteks olgu siin esindatud rida juhtumusi iseloomult määramata vahelduste tähtsamatest kategooriatest.

a) Vaheldus *l ~ r*:

r > l: Wied. *pässel ~ pässer ~ päsmer*; *kaul ~ kauř ~ lä. gaura* 'Polartaucher'; *kikel ~ kiker*; *ämbel ~ ämber*; Kod. *kelts ~ kilts ~ kiřs ~ sm. kirs* (Kod. Dial. 91); *mült ~ mürk, ülded ~ ürded, piłgeni ~ piřdeni täis* jne. (Leks. vah. I 68).

l > r: Vig. *kařver ~ kařvel* (Leks. vah. I 68), *surnuk < *sulnukka*, < v. *челнок* (ib. 230); *kariķkas ~ sm. kalkki*, lad. *calix*; *käbarad ~ käbalad ~ sm. kápälä*; *turp ~ tulp* (Leks. vah. I 68), Wied. *ämbrik ~ ämblik*.

Wahelduse käik määramata: Wied. *imal ~ imar*; *õnar ~ Ris. õnal*; *koblikas ~ kobrikas*; *nulk ~ nurk* (Leks. vah. I 68).

Meil on rida onomatopoeetseid verbe *ld ~ rd* vaheldusega, nagu *sahkerdama ~ sahheldama, sapeldama ~ saperdama, sipeldama ~ siperdama* jne., millest mõned on võõrast

algupära (*zappeln, schachern*) ja on mугanenud meie *-ele* frekventatiividele.

Mõnegi vahelduse kohta võiks lubada oletusi. Kujudes *kelts ~ kilts* võiks näha püüet kergema artikulatsiooni poole (lastekeele taoliselt). Sõnad, kus *l* on ilmunud sõna lõppu, nagu *ämbel, pässel, kikel*, on nähtavasti dissimileerunud kujude (*kärnel* j. t.) analoogiad. Raskem on juba seletada vaheldust *l > r* (*kahver, karikas* j. t.), kus komistus läinud kergemalt artikulatsioonilt raskemale.

b) Vaheldus *l ~ n*:

l > n: eL *nüšma ~ eP lüpsma* ~ sm. *lypsää ~ mrd. lovtso*; Kod. *kuñt ~ Halj. kult* (Kod. Dial. 152); Wied. *vitriion ~ vitriol*; *tandrek ~ taldrek*; Mih. *vänttuma ~ Vig. välttuma ~ Wied. välttima* (Vig. m. pj. 15).

n > l: Halj. *pähklad ~ Set. pähkñä' ~ sm. pähkinä*; eL *visla(ву) ~ visna(ву) ~ v. вишня*; Wied. *värtel ~ värten*; *sirel ~ siren ~ sirin ~ v. сирень*.

Käik määramata: *äl* (hääli) ~ sm. *ääni*. Mõningates verbides vahelduvad tuletisliited *nd ~ ld*, näit.: Wied. *rakendama ~ rakeldama, virmeldama ~ vormeldama, uhkendama ~ uhkeldama* jne., kus segi läinud liited *-ne-* ja *-le-*.

Et häälikud *n* ja *l* omavahel tuntavalt erinevad, siis on esitatud juhtumusi võrdlemisi kerge ühendada assim. ja dissim. juhtumustega, vaja ainult leida baas. Näit. kujus *tandrek* on kindel osaline assimilatsioon (*ld > nd*) või dissimilatsioon (*l - r > n - r*).

c) *m ~ v* vahelduse juhtumusi leidub eesti keeles kaunis palju, kuid nad on suuremalt osalt etümoloogiliselt tumedad, näit.: Wied. *klähvima ~ klähmima, sähvama ~ sähmama, olv ~ olm, safv ~ safm, veider ~ meider*; Vig. *uřm ~ uřv, lřm-lřv, mütsi mēre-vēr, lõhmerdama ~ lõhverdama* jne. (Vig. m. pj. 18). Seda vaheldust ühendatakse häälikuteloos harilikult vaheldussarjade segimine kuga (näit. e. *kāv ~ sm. käämt*).

d) Vaheldus *m ~ n*:

Wied. *pahm ~ pahn*.

Halj. vilja *aņn ~ sm. auma*.

limmukas ~ linnukas (Ojansuu, KAÄH 51).

eL *nugir ~ müger*, kus esimene kaju on sündinud vene-pärase palatalisatsiooni mõjul (Saareste, loenguis).

e) Vaheldus *k ~ t* (G ~ D):

Wied. *peigmēs ~ peidmēs*, *kāksuma ~ tāksuma*, *tōmi-sema ~ kōmisema*, *pradisema ~ pragisema*.

f) Vaheldus *p ~ k* (B ~ G):

Wied. *toiguma ~ toibuma* ~ sm. *toipua*; *kihulane ~ pihulane*; *nolp ~ nolk*; *kragisema ~ krabisema*.

g) Vaheldus *n ~ t* esineb ainult sõna algul:

Wied. *tōstma ~ nōstma*, *tukkuma ~ nukkuma*, *tipuline ~ nipuline*, *tüstik ~ nüstik*.

h) Vaheldus *p ~ m*:

Wied. *putukas ~ mutukas*; *vismel ~ vispel* ~ sm. *visplid*

i) Ka vokaalidel võime leida mõnesuguseid vaheldusi, näit.:

a ~ ä: *kand ~ känd*, *salg ~ sälg* jne.

o ~ õ: *rōmama ~ rōmama*, *rōbas ~ rōbas* jne.

õ ~ a: *sōna ~ sana*.

i ~ o: *sik ~ soķ*, *klibu ~ klobu* (EKirj. 1921, 183).

Esitatud vaheldusjuhtumuste arvu võiks mitmekordselt suurendada. Ei ole kahtlust, et neis on tegu ka assim. ja dissim. nähtustega, kuid lõpulikule selgusele jõudmiseks oleks veel palju vaja eritleda häälikute psühholoogilisi ja füsioloogilisi suhtumisi meie kõnekeeles ning kindlaks määrata sõnade algupära.

Ka siin võime konstateerida sama nähtust, mis eelnevais peatükkideski: vahelduvad peajasjalikult akustiliselt ebamäärased ja artikulatsioonilt lähedad häälikud, — sagedamini likvidad ja nasaalid, harvemini spirandid ja klusiifid.

V. Kokkuvõtteks.

Esindatud kolme tähtsama vaheldusnähtuse ühiseks jooneks on vaheldus naaberhääliku mõjul; muidu aga on neis tegu väga mitmesuguste erijuhtumustega: vaheldus võib

esineda ainult üksikuis sõnus või terves kategoorias, lähedal või kaugel seisvate häälikute vahel, paralleelsetes või mitteparalleelsetes asendites, regressiivses või progressiivses suunas, nii et raske on neid kõiki paigutada ühise lõppvalemiga alla.

Kui võrdleksime kõnekomistusi reaalse komistusega, siis oleks meile arusaadav ainult progressiivne vaheldus, sest meie kukume harilikult ettepoole. Patoloogiline kõnekomistatus, kogelemine, on võrreldav ka ainult progr. assimilatsiooniga, sest kogeleja võib kergesti ütelda *pagisen* asemel *pa-ba-ba-bisen*.

Häälikfüsioloogiliselt tundub meile arusaadavam lähem progr. assimilatsioon, kui artikulatsiooni loidus, inerts, mitteviitsimine üle minna järgmisele artikulatsiooni liigutusele. Vastupidine püüe — alateadlik muidugi — erilise tähelepanu ja hoolega hääldamine, on vastav dissimilatsioonile.

Üldse võime tähele panna järgmisi tähtsamaid tegureid: 1) püüet kergemale hääldamisele nõrgas astmes, asetades mittehorgaanse hääliku asemele horgaanse, muutes häälikute järjekorda, sisse kiiludes üleminekuhäälikuid jne.; 2) püüet iseloomulikemale sõnakujule tugevas astmes; 3) püüet võõrsõnu kohandada meie rõhuoludele ja tähenduslikult lähedatele sõnarühmadele.

Tingimustest, mis mõjuvad häälikkomistuse iseloomu ja suuna määramisel, on esikohal sõnarõhk, asend, kvaliteet ja kvantiteet. Sügavamal eritlemisel leiduks neid rohkemgi, kuid juba neidki nelja arvestades saame hulga võimalusi tugevama hääliku mõjuavalduste mõtestamiseks.

Näiteks selle kohta, et võimalik on leida veel teisi vaheldustingimusi, olgu lisatud mõni sõna häälikvahelduste sidevusest esteetiliste püüetega. Kuna kõlalisel sarnadusel ja erilisusel baseeruvad mitmed luulekeele kõlafiiguurid, siis on meil ka häälikvahelduse nähtustes õigus otsida häälikute kooskõla taotlemist, sest ka kõige harilikum kõne ei seisa väljaspool esteetilisi püüdeid¹. Pikemates sõnakujudes, kus on sündinud sarnanemis-, eristumis- või kohavahetus-komis-

¹ Croce'le on näit. luule ja keel identsed nähtused.

tused, tahaks näha alateadlikku häälikinstrumentatsiooni taotlemist. Just võõrsõnade laenamisel ootaks, et laensõna omaks harmoonilisema kuju, mida kodukeeles takistas sõna etümoloogiline selgus.

Kui võrrelda kujusid *perpendikel* ja *tärkentriker*, siis on viimane neist palju harmoonilisem: siin kordub peaaegu sama konsonantide rida *t-r-k-n* ja *t-r-k-r*, kuna vokaalide artikuleerimisel sünnib keele liikumine üles ja alla samal kohal („laine“ ühe sõnaga) *ä-e-i-e*: eesti kujus peegeldub ilmne kõlaline instrumentatsioon, kuna *perpendikel*-kuju on kõlaliselts täiesti vormitu.

Samuti on *kärnel* harmoonilisem kui *käärner*, sest viimase kuju artikulatsiooni tõusule sõna lõpu poole, mis avaldub häälikpaarides *k-n* ja *ä-e*, ilmub esimeses kujus lisaks veel tõus *r-l*, kuna teises kujus selle asemel jääb püsima *r-r*.

Juba needki näited lubavad mõnata, et häälikvahelduse juhtumustel nii mitmelgi puhul võib produktiivne olla ka esteetilise külje arvestamine.

Üks asjaolu tohiks igatahes olla selge; häälikvaheldused on samuti reeglipärased nähtused kui häälikmuutusedki, olgugi et nende reeglipärasus on keerukam jälgida.

Käesolev ülevaade on piirdunud ainult üksikuis sõnus püsima jäänud vahelduskujudega, sest teistsuguseid sugemeid ei ole meil olemas. Kuid sageli ei ole meile küllalt sõnas milles vaheldus on sündinud sajad ja tuhanded aastad tagasi, meile oleks tähtis just see sõnakuju ja lause, millest sai vaheldus alguse. Selliseid näiteid saame kõnekeelest. Oleks vaja sellepärast koguda kõnekomistusi, mida teeme omas kõnes igapäev, ja otsekohe selgeks teha komistamise põhjused, sest komistamise momendil on see peaaegu alati võimalik.

Nii tuleks ka häälikvahelduste alal pöörduda sõnavaraliselt ainstikult kõnekeele ja eksperimentaal-foneetika poole. Kõnekeel annaks meile näiteid lausete kujul, kuna eksper.-foneetikalt saaksime kriteeriumid häälikute tugevuse arvestamiseks.

J. Väinaste.

Paari verbiformansi lainamisest karj- aunuse ja vepsa keelis.¹

Keelelise lainamise all yhes keeles või murdes teatavasti mõistetakse leksikaalse üksuse, sõna, otsekohest lainamist võõral, omale hääliküsteemile kohandet kujul (näit. mv. *лѣжка* > e. *lusikas*, sm. *lusikka* jne.) või sisemise keelevormina, tõlgitult (s. *überhaupt* > e. *ylepää*), või ka syntaktilise konstruktsiooni tarvituselevõttu teisest keelest resp. murdest. Päälikaudsemas kõnes võib libistuda ka väljendus keele tuletuselemendi lainamisest. Tegelikult aga (vt. näit. H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte* 399—400) ongi sellega asi koguni teisiti. Lainatakse siin ainult teat sama tuletusainet sisaldavaid sõnayksusi terve rida, nende kaudu see formans koduneb keeles resp. murdes, saab loovaks, produtseerivaks, ja tema abil hakatakse keeles olemasolevate analoogiate najal rikastama oma tuletusvõimet. Nii võib arvata saabund *-(a)s* (vrd. i.-eur. *-os*) tuletise läänemeresm. keeltesse balti ja germani lainude kaudu (lainud *rikas*, *rästas*, *kinnas*, *varas* jm. — vrd. sellekõrval *koikas*, *vasikas* jm. hilistuletised, eriti aga mõningate e. murrete *-s*-hypertroofia: *maranas*, *oravas* jm. ning liivi k. seda teed väga sagedaks saand *-az* nominatiivi lõppu: *na'glaz* 'nael', *tībāz* 'tiib', *tō'gāz* 'tahk' jne.), samuti *-nik* tuletise saabumist (omatuletuslik *kirjanik* — vrd. nähtavasti [esiosalt tõlke-] lainuline *дѣлник*, v. *должник*, *ратник*, *plotnik* jne) jm.

Huvitav on jälgida säärast tuletusformansi „lainamis-“ juhust, kui selle läbi kodundet formansi abil oma keelematerjali alusel saad analoogiasynnitiste arv on veel piirat ja nende tuletumise võõrapärasus torkab silma seda eredamalt, et kõnesoleva formansaine kodundajaid, sama tuletist sisaldavaid laine endid, leidub suurel määral keeles selle „lainamis-“nähte tõendusargumendina. Nii tuleb rootsi k. mõju all kannatand soome läänemurrete alal ette genuiinseis sõnus *-era-* formans, vrd. näit. sm. kirjakeele vulg. *halvērata* (= halveksua), Jalasjärve (Suomi 1851, 302, K. A.

¹ Autori keel.

Bäckman) *sameraa* = Satakunna murd. *sekaista*. Kuna sääraseid moodustusi milgi viisil ei saa seletada omapäraste tuletistena sm. adjektiivest *halpa*: *halvan* 'odav', *samea* 'paks, sogane', jääb loomulikuks teeks pidada neid rohkearvuliste rootsi keelest lainat *-era-* verbide analoogial (*funtērata-funtierata* < r. *fundera* 'järele kaaluda, mõelda' tüüp) tekkinuiks.

Alamal lubatagu esitada kaks niisugust võimalikku formansilainu juhust läänemeresm. keelte idaryhma (karjala-aunuse-lyydi-vepsa k.) verbi alalt.

I. V. (*-osa-*) *-ye-* > karj.-aun., lyydi, vepsa, (vadja)
-ui-, -üi-.

Juba A. Genetzil (TVKK, TAK) ta karj.-aun. sõnastikes äratavad tähelepanu rohkearvulised erilist tüüpi vene verbaal-lainud: *slieduittše* 'tutkia', *polzuittše* 'käyttää', *sovietuittše* 'neuvoa', *zaviiduittše* 'kadehtia', *goruittše* 'kärsiä kurjuutta', *miiluittše* 'armahtaa', samuti tema yles-tähendusis Suojärve karj.-st (Suomi II 8, 258): *keizari žoa luitšoo* 'keiser tõstab auastmes'. Sama lainat verbityybi kohta karj.-aun.-lyydi alalt hiljemini kogut keeleainestikust võib veelgi suuremal arvul põimida näiteid: (karjP, I. Marttinen:) *elä prieskuitse* 'älä valitse (ruokia)'; (Suojärvi, E. Ahtia:) *sovietuüjia -iŕšen* 'neuvoa', *vojnuijia -iŕšen* 'sotia', *piruüjia -iŕšen* 'juhliä, pitää hauskaa', *plannuijia iŕšen* 'suunnitella', *slieduüjia -iŕšen* 'tiedustaa, kuulustaa' jne.; (Rugajärvi, K. F. Karjalainen:) *baluia -ŕšen* 'telmää', *falsüia -ŕšen* 'pettää', *besšodüia -ŕšen* 'olla vieraisilla', *brakuia -ŕšen* 'raakata, valikoida, hyljeksiä', *blädüia -ŕšen* 'pitää huoran virkaa', *gorüia -ŕšen* 'olla surussa, vaivassa', *müüia -ŕšen -tšou* 'antaa anteeksi', *moašterüia -ŕšen* 'meisterdada', *tonkkuia -ŕšen* 'keskustella', *torguia -ŕšen* 'kaupita, myydä' jne.; (Tveri karj., Karjalainen:) *gorüia -ŕšen* 'surra', *besšodüia -ŕšen* 'istua tarinoimassa seurassa', *brakuia -ŕšen* 'raakata, hyleksiä' jne.; (Aunuse linna ümbrus, Ahtia:) *dobuüjia -iŕšen* 'vuokrata', *gorüjia -iŕšen* 'kärsiä vaivaa, tuskaa, kurjuuttaa' *faijarüjia -iŕšen* 'pitää asuntoa' jne.; (Sununsuu lyydi m., Joh. Kujola:) *gorüj|da -ŕšen* 'nähdä vaivaa', *faterüj|da -ŕšen* 'asua, olla kortteria',

brakui/da -tšēn 'hyljeksiä', *bortšui/da -tšēn* 'painia, painiskella', *torg/uidā -uḡn* 'pitää kauppa', *triebui/da -tšēn* 'vaatia, kutsua', *vorui/da -iḡšēn* 'varastaa' jne.

Kõik esitetute taolised lainud on pärit vene: imperfektsest *-овать, -евать, (-ивать)* (*следовать, пользоваться[ся], советовать, завидывать, горевать, [по]миловать, жаловаться, пировать, баловать, фальшиовать, браковать(?)*, *торговать, беседовать, добывать* jne.) verbityybigist, ja lainates on formansi vokalismis aluseks olnud, nagu oodati, preesensi tyves sagedaimalt (alati, välja arvat 1. pers. sing. ja 3. pers. pluur.) esinev *-ye-, -юe-*. Harva kuulduv sellejuures vorme nagu (vt. ylemaal, Sununsuu) *torguḡn*, (Genetz, TVKK 17, Semsärvi:) *torguimah*, kuna, nagu ylemaal esitet näited tõendavad yksmeelselt, saad lainformans on täiendet oma genuinse (vt. Setälä, ÄH 180—1) *-tse-* verbituletisega, mis esineb (näit. Genetz'i sõnast.) tybis *šuvattše-* 'rakastaa', *rammittše-* 'ontua', ja on tarvitusele võet samuti ka muudki tüüpi lainverbides: (Rugajärvi, Karjalainen:) *tšotaia -tšēn* 'laskea (räknätä)', *bladaia -tšēn* 'hallita', *brizgaia -tšēn* 'pirskuttaa (vettä)' jne., < v. *считать, владеть, брызгать*.

Loomulik, et sama *-üḡ-, -uḡ-*liste verbaal-lainude tüüp — tõi siin ka *-tse-* lisandusega — esineb mitte vähem vene k. mõju all olnud vepsa keeles (LVHA II 66, Kettunen:) *koḡdūda* 'nõiduda', < v. *колдовать, колдуе-, praznūda* 'pidutseda', < v. *празднуе-, torgūda* 'kaubelda', < v. *торгуе-*, (Ondet nordtschud. spr. 81, A. Ahlquist:) *brezguin -ida* 'hafva ekel för något', < v. *брезговать* jne., ja vadjaski (idavadja, Kettunen:) *koḡduitta-* 'nõiduma', (Jõepära vadja, D. Tsvetkov) *strahuittēma* 'zastраховывать' jne.

Sääraste ilmsete lainude kõrval leiame aga **-ui(tse)-, -üḡ(tse)-* formansi ootamatult karj.-aun.-lyydi keelealal ka üksikuis mitte *-u-* (*-ü-*) tyvelisist oma noomeneist tuletet denominaal-verbs: (Genetz, TAK, Salmi:) *tuskuittše-* 'olla tuskissaan', *metššüittše-* 'metsästää', (Genetz, TVKK, Semsärvi:) *metššuimah*; (karjP, I. Marttise kogud Soome Kirj. S. arkiivis:) *kuoletuijah* 'eilellään puolittain kerjuun varassa' (vrd. passiivne tyvi *kuoletta-*), *puapuimah*

'lapsen syntyessä apu-vaimoksi, kättilön tehtäviin', *senatuijah* 'juopottelevat humalassa' (ei aiv. yl.), (vrd. v. *сенат?*), *teluimah* 'mellastamaan' (vrd. sm. *telmiä* 'vallatella'); (Suojärvi, Ahtia:) *kitmuïja -iŕšen* 'paritella, touhuta', *noiduïja -iŕšen* 'taikoa, noitua, loitsia', *ŕinŕuïja -iŕšen* 'tehdä huorin'; (Rugajärvi, Karjalainen:) *piŕluuia -ŕšen* 'tehdä pilloja' (~*piŕluoia -ŕšen* id.), *reähküüä -ŕšen* 'pitää pahaa melua suulaan, haukkua', *boabuia -buiŕšen* 'olla apuna synnytyksissä', *buzuia -ŕšen* 'leikillä torata', *ŕeikkuia -ŕšen* 'pitää tyhjää puuhaa, puuhata, hommata', *meŕŕuua -ŕŕuuiŕšen* 'käydä metsällä (ampumassa)', *ŕebruua -ŕšen* 'suhuttaa joukossa, etenkin tytöistä', *ŕeppuua -ŕšen* 'takoa', *herruua, -ŕšen, -ŕŕou* 'leellä herran tavoin', *hoazuua -ŕšen* 'panna haasiaan', *viruŕkuua -ŕšen* 'tehdä verukkeita, verukehtia', vrd. (Dahl'sön.) Novgor. v. *вирухать* 'говорить вздор, врать', *вирюндать*; (Tveri karj., Karjalainen:) *buabuia* 'toimia kättilönä', *kihmuia -ŕšen* 'telmää, olla kiimassa', *kirkuia -ŕšen* 'kuokkia'; *ižänüüjä -ŕšen* 'isännöitä', *harakuia (?)* 'karhita' (vrd. sm. *harata* id., *hara* 'karhi'), *kazakuia -ŕšen* 'palvella'; (Aunuse linna ymbr., Ahtia:) *buzuïja -iŕšen* 'riidellä, tapella' (vrd. *buzari* 'joro, uppiskainen ihminen'); (Sununsuu, Kujola:) *metŕŕui|da -mä -ŕšen -ŕŕou* 'metsästää'. Isegi vepsas näikse esinevat yks seda tyypi denominaalverb (LVHA II 66, Kettunen:) *kimüda: kimuibad* '(linnud) on mängul' (~*kimda: kimibad* id.).

Kõigis esitet ja mõnes üksikus murdes võimalikult neile lisaks tulevas genuiinsest (resp. varasemate lainude hulka kuuluvast) noomenist verbituletumise juhuseis, paari arvestamata (*boabuia, buabuia* — vrd. *boabo, buabo* 'kättil[akka]', *viruŕkuua*), on aluseks *-a-, -ä-* tyveline noomen: vrd. näit. (Suojärvi, Ahtia:) *kitma* 'kiima'; (Rugajärvi, Karjalainen:) *ŕeppä* 'seppä', *hoaza* 'haasia', *ŕebran piändä* 'seuran, joukko-pakina', *piŕla* 'vahinko', *reähkä -hkän* 'synti'; (Tveri karj., Karjalainen:) *ižändä -ññän* 'isäntä', *kirka -rkan* 'kuokka', *kazakka -kan* 'renki'; (vepsal, Kettunen:) *kima* 'kiim' jne. Neis ilmnev tyve lõppvokaali vaheldus *-a-, -ä-: -ui-, -üi-* pole mingi omapärasel põhjal syndind hääliksäädusega seletetav. Raske on arvata, et aruharvad *-u-, -ü-* noomeneist

tuletet denominaalverbid (vrd. sm. *kettuilla* 'rebast mängida, vigurdada' ~ *kettu* 'rebane' tyyp, Rugaj. *hoppua -l'sen* 'riidellä' ~ *hoppu* 'riita', paiguti karj. esinev *koiruija -l'sen* 'koerust, kelmust teha' ~ *koirus -ruon* 'koerus, kelmus', Juva savomurde [vt. V. Tarkiaise 'Äänneopillinen tutkimus Juvan murteesta' lk. 130—132] *pujulla* 'yhtä mittaa kulkea ulos ja sisään', *rükülö: orir r.* 'tempoilee, rynnistele', *ässällä* 'purkaa kiivaasti kiukkuansa, haukkua tulisesti', [V. Tarkiaise uurimus lk. 20] *rehnuita* jm.) oleksid suutnud kirjeldet *-ui-*, *-üj-* analoogilisele levinemisele aluseks saada. Veel vaevaltmõeldavam on, et *-ui-*, *-üi-* oleks alguse saand ja lainu teel oma praeguse ala-avarusereni levind aunusest, kus teda *-a*, *-ä* tyvedeski võiks õigustada tunt *-a > -u*, *-ä > -ü* muutus, juba sellepärast et ta eriti eluvõimeline näikse olevat just karjalas, eriti Rugajärvel. Sellepärast tundub loomulikum oletada, et see võõristav formansaines on pärit vene keelest, kust saabund lainudega, milliseid eespool hulk esitet, ta on kodunend nii et analoogiliselt on hakat omistki *a-*, *ä-* tyvelisist noomeneist tema abil tuletama verbe. Selleks tarviline proportsioon saadi tänu asjaolule, et venest lainat verbelgi on ka enamal juhusel kõrval *a*-tyvelised lain-noomenid: *gōra*, *bešsoda*, *fafera* jne.

Vepsa *kimuda* verbi kohta ongi Kettunen tsiteerit kohas sattuvalt tähendand, et selle vokalism seletub vastava vene lainu *-tokuda* analoogiaga. Ojansuu KAÄH 142 on oletand karj. *metšuiŋŋše*-verbis — muid siin kõne alla võetuid pole puudutet —, pyydes seletada 1. ja 2. s. vahe tugeva-astmelikkust, oletand mingi *-δ-* kadu. Kuid vokalisti see ei aita seletada, ja kuna päälegi *-δ-* olemasolu pole sisuliselt põhjendatav, sellepärast see seletuskatse ei rahulda ei selle üksiku juhuse ega veel vähem kogu siin esitet ryhma suhtes.

II. V. (*-нуть*.) *-не-* (*-ни-*) > karj.-aun.-lyydi-vepsa *-ni-*, *-ni-*.

Karj.-aun.-lyydi ja vepsa alal esineb teinegi liik siin kõne all oleval kombel keelde saabund eriformansilisi vene lainverbe. Nimelt leidub siin rohkesti vene *-n-*ainelisi

momentaanverbe: (Genetz, TVKK:) *tipni-* 'näpistää, siepata pois'; (Suojärvi, Ahtia:) *đernię* 'temmata, väkisin ottaa', v. mom. *đerńaldeę* 'tempaista' (~ *derię* 'repiä'); (Rugajärvi, Karjalainen:) *đernie -ńin* 'nyhtää' (~ *derie* 'nyhtää, esm. tukasta'), *tropńie: jalgoa tropńiu* 'pörutab jalga maha', *stukńie* 'kolkuttaa (hakata kovasti)', *vákńie -in* 'sanoa vastaan': *elä vákńi* 'ole äänettä'; (Tveri karj., Karjalainen:) *đerната, -nuan* 'nyhtäistä', *grabńie, -ńin* 'temmata (v. *грабнуть*)', *hlebńie, -ńin* 'lusikoida'; (Aunuse linna ymbr., Ahtia:) (*deriä -in* 'temmata riuhtoen, epätasaisesti tehdä ~) *đernię -in* 'temmata, kiskoa', *fukńię -in* v. mom. 'nopeasti (liikkua): *ajaw fukńiw*; (Sununsuu, Kujola:) *đerńida* 'temmata', *fukńida -ńiu, fukńiu ajau, stukńida* 'kolkuttaa'; (vepsa, Ahlquist'i Anteckning. 83:) *harknin -ida* (~ *harkuta- -tta* 'hosta, krakla; R. *харкать*'), (Kettunen, Näytteitä etelävepsästä I:) 47 *fukńi* 'lyö', 117 *fukńi hănō pā* 'hakkaa siltä pää', 54 *trăhńi* 'pudisti', 85 *хлопнi ampta* 'paukahti ampua' jne. Nende lainude ilmseiks originaaleks on olnud vene momentaanverbid *стипнуть, дернуть, фукнуть* (vt. Куликовскій sõnarm.), *грабнуть, стукнуть, хлопнуть, тряхнуть, вякать, вякнуть* 'мямлить...' (Dahl) jne., vrd. *прыгнуть, крикнуть* jm.

Samasugune *-n-* aines leidub aga ootamatul viisil ka yksikuis genuinseis, pea ainuliselt kyll onomatopoeetis-deskriptiivseis verbes: (Genetz, TVKK, karjP:) *koapńi-* 'kaapaista', (Impilahti) *tşurńi-* 'laskea mäkeä', *hűpńi-* 'hypähtää'; (I. Marttinen, karjP:) *hurńi şie pois* 'anna menna, tapahtua...!', *kahvi juošsa tşirńiu* (kun kaadetaan), *tşurńiu* 'laskee kelkalla mäkeä'; (Suojärvi, Ahtia:) *şurńie* v. descr. 'ripeästi': *nitteä şurńie, roadoę ş., şvihńie* v. onom. descr. 'viuhinalla y. m.', *viheldi şvihńi, moęta şvihńi, şorńie* 'sataa pystysuoraan', *şahńi/ę -n* v. descr. 'nopeasti (leikata, kusta), loukkaavasti' ~ *şahńaldoę* v. mom., *įohni/ę -n* v. intens. (= *kűnnel ku đerńi*) ~ *ikkunas tulō įohnię*; (Rugajärvi, Karjalainen:) *kopńie -ńin* 'tavata (kädellä)', *turńie -ńin: turńiu ajoa* (kovin), *xolńie -ńin* 'tuulla kovin'; (Aunuse linna ymbr., Ahtia:) *hűrńię -in* 'kovasti hyristä, hurista', *vinoę juaw hűrńiu, tulow hűrńiu, huhńię -in* v.

deskr. 'kovasti': *padà kiahuw hukniü ~ hukniε id.; palaw hukniü, hurniε-in* 'kovasti hurista, kovasti (deskr.): *ajaw hurniü, tšurniü hurniü regüöλ, hapniε-in* v. intens. 'ottaa paljon t. äkkiä', *johniε* v. deskr. 'kovasti „johištā“: *palaw johniü*; (Sununsuu, Kujola:) *hurii|da -y* 'ajaa kovasti': *h-da ajada, hüpnüü*; (vepsL, Kettunen, Näytteitä etelävepsästä I:) 64 *hüpnü* 'hyppäsi', 66 *hüpnü* 'hypähti', (Kettunen, LVHA I 121:) *hüpnü* 'hüppas'.

Neil omapärasel põhjal baseeruvail¹ *-n-* ainet sisaldavail verbel pea kõigis juhuseis on võimalik konstateerida *-n-* ainetu vaste paralleelne olemasolu: vrd. sm. *kaapata* 'haarata, kaabata' e. *kaabata*, (millise verbi tyvi teatavasti on osutet sm.-ugriaegseks, vrd. ungari *hapni*), *hüpätä* 'hypata' vepsL *hüptä(zhe)*, *hüpähtädä* jne.; (Genetz, TVKK:) *tšuroa*; (Suojärvi, Ahtia:) *johištā* 'johista; hölytä', *šahištā* 'sahista, kohista', *šoriε, šufištā* 'surista'; (Rugajärvi, Karjalainen:) *tšurata* 'laskea mäkeä' ~ v. mom. *tšurah-toa*; (Aunuse l. ymbr., Ahtia:) *hurištā -žēn* 'hurista', *vefi hurižōw pagenow, hūrištā -žēn* 'hyristä': *lehmä hüfižōw*; (Tveri karj., Karjalainen:) *šahištā* 'sahista': *johištā -žen* 'johista (vedestä)' ~ *johata*. Sellepärast tuleb *-n-* ainet sirnata ylemalesitet verbiliigis formansina, ja kuna sellist kõnesolevas mometaanis-intensiivses funktsioonis ei esine sugukeelis, tema algupära otsida võõrsilt. Selleks ongi ligi vene keel omalt poolt ant hulga *-нуть* momentaanverbaal-lainudega (*tipni-* jne., vrd. eespool), millede analoogial *-n-* formans on hakand keeles produtseerima omagi tyvematerjali põhjal. Kõnesolev karj.-aun.-lyydi-vepsa *-ni-*, *-ni-* < v. *-ne-*: st, preesensityves tavalisimalt (*прыгнешь, прыгнет, прыгнем* jne., välja arvat 1. pers. sing. ja 3. pers. pluur.; vrd. imperatiivi *-ни*: *прыгни, -те*) esinevast formansikujust.

Verbide *hüpnü-*, *tšurnü-* kohta on samale otsusele² tulnud, millele needki read, nimelt et *-ni-* *-ni-* aines

¹ Vene keeles olen võimaliku vaste märgand D a h l'i sõnaraamatus ainult aun. *hukn'i-* tyvele: *хукнуть* 'дуть, дунуть, ударить'.

² Nende ridade kirjutaja on selle mõtte saand enam aastat tagasi, vist umbes samaaegselt dr. K-ga, rippumata viimasest, ja esitand ta tookord Emakeele Seltsis peet ettekandes. Hiljem selle nähtuse valgus-

tuleb vene mõjuga seletada, Jalo Kalima, FUF XVI (1924), 168 ja on arvatavasti siis õigusega tagasi lykand H. Ojansuu väite (KAÄH 67), et viimases neist esineks mingi vana *-nn- ~ -r-* vahelduse jälgi.

J. Mg.

Keeleajaloolisi märkusi.

1. EP *käe*, *sī*.

Läänepoolseis põhja-eesi murretes (Harjumaal, Läänemaal, põhjapoolsel Pärnu- ja Viljandimaal, saartel ja kohati ka Järvemaal) võib kuulda sõnast *käsi* inessiivi kuju *käēs*, *käs* kõrval ka *käe*, *kā*: Juuru (Kuimetsa, Kaiu) *mōis on kā*, *ta on kaŋge sajo kā* (kuid *kās* 'peos, käe sees'), Risti *neil on talukoht kā* (üliõp. J. Inglisti teadaanne), Lääne-Nigula *nendē kā* 'nendel, nende omanduses' (kuid *kās* 'peos'), Ridala *tuñd õ kā* (kuid *paramas käs*), Kullamaa *ta_o_mo kā jubā*, *kašsō kā kõik?* 'kas (on) su käes kõik', Vigala *pimē õ käe*, Mihkli *mō käe* 'minul, minu käes, minu omanduses', Kõpu (mag. O. Looritsa teatel) *pṛp käe*; samas tähendusvahekorras ka Kihnu ja Vändra *käe* (kuid *käēs*), Audru (üliõp. S. Holbergi teatel) ja Muhu *kā* (kuid *kās*), Jämaja (ka muu Saarem.) *ta on mō kā*, kuid *lähtvad käsi käs* (üliõp. Ks. Kurgveli andmeil), Jaani *rūdi kā oli vīnā pudel* (prof. J. Jõgeveri andmeil), Käina *kē*, Türi Särevere *kiri on mul jubā kā*, *aēg on kā*, *nūñd olet_sa mul omitti kā*, *minū kā küll_ej_olē* (üliõp. E. Muugi andmeil), Ambla *kā* (kuid *kās*). Idapoolsel Harjumaal, suuremas osas Järvemaast, Virumaal, Viljandim. kirdes ja lõunapoolsel Pärnumaal (eP), näikse aga igalpool valitsevat ainult *s*-line inessiiv.

Ülalnimetatud *s*-ta inessiivil on oma väike traditsioon ka eesti kirjakeeles: A. Thor-Helle tarvitab grammatikas „Kurtzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache“ (1732): „Onš meie Isšand Jesuše Kristuše Le Seädusše ramat jo teie lašte tā?“ (lk. 384), „šiš on wiimne lohus tā“

tamiseks rohkem näiteid saades on pidanud otstarbekohaseks selle ettekande avaldada, vähemalt täiendusena dr. Kalima lyhikesele mainitavale kirjutusele.

(lk. 418); Piibli esimeses trükis (1739): „töeste minno õigus on Jehowa kä, ja minno töö palt mo Summala kä“ (Jes. 49,4), „...fest, mis preestride ja lewitide kä on“ (5. Moos., 17,18), kuid teisalt: „Töest minna ütlen teile, et neil omma palt käes on“ (Matt. ev. 6,5), parrema käes (Joh. ilm. 1,16); „Wiis head jutto...“ (autor A. Thor-Helle?) a. 1740: „Mul on viete kitsas kä“ (lk. 3); Rosenplänteril (?): „wemlad kä“ (Rosenpl. Beitr. VI, a. 1816, lk. 59); Ludsel (a. 1818): „Nou ja abbi, kui maesus ja nälg käe on“ (sama pealkirjaga raamat); A. Holteril: „püt kä“ (Rosenpl. Beitr. VIII, a. 1817, lk. 121), „temma käe“ (Gresseli kalendri lisa, a. 1819, lk. 15), „kaupmehhe käe“ (Urwo eht rehtendusse efsemplid, a. 1823, lk. 16); J. W. Jannsenil: „Egiptussemaal seiswad rahwas labbidad kä ja tahtwad kaewama hatfata“ (Perno Post. 1857, lk. 30,1), kuid siiski: „tel koppit kääs on“ (ibid., lk. 36,1).

Üldse näikse, vähemalt praegu murretes, *käe* (*kä*) ja *kääs* (*käs*) funktsionaalne vahe seisvat selles, et eelmist tarvitatakse morfeemina, vormitunnusena, s. o. mõisteid väljendavate semanteemide vahekordi tähistava lingvistilise elemendina, ja nimelt kas postpositsioonina, adessiivses või inessiivses tähenduses (*minü käe* = *minül*, *sajü käe* = *sajüs*), või jälle adverbina, tähenduses 'omanduses, omandusena, päral, olemas' (*aeg on käe*, *tall on varandus käe*). Vrd. ka tähenduslikult *peale* 'auf' ja 'dem Kopfe'.

Kuidas seletuks aga see lääne-eestiline kuju *käe-kä* häälikuliselt? Muidugi mitte **kädessä* > **kädesä* > *kääs* > *käe*, sest niisugune *s* kadu on neis murdeis tundmatu¹. Tõenäolikumalt on meil siin tegu arenguga **käen* > *käe* > *kä*, mille algsoome lähtekuju oleks **kädehnä* < **kädeznä*. Kuid ka essiivi võiks siin oletada (nõnda J. Mägiste AES koosolekul). Vrd. sel puhul *kotona* > *kodü*. Sõnalõpulisel *n* kadumine on sündinud, nagu kohanimede vanemad üleskirjutused ja vanem kirjakeel tõendavad (vrd. ka: *Kettunen*, Kod. Kons. lk. 145, 211), hiljemini kui sõnalõpuliste vokaalide kadumine. EP läänes on teatavasti kadunud ka

¹ *s*-e kadu sõnas (**kansak* > *kāsa* > *kū* >) *ka* ja lõpus *-ga* on sündinud lauserõhuliselt väga nõrgas asendis, ega või seega siin olla paralleeliks.

see *n*, mis sõnalõpuliselt on saanud apokope tagajärjel (nõnda algselt muidugi ka mujal eP-s, kus aga *-n* hiljem on teistest käänetest nominatiivi kantud): Anseküla *tälè puçi* (< *pakina*, kus *a > u* seletub *p* labialiseeriva mõjuga) 'tuule piste', *vâge* g. *vâna* 'kauss', Karja *akkè* g. *akna*, *vâge* g. *vâna*, Muhu *uâge* g. *uâna*, Käina *akkè* g. *akna*, *vâgè*, Kihnu *akkõ* g. *akna* p. *akkõl*, *tälõ paçi* 'paks tuulepilv', *uâgõ* g. *uâna* jne. Tervel Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal on *n* kadunud ka *on* sõna lõpult (*õ-õ*), mis algselt on sündinud nähtavasti ainult selle sõna lauserõhuta asendis.

Kõnesolnu puhul tärkab meelde, et eP idapoolsete murrete ja eL sõnakujule *sin* 'hier' vastab eP läänepoolseis murretes *sî*: Jämajal, Kihelkonnal, Karjas, Pühalepal, L.-Nigulas, Ridasal, Kullamaal, Märjamaal, Vigalas, Hanilas, Mihklis, P.-Jaagupis, Audrus, Tõstamaal, Kihnus, Toril (*sî põl iõgè*, üliõp. H. Pürkopi teatel), Juurus, Kosel (kuid Käinas, Ristil, Tüiril, Amblas, Kõpus juba *sin*). See kuju, mida kõigepealt muidugi arvaks essiiviks tüvest *sî-* (varemalt siis *sînä*, nagu praegu soomes *siinä*), võiks olla ka inessiiv, nõnda siis *sî* < *sin* < *sîhnä < *stznä.

Seega võiks leida ka eP murretes jälgi inessiivi **-sna* > *-ssa* lõpu nõrgaastmelisest vasteest, mis eL murretes on üldine (**-zna* > **-hna* > **-hn* > *-hn* > *h*, kohati aga **-hn* > *-n*, vrd. *mõtsahn*, *mõtsäh*, *mõtsàn*). Praeguseil andmeil ei ole teada, mil määral on eP nüüdsel oletataval *-hna* > *-n* > 0 alal (kõnesolevais sõnades) geograafilist sidet eL *-hna* alaga¹. Selle lõpu mõlema astme esinemist samas murdes tunneme ka sugukeeltest, nimelt soome Etelä-Pohjanmaa murdest, kus *-hna* (*-hnä*) lõpp on püsinud veel pronoomenites (vt. J. Lauroselä, Äännehist. tutk. Etelä-Pohjanmaan murteesta I, lk. 144 jj.).

Võiks oletada, et *-zna* > *-hna* lõpp esines algselt lauserõhutus, tugevaastmeline *-sna* > *-ssa* aga lauserõhulises asendis. Selle vahekorra jälgi oleksid ehk eP läänes esinevad *käè - kâ*. Mujal murdeis oleks aga lõpulikul üldinenud kas tugev (*käès*) või nõrk aste (*käèn - käèh*, *sin*, *sî*).

¹ Põhja-estli läänemurretel on teatavasti rohkelt ühiseid jooni lõuna-estli murretega.

2. Possessiiv-suffiksitest eesti vanemas kirjakeeles.

Omas väitekirjas „Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen“ I, lk. 57 jj., konstateerib J. Mark possessiiv-suffiksitate tarvitamist eestis järgmistel kordadel: 1. praeguses kõnekeeles a) 1. pöörde poss.-suff. veel ainult Haljala rannamurdes kujul *-ni* (*minu isani!*), 3. pöörde poss. suff. mõnes adverbiaalselt tarvitatud sõnas kujul *-sa, -se, -a, -e* (*üheldasa, ühelda* jne.), mõnes adverbiks kivilinenud nominaalses käändes kujul *-s* (*-äransis, iganes, -päinis* jne.) ja pronominaaltüves *hene-* (*henese*); 2. vanemas kirjakeeles ainult 3. pöörde poss.-suff. peamiselt adverbides (Mülleril *üxpeines, erranis, kogkonis*, Rossihniusel *essi erraldes*) ja pronominaaltüves (*h*)ene- (Mülleril *hennesza, hendassa* jne., Rossihniusel *hendas*); 3. rahvalaulude keeles a) *-ni, -nni, -ñni* kõigi kolme pöörde kohta, b) *-si* 2. pöörde kohta (*kodanesi*), b) *-sa* 3. pöörde kohta (*uksillasa*) c) *-ne, -nne* 1. ja 2. pöörde kohta (*poolestane, vastassanne*), d) *-na, -nna* kõigi kolme pöörde kohta (*aidastana, nurgastanna*).

Mis puutub vähemalt eesti kirjakeele vanemate mälestiste keelesse, on J. Mark'il jäänud tähele panemata järgmised tarvitusjuhud:

1. Henricus Stahl tarvitab oma jutluste kogus „Leyen Spiegel“ (1641—49) mitmel korral pronominaaltüve *hene-* lõpul possessiv-suffiksiti *-ni*, kolmanda pöörde puhul: „... eth temma mitte üxpeines oma mölgka wois marma / erranis kahs omma waisuffe sibdes isfi henneni / nind ommat kax lapsset toitma...“ (saksakeelde tõlgitud: „...sich selbs“), lk. 300; „Sahap nühdet ketit tehuma / kumba kahs needt Suda-liffet... omma igkawesse Suda-tuffe henneni kaila pehle sahtnut?“ (saksak. tõlgitud: „sich auff den Halsz geladen“), lk. 569, jne.

2. H. Stahlil ja H. Gösekenil esineb harukordadel nominaalseis käänetes 3. pöörde possessiiv-suffiks *-s* (<*-nsen või *-nsek), mis ei näi mitte just ilmselt olevat adverbideks tardunud kujusid: „... Iholis nind Hingelis önnistut sahtnut“ (Ley. Sp. lk. 400); „keit / kumbat sünd kartwat / Iholis nind Hingelis“ (saksakeelde tõlgitud: „alle / die dich fürchten / an Leib vnd an der Seelen“), Ley. Sp. lk. 716; „fusßfall / polweliß mahha langma“ (Göseken, Ma-

nuductio, lk. 199); „eth finna . . . meelelis pörgto siffe hend lücfat“ (saksak. tõlgitud: „vorsetziglich“), H. Stahl. Hand- u. Hausbuch, IV lk. Nn iij.

3. „Turu käsikirjas“¹ esineb mitmel korral pronominaaltüves *henda-* ja adverbides 3. pöörde possess.-suffiks *-ns*: „ett nemat piddawat hendanss kasewattama“ („Eesti kirjakeele vanemad mälestised“, lk. 20, r. 8), „Senperast peab koasß ög miesß oma Sßsa n. ema iellensß jetman“ (ib., lk. 21, r. 17—18), „Örpeinensß fino pääll . . .“ (ib., lk. 26, r. 1), „eb moi fegit hendansß lýttdaba“ (ib., lk. 26, r. 30) jne.

A. Saareste.

Kolmanda välte märkimisest kirjas.

Käesolev küsimus ei ole teatavasti mitte uus, vaid pea sama vana kui meie kirjakeele põhjalikum käsitlus eesti omade keelemeeste poolt, sama vana kui too ajajärk, mil oleme üldse teadlikuks saanud enam kui kahe kvantiteediastme olemasolust meie keeles. Seda illustreerib too rida ettepanekuid kõigi meie välde eraldamiseks kirjas, mis on tehtud dr. Mihkel Veske, osalt isegi juba Otto Villem Masingi päevist meie ajani. Kui noist mitmeist ettepanekuist hoolimata siinkohal siiski sõandame asja kohta veel kord sõna võtta, siis selles veendumuses, et küsimus kõigist seniseist arutlusist hoolimata ikkagi ei näi olevat küllalt sõelutud, küllalt küps selleks, et tema võiksime lugeda lõplikult otsustatuks. Sellepärast ei tohiks veelkordne asjasse puutuv mõttevahetus küsimuse lahendusele olla kahjuks, ja käesolev väheste nõudlustega kirjutis on oma otstarbe täitnud, kui ta suudab äratada niisugust mõttevahetust.

Kolme välte kirjaliku eraldamise tarvilikkuse pärast meie vististi ei tarvitse vaielda. Võidakse ju küll ütelda, et oleme ju ilma pika ning ülipika välte erineva märkimiseta kirjakeeles läbi saanud aastasadasid, ilma et sellejuures midagi oleks katki läinud. Ent kuidas me oleme läbi saanud: ainult sel teel, et tarbekorral oleme esinevaist raskustest mööda hiilinud; me ei ole suutnud olla nende raskuste peremehed. Niisugusel puhul, kui võis arvata, et lugejat võiks viia eksimusse mingi kirjalik väljend värteliste erinevuste pärast, oleme harilikult tekkivast arusaamatusest kõrvale põiganud sel teel, et oleme selgusetu lause ümber kombineerinud nii, et lugeja võiks mõttest aru saada, nagu

¹ Enne selle teksti ilmumist EK veergudel oli selle faksimile tarvitada Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivis.

seda soovime (vrd. näit. lauset: „Peremees annab neile vilja“; ei ole selge, kas peremees annab neile kogu tarvismineva vilja või ainult mõnikord natukese elamiseks; kui aga lausele anname kaju: „Peremees annab neile tarvismineva vilja“, siis on kohe arusaadav, millest on jutt). Kui me ei ole lauset teatavakujuliseks moodustanud, siis oleme lootnud selle lause ümbruskonna sisulisele kontekstile, arvates, et lugeja niikuinii käsitab antud puhul lause sisu õigesti. Sagedasti on aga välte erimärk ainukeseks võimaluseks lugejale mingi kirjutatud fraasi mõtte selgekstege misel, sest nii mõnigi kord puudub asjaomasel kõnekäänul lauseline ümbrus, mille najale tugeses võiks aru saada tema sisust (vrd. näit. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel ilmunud Molière'i „Ihnus'e“ eestikeelse tõlke pealkirja: lugeja, kes pole tuttav mõne muukeelse sama teose väljaande pealkirjaga ega pole teost ennast veel sisuliselt tundma õppinud, ei saa tõesti taipu, kas seda pealkirja tuleb lugeda *ihnus* [II v.], s. o. 'ihnuskoi, ihne inimene', või *ihnus* [III v.], s. o. 'ihne-olek, ihnsus'). Kui meil aga oleks võimalus märkida ära iga välde erilise tähisega, siis meil poleks vaja ei eelmainitud ettevaatlikku loovimist lausete kujundamisel — meie väljendus-võimalused oleksid palju vabamad ja painduvamad — ega meil oleks kunagi karta välte põhjustatud arusaamatusi.

Vältemärgi tarvilikkus on meile selge olnud juba aastakümneid, kuigi meie seni ei ole hakkama saanud selle läbiviimisega. Vähem selgust on aga meil olnud küsimuses, kas peame märkima üksikute häälikute ülipika välte — III välte märkimisest ongi meil ainult vaja juttu teha, sest I ja II välde on teineteisest kirjas küllaldasel määral eraldatud — või peame tähistama kogu silbi ülipikkuse, ilma tema üksikute häälikute pikkust lähemalt piiristamata. Dr. M. Veske valis omal ajal teatavasti esimese tee, mag. O. Loorits kõige uuema ettepaneku tegijana on omaks võtnud viimase põhimõtte (dr. Veskel näit. *vennda* — *n* märgitud kolmandasse vältesse —, mag. Looritsal *venda* — kogu silp *ven-* märgitud ülipikaks, kusjuures *n*-hääliku pikkus märkimata). Kui lähemalt asja teostamisvõimalustesse süveneda, peab küll ütleva, et mag. Loorits on kahtlemata tabanud õigemasse suunda, kuna dr. Veske ning tema mõtteosalised üksikhäälikute ülipikkuse märkimises ei suutnud küllaldasel määral ette näha neid raskusi, mis tekib esimesenamainitud tähistamisviisi läbiviimisel. Sest tahes või tahtmata peame tunnustama, et meie oma keeletarvitajate rõhuvas enamuses ei saaks lihtsalt hakkama üksikute häälikute eri väldete märkimisega

(praegu märgime ära nende välte ainult väga piiratud hulgal häälikuil). Kui arvesse võtta, et meie teaduslikul transkriptsioonilgi on siin suuri raskusi — siin ei ole meie keele alal kõik küsimused kaugeltki veel lõplikult lahendatud — ja et see transkriptsioongi annab meile ainult umbkaudse ja skemaatilise pildi tõelistest vahekordadest, siis seda suuremad on raskused harilikus, igapäevases keeletarvitus. Kui me harilikule keeletarvitajale seaksime nõude, et ta oma kõrva-kuuldeliste võimete varal peaks eesti keele kirjutamisel märkima üksikute häälikute välted kas või ainult selles puudulikus ja peajoonelises ulatuses, milles seda on teinud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“, siis see keeletarvitaja juhtumite enamuses oleks väljapääsematus seisukorras. Sest seda teab igaüks, kes on õpetanud eesti keelt, samuti, kes mingil muul teel on teadunud meie üldisest teoreetilisest keeleoskusest, et meil harilikult kõrvakuulde varal üksikute häälikute välteid teadlikult suudetakse eraldada ainult väga piiratud ulatuses. Üksikhäälikute märkimise teostamisel seaksime omale järelikult nõude, mida me ei jõuaks täita. Lubatagu, aga ütelda, et meil ei ole seda häälikuväldete vaheteo võimet täies ulatuses vajagi, rohkem, kui nõuab meie ortograafia. Seda on aga võrdlemisi vähe, ja millest me siin alal ei saa jagu kõrvakuulmisega (tuletatagu meelde raskusi *k* või *kk*, *p* või *pp*, *t* või *tt* kirjutamisel), selle me omandame pikapeale teoreetilise õppimise teel. Sellepärast ei ole vististi liiga palju õigest suunast kõrvalekalduv, kui siinkohal väidame, et meil ei ole tarvis eraldada üksikute häälikute välteid selleski ulatuses, kui seda on tehtud meie seni ilmunud keeleõpetustes ning meie tegelikus kooliõpetuses; suur osa pakutavast on sellel alal meie õppijaile küll kahtlemata tarbetuks ballastiks, ja jääb ainult soovida, et meie häälikuväldete õpetuse ulatus võetaks tõsiselt sõelumisele ja revideerimisele. Asi, millest me aga oma keeleõpetuses mingil moel mööda ei pääse, on silbiväldete eraldus, sest sellele baseerub suurel määral kogu meie vormiõpetus. Ja siin jõuaksime välja küsimusele, mis oli meile eelpool lähtekohaks: kui häälikuväldete eraldus ei ole kaugeltki nii tähtis kui silbiväldete vahetegu ja kui ta peale selle teeb läbiviimisel suuri, peaaegu ülepääsematuid raskusi, siis on loomulik, et meil ei ole mingit vajadust märkidagi suuremas ulatuses üksikute häälikute välteid, vaid kogu 3. välte märkimise küsimuse peame koondama silbiväldete alale.

Meie seniseist vättemärkimis-ettepanekuist vastab ainult mag. Loo ritsa oma täiel määral viimase nainaitud nõudele.

Küll soovitas juba Otto Villem Masing omal ajal eraldada näit. partitiivi ja illatiivi genitiivist akuutis-aktsendimärgiga, kuid et see vahetegu piirdus ainult käänete-alaga ja et silbivälte mõiste ise, sel kujul, nagu teda käsitame praegu, Masingi ajal oli alles tekkimata, siis on meil põhjust siinkohal lähemalt peatuda ainult mag. Looritsa vältemärgimoodusel ja jätta kõrvale vähemsoovitavaina kõik muud neist, mis tehtud varemini¹. Mag. Looritsa ettepanek on väga lihtne: ülipika-välteline silp tuleb tarbekorral (s. o. mitte järjekindlasti, vaid ainult niisugusel puhul, kui on karta segiminekuid) märkida sel teel, et asetatakse graavis-aktsendimärk (˘) vastava silbi kandevokaalile (vrd. näit. lauset: *taevas ei ole alati taevas*; Masingil võrdluseks: genit. *surma*, partit.-illat. *súrma*). See ettepaneku lihtsus on tema tugevaks küljeks: lihtsuses peitub harilikult ka otstarbekohasus. Kui me mag. Looritsa ettepaneku otstarbekohasemust täielikult tunnustades siiski siinkohal katsuksime ära märkida temas mõned nähtused, mis meie arvates on ettepanekule puuduseks, siis selles usus, et mõttevahetus — olgu poolt või vastu — peaks mõjuma liikumapanevalt. Meie ei tohiks nüüd enam vältetähistamise küsimuses jääda surnud punktile nagu kaua aega senini: asi tuleks otsustada lõplikult — kas nii või teisiti.

Juhtigem kõigepealt tähelepanu neile asjaoludele, mis toob kaasa vältemärgi asetamine silbikandjale vokaalile. Juba põhimõtteliselt ei ole heakskiidetav, et märk, mis peab tähistama kogu silbi pikkuse, on seotud sama silbi teatava üksikhäälikuga (silbi vokaal näit. võib olla hoopis lühike ka siis, kui silp on ülipikk). Ja see märkimisviis toob antud puhul kaasa ka tegelikke pahemusi. Näib paratamatu, et keeletarvitajas juhtumite enamikus vokaali kohal oleva pikkusmärgiga assotsiatiivselt seondub selle vokaali enda pikkuse mõiste. Ei ole näit. sugugi imeks panna, kui keeleõppija, kellele kõrvakuulmine ei paku suurt tuge, ütleme, *looma*:*loõma* analoogial, kus *o* esimesel puhul pikas, teisel puhul ülipikas vältes, jõuab veendumusele, et näit. *piida*:*piita* resp. *laulu*:*lauõlu* (*u* 3. vältes?) puhul on vahekord samane, s. o. vokaal on teisel puhul 3. vältes. Tegelikkuse seisukohalt on see muidugi ükspuha, kas asjaomane häälik viimasel puhul loetakse 2. või 3. vältesse — keeletarvitusoskus ei varise sellepärast tõesti veel mitte kokku —, kuid juba

¹ Samuti jätame endastmõistetavalt siinkohal kõrvale veel varema Anton Thor Helle soovitatud vaheteomärgi 1. ja 2. (resp. 3.) välte eralduseks (näit. *várras* [= *varras*] ja *varras* [= *varas*]), mis Ahrensi soovitatud uue kirjaviisi maksmapanekuga on muutunud tarbetuks.

õpetuse põhimõtte, tõetsimis põhimõtte pärast tuleks hoida tegureist, mis võiksid kellelegi anda väärkäsituse mingist nähtusest. Teiseks on meil tegelikus keeletarvituses graavne ja akuutne aktsendimärk (‘ja’) tarvitusel rõhu tähistamiseks, esimene kaasrõhu, teine pearõhu tarvis. Ja meil ei ole põhjust loobuda sellest praktilisest kombest; teadusliku transkriptsiooni rõhumärkide (: ja:) ülekandmine harilikku keeletarvitusse ei tundu juba sellepärast soovitatav, et need märgid oma otstarbekohasuselt ei suuda võistelda graavis- ja akuutismärgiga (kaasrõhumärgil [:] on ühelt poolt liiga palju sarnasust kooloniga ja teiselt poolt vaheldusning suhtemärgiga [:]; ka on tema puhttehniline kirjutamishõlpsus väikesem kui graavismärgil). Meil ei ole tarvidust üle tuua foneetilise transkriptsiooni erimärke harilikku kirja, kui seda ei sunni tegema mingi eriline põhjus. Kui me aga niisugusel puhul märgime näit. *etnolõogia*, siis ei ole selge, kas e-l olev graavismärk on rõhu või pikkuse märgiks (kas e: *tnolõ-gia* või *etnolõ-gia*?). Kolmandaks ei ole uue vältemärgi vokaalile asetamine kõigil puhkudel üldises tarvituses tüpograafiliselt, vähemalt esialgu mitte, päris hõlpsus, kui hulka arvata kõik meie maa trükikojad ja arvestada ka gooti kirja, eriti tähtede *i, õ, ä, ö, ü* tähistamisel, kus pealegi punkt- ja aktsentmärkide rohkus niisugusel puhul ei ole kuigi heakskiidetav.

Me oleksime antud korral eelkirjeldatud tegelikest ja võimalikest halbusist pääsenud ühel hoobil, kui me silbi pikkumärgi ei asetaks mitte silbi kandevokaalile, nagu ette pandud, vaid silbi kõrvale, kõige loomulikumalt just silbi ette. Niisugusel tähistusviisil ei oleks eelmisega võrreldes mingisuguseid pahemusi, küll aga pigemini paremusi. Märk oleks silbi ees vähemalt sama silmapaistev kui silbi vokaalil ja suudaks kogu silbi resp. sõna ees asetsedes kõige paremini iseloomustada ka kogu silbi pikkust resp. sõna silbivälde. Võrreldagu näit. *ihnus* ‘ihnusko!’ ja *ihnus* ‘ihne-olek’, või: *laevamineku* ‘aeg’ (aeg, mil laev minema hakkab) ja *laevamineku* ‘aeg’ (mil hakatakse laeva minema), või: *laulukoori* ‘vastuvõtmine’ ja *laulukoori* ‘vastuvõtmine’, samuti: *taevas* ei ole alati *taevas* jne. Järgnegu veel sellekohane näide püstkirjas (meelega nii valitud, et vältemärke oleks rohkesti):

Lille'leid.

‘Küll on ilus lille'leid!
 Naerateleb 'päikse'rind.
 Lille'leidja kenam 'neid —
 Lilled 'on nad mõlemad,
 'Päikse'paistel põlevad,
 'Hüüdvad 'vastu: 'vaatke 'mind! (Juhan 'Liiv).

Rõhu või mõne muu selletaolise märgi asetamine silbi kõrvale ei ole mingiks uudiseks: seda on kasutanud juba mitmesugused foneetilise transkriptsiooni süsteemid. Kuid ka harilikus kirjas ei ole see põhimõtte sugugi tundmatu; kõige tuttavam näide on klassiline kreeka keel, kus suure vokaal-algustähe ees sellele kuuluvad aktsendi- ja aspiratsioonimärgid paigutatakse sõna ette (näit. *ὁ ἑλληρ* 'kreeklane' [loe: *ho hēlleen*, kusjuures ' on sõnaalgulise *h* ja ' musikaalse aktsendi märgiks]). Viimane asjaolu meile muidugi ei tarvitse olla mõõduandev: kui ka mitte kuskil varemini ei oleks tarvitatud rõhu- või pikkusmärki sõna ees, siis see ei takistaks meid põrmugi seda põhimõtet esimesena läbi viimast, kui see aga meile on otstarbekohane.

See vältemärgi mujalenihiutamine ei teeks aga veel käsitledavat ettepanekut päris laitmatuks. Mõõname küll juba ette, et järgnevas aruteldavad puudused ei ole kuigi suured ega ähvarda keele-elu põrmugi mingi katastroofiga, kuid see ei takista meid sugugi kõiki võimalusi läbi kaalust, et selgusele jõuda, kas ei ole olemas veel paremat moodust kui senised. Asi puutub nimelt kolmanda silbivälte tähistamise järjekindlusse või mitte-järjekindlusse. Võtkem näit. lause: „See poemes muretseb meile alles sooja piima“ või: „Niisugusel puhul saate moonna hõlpsamini“. Oletagem, et tahaksime esitatud lauseis tarvitada just täissihitist, mitte osaobjekti, s. o. ütelda *sooja piima* [= *sōjā pīmā*], mitte 'sooja piima [= *sōjā pīma*] ning *moonna* [= *mōnā*], mitte 'moonna [= *mōna*]. Kuidas me aga selle väljendaksime kirjas? Kui me teame, et lause kirjutaja tarvitab 3. välte märki ainult üksikuil puhudel, mittejärjekindlasti, seal, kus ta loeb seda tarvilikuks, siis me ei tea mingil kombel garanteerida, kas näit. lauses *saate moonna hõlpsamini* autor on jätnud vältemärgi ära meelega või kogemata (ka viimane oletus ei ole võimatu!), s. o. kas meil tuleb lugeda *moonna* või 'moonna. Ja kuigi autor just tahtiski rõhutada, et mainitud sõna on 2. silbivältes, siis puudus tal seks igasugune võimalus, sest teisel silbivältsel mingit erimärki ei ole.

Niisuguseist arusaamatus-võimalustest pääsemiseks oleks meil valida kaks teed: 1) leida erimärk 2. silbivälte tarbekorraliseks märkimiseks või 2) tähistada 3. välde järjekindlasti kõigis juhtumeis. Esimene neist oleks vähem radikaalne ja lahendaks küsimuse ainult osaliselt: annaks võimaluse küll vajaduse korral rõhutada, et sõna on nimelt pikas, mitte ülipikas silbivältes, kuid niisugune 2. välte erimärk oleks ikkagi enam-vähem juhuslikult esinevaks tähi-

seks, võiks samuti hõlpsasti puududa kui kolmandagi välte märk. Ka ei oleks märkide rohkus siin meile kuigi soovitatav: asi muutuks seeläbi küll kirjumaks, mitte aga suurt lahenumaks.

Selgejoonelisem ja põhjalikum oleks teine parandus-tee: märkida 3. silbivälde järjekindlasti kõigis võimalikes juhtumeis, nii et antud puhul ei saaks kunagi tõusta kahtlust, kas sõna tuleb lugeda teise- või kolmanda-silbivältiliseks, sest kui märk esineb, on meil kindlasti tegu kolmanda pikkusjärguga, puudub ta aga — siis teisega. Seegi mõte ei ole meil sugugi uus, sest vältemärkimis-ettepanekud enne mag. Looritsat taotlesid suurimalt osalt samuti märkimist kogu võimalikus ulatuses, mitte üksikuil puhkudel heaksarvamise järgi. Takistused ei jää aga selgi alal olemata. On kõigepealt ilmne, et järjekindel 3. silbivälte märkimine raskendaks suurel määral meie ortograafiat. Kas ta ei muutu ühele osale meie kirjarvitajaist liigagi raskeks, sest on eri asi välteid alateadlikult õigesti kõnelda ja eri asi neid osata teadlikult teineteisest eraldada. See pessimism tekib paratamata sellel, kel on teadumusi meie keeletarvitajate, isegi osalt meie õpetajaskonna teoreetilisest keele- oskusest (vrd. ka J o h. A a v i k u sellekohast kurtmist „Õigekeelsuslikus grammatikas“, lk. 27). Teisest küljest on selge, et meist ei saa kunagi teadlikke keeletarvitajaid, kui me ei oska eraldada silbivälteid. Kolmanda-silbivältilisi sõnu ei ole küll meil keeles nii rohkesti, et silbivältemärkide hulk meid tarvitseks tagasi kohutada (proovitagu märkida ülipikad silbivälted näit. mingis ajalehe-artiklis!). Ka ei oleks meil vaja märkida silbivälteid kõigil sõnaliikidel, vaid näit. kas või ainult noomeneil ja verbidel. Ainult siin on ju see ala, kus võib tekkida suurim hulk vältelisi arusaamatusi; ka on partiklid kõnes eriti kõikuva pikkusväärtusega (näit. lauses *ma tean küll, et ta tuleb* võime vastavalt lauserõhule sõnakest *et* hääldada ülipikalt või hoopis lühidalt). On veel teine hõlbustav tegur, mis toetab 3. silbivälte järjekindlat märkimist kirjas: kui me maast madalast harjume nii trükis kui kirjas nägema 3.-silbivältilisi sõnu selgesti eraldatud muist sõnust, siis on ka rohkem šansse, et me selle III silbivälte olemasolust saame teadlikumaks kui senini, kui sellel puudus igasugune väline eraldusmärk.

Kui me aga kumbagi eesitatud teed ei soovi tarvitada, siis peame leppima selgi puhul abinõuga, mida seni oleme tarvitanud kogu meie vältemärkimises, või õigemini -märkimatajätmises: arusaamatuste puhul tuleb piirata kas lausete väljenduslikku vormi või loota lihtsalt sisulisele kon-

tekstile (vrd. eelpool lk. 124). On raske ütelda, missugune tee on meile siin kõige soovitatavam. Igal neist on omad paremused ja pahemused. Ei tahaks ka omalt poolt siinkohal asja nii järsku lugeda lõplikult otsustatuks, enne kui ei ole olnud võimalust kuulda arvamusi muilt asjasthuvitatuilt. Asi olgu sellepärast veel kaalutella.

On tõsi, et meie väldetemärkimis-küsimus kuulub samuti keerukamate nähtude hulka meie keeleõpetuses nagu kogu väldeteprobleem üldse. Siin tuleb asja teostamisel arvestada mitmesuguseid, sagedasti üksteisele vastukäivaid tegureid. Seda enam on meil põhjust meie väldtemärkimise ulatuse lõplikul otsustusel talitada ettevaatlikult, arutelles ja arvesse võttes ka pealtnäha kõige pisemad ja tühisemad mõjurid.

E. Muuk.

Valik murdetekstisid.

6. Setu, Luhamaa.

Fonograafiline tekst (AES arh., rull nr. 84,2). Jutustaja: Jegor Luik, 62 a. vana, Saagri külast, a. 1924.

kašs veljü.

vanast ol' kättekeske vele', üls ol' rikkas, tõne vaene. vaęzel velël ol' hõma nimi, a rikkal velël aņdri. rikkas veli üfles vaęzele velele et sa' ka' tid pitlëh küü' et vaęst sa' ka' siski midägi lõvvät. ja rikkas mäs paņd kašsi nahä päle kuļda ja veļ ette ti päle. läšs sis vaęne mäs tid pitte minemä, läšs müdä, es näę' timä midägi', mõttël ja läšs müdä täst kullast. ja sis rikkas mäs võļ jäl umä kullä ar', et siņnū eļ sa' kuļgi müdu rikkast aija'.

nisama, kuam aļk tul' kätte, vaęzel mehël ei olę miņkagi' ahjo küttä'. läšs pallema rikkast veljü, et aņna muļlę hobęst puļjē tuvva'. rikkas veli aņd hobęze tällē ja ri, a taqssit es aņna'. läšs umä, timä pū unigu manõ ja paņd pū kārma päle. noh! ja... . a hobęne ol' haņda pitlë ih. nigü üttël noh, hobę tõmmaš ja kakkaš haņna ar', jügi' pū kārma mõtsa. rikkas veli aņd kohtohe tū azä. ja vīmätte tul' kohto mõjštmine ja sis vaęne mäs läš kah kohto päle, läš nt ka ku õdaguņn' ja läš üzest, pantti timä ahõ päle magama. sāl ol' ahi väļga lāmmi. üze ol' lezõ, päl lāmmi ja vērähtü sält mähha latsę hällü päle ja tap

säl latsè ar'. noh, om ütškijik mul' suřma jo miñnä'. läš siñnä' kohtu pälè ja vōi ti vërest kaš savikiõvi kah pañD pūhhu. ja kohtu päl kaš et ei tija mis täl pūh om. arvas et kuļD om. mõjste sis kohtu ni vizi et važzel velël rikka, velè hobest ni kavà pitiä' kõnr' hañD përzehe kazüs ja rikka velè naišt ni kavà kõnr' sāne laš sã ku timã ar' tař. saļ kohtu oš ja vaņe mis tuļ vällä ja sis tuļ ütš kirottaja takkäh, küzüs: mis suļ pūh om? timã tõmbas savikiõvi vällä: kaš mis mul' pūh om. a mis sa tãga' teñnü? a ku iñ mullë õigust es mõjstnu' sis tařnu ma ti' mõleba' ar'.

Üles tähendanud Oskar Parmas.

7. Taryastu.

Kuuldeline tekst Venekülast, 1923. a. Jutustaja: Ell Ronimus.

eņge ãl vitti eņgile sūdva. üjts perenaēne ollü siandē kuri et: edimene vārške ketta ja vi nüjD eņgile. ja mēle pahaga vōitan verist vaitu pã pãlt kulbiga ja visanu kõgü pälè, eš sãh, sũ sinã kah. agã nüjD ei sejsã sũk enãmb pãn, mutkũ piãb egã kõřD vaitu viskama. nũt tull eņge aļg ja temã mõttel: eš kũl om inimene rumãl, eš kuriã mēlega ütleb üttele sõnã ärã ja si mašsãb. nüjõ tulēb jälle eņge aļg ja peremēs üttel eš: vōitã vastane kõk. ja vanã visãtti kurru. agã nüjõ padã ãb üle ja mintti vãt-tama: vanã kõk kah sãl, eņg sehēn ja tahãb sūdva. nüjõ tulēb peremis ja ütlep eš miã teļ tulē ülešse, ma paluitta ta vällä pãl ärã, ja nüjõ paluittedi tedã sãl, agã kõk karēl ikki tulest ülešse, vahēl tõenē koņks ja vahēl tõenē, ja tahap tulest vällä tulla. agã sinna ta iãļie, peremēs üttel eš enãmb sa vällä ei sã, ma aļie pĩre ümmēr.

Üles tähendanud Julie Rõks.

8. Kuusalu.

Fonograafilised tekstid (AES arh., rull nr. 1001,3). Jutustaja: Jakob Helberg, 41 a. vana, Kolga v. Kiiu-Aabla külast, a. 1925.

a. Tõrvapõletamise paja lõhkumine.

ma rãgin mařdigu mařdi teřva polttamise pã lohku-misest. mařdigu mařt rãkkis sidã muõtti: minul õll rãļ-

miguš kakskümmend aēstat peiduš kaks vanā ruoṣi padā tēva keittämise iakš. lähän ühegerra sinne vahtima, nān: üks kuradi perändüš on tuld üli pelli, kodü tehtud tikku-säppat jalas. lähän sinne padue iure vahtima neid padü: ärä kurat on lohkund minü vanād ruoṣi pajād, miṣṣegä tēva keidin. nuṣ ei tiie, miṣṣegä nüt pidāb sāma viēl edespäidi — edespäidi tēva keittādä.

b. Lamba ristimine.

kuṣ ma nuṣ poṣikkane olin ja lambaš kävün, sis oli vanal maṣdigu maṣdil kaks nädälä kaks halli kirjawa lammast vajä. ühel huṣmiguš läksime mei jälle lammastega metsä, läheme sinnesamasesse maṣdigu maṣdi pikke pelli aija äre, siēl vahimme: vanamiēs sidund veṣgupaṣlaga lambad aija tuṣteivästesse kinni ja kadaja oksaga vehkiš sugeda, niṣda et lambad aēva hüppiōād iešt ja tagand üleš. noḥ, mei vahimme sidä ašja vähäšt aiga pald. vanamiēs ühegerraga nägi meiṣ siēl seišumas, ütlev: meš kurat te sin vahitte, egä ma neid ristimä hakka. ma tahün neile kurattielle näüttä, kuš nad kaks nädälä on olled.

Üles tähendanud Linda Part.

9. Saaremaa Jaani.

Kuuldeline tekst Hindu külast. Prof. J. Jõgeveri järgijäänud käsikirjades. Teated puuduvad üleskirjutamise aasta (1919?) ja jutustaja kohta.

vanama ä pulmād indü küläs soaremoal.

pulmād olid tükkiš teišt mödi. neljabe õhta tulid kosilased kahē vajmuga perese, tōid vīna, ütlesid et tahtvad poṣtti soṣja üle merē tumale minna. rüdile paṣkuitti vīna. kuṣda polē kosilast tahtūd, sis äi vōtūd ta pudelid vaštu. kosilased läksid sis mäle kohta teiše perese. kuṣ kogü leppiitti, sis akkasid perē isä ja emä süija aṣma. rūt tuli tubä, sär rätkik üle olade. ninamēs äs juttu, räkkiš rüdiga, pejmēs ištus vagusi. antti süija: kēdettud munē, kõigē paramid ašju. pejmēs paṣdi reñni tahä nurkka ištuma. rūt polē reñni iure tulṣtkid. kuṣ esimest koṣd muhā õetti, sis olid sellē pūhabe õhta kâ aṣded rüdi perēs: sōdi

ja jõdi. sis akkas rüt keřjamas keřma. rüt võttis omale eřtkäijä, änamiste emase, keř ästi ořkas rākkida et pere-
 najste kāřt eę sūrē aņni soęks. igā pā oli ūs eřtkäijä
 eřtkäijä kā oli villakoř, ninatubaķka sari ja uhke, pārdlii-
 tega ja kařdpaeldega tubaķka koř. isastele antti pTBu tu-
 baķkad, vanade emmedele ninā tubaķkad. rūdi kā oli vīnā
 pudel. rüt pakkus seqlt vīna aņnull eędē tultavaitele ja
 sugulastele. ta polē sōnagi rākkind.

muha õetti jõulū keskmise pūhā, lālařtamine ja pul-
 mād olid nelipūhi keskmise pūhā. kerku minnes istus
 peřmēs veņnaga rattal eřpōl, rüt ja najnē istusid tagāpōl.
 kōrvane, rūdi parām sōbř, jāhi kō. kergust miņdi kohē
 ōri rūdi kō. eņnē iuba tōļ igāũķs, kes pulmale tuli, pulmā
 kořti: pōl tōppi vīna, poār aņpud leiĶa, lihā, laĶba, vař-
 siķka, saļja. õhta, kui iuba pūmē oli, vīdi rūdi kerst ā,
 peřmēs ja peřmehe ja rūdi veņnād lāksid selřsis. eņnē
 kerstū ā vīmist tōřteřti rūdi emā kerstū peāle, peřmēs viř-
 kas rahā kerstū alla, rūdi sōsared ja perē lapsēd noņpisid
 rahā kogū. kerřtus oli saļja kaķ, seqlt jāgāřti peřmehe
 pulmalistele saļja. rūdi veņnā kā oli kerstū võřti. saļja
 jāgās rūdi veņd. sis panī ta kerstū jālle kiņni. omiņgu,
 kui peřmehe pōlt jālle tulema aķkāřti, paņdi naĶle (nadū —
 peřmehe sōsār) ō pihā. sē oli sūr piřk valĶe riē, nāgū koř
 ūmber peę. sā vanām tōļ naĶ ō aļ rūdi kō. sedā ūřtledi:
 saę tulēb. rūdi kodū peřti pulmalised vārava tagā kiņni.
 nõutti pařsisi; vādāřti, kař pařsid õĶged on. pařsid kir-
 juttāřti tulē sōga, küiņdla rasvaga jne. kiņni peřti mõni
 kořd poār tuņdi. vārav oli kōvega kiņni, pūd peęle paņ-
 dud. vāgiřvald āļ aņdānd. peřmehe veņd pidī kařsuma
 õņve pāřtā obuse selĶgas ūlē ā eņk teřseřt vāravast. kuiĶtā
 õņve sai, sis pidī vārav lařti teřtama. nadū vīdi reņni
 tahā nurķka istuma, rūdi emā võřtis naĶ peęřt ō ā ja
 panī rūdi kaĶbri.

vīmpse pāřvā oli rüt leiņnā rīdes ni kaņva kui saę
 sihēs oli. mõni kořd nuttis kōa. sē oli moęd. pulmalised
 sōļd, jõļd, tanřsisid. torūpiļ māņgis. sē oli sūr ūlĶe
 magū. õhta pidī rüt kuķkē laļluni kodū olema. rūdi veņd
 paņi rūdi kiņņā mōęgā ořsa ja ās rahā: aņřta sōřsē kiņĶa.

sis panèb rüdi veñd rüdi kōlm kōrd naisè mütsi pihà. rüt viškab mütsi kaks kōrd muhà, kolmanda kōra ütleb rüdi veñd: unuüta uni, talü tanü, peà mēs mēles. ntd äi viššand rüt änäm mütsi muhà. sis panü rüdi najnè rüdi ò pihà ja akkatti peimehe põle minema. sà vanàm vōttab rüdi kà kōrva. täl on möëk kà. ta tēb igà uksele, kušt läbi miñnakse, möëgaga risti peäle ja ütleb: tē lahti. tā löi möëgaga nõnda, eē möëk üsnà kōlās. möëgad olid rüdi veñnäl, peimehe veñnäl ja sà vanamal. sis istutti raitale. rüdi veñd sõittis obuse selgas ès, kiri öllè kañ ja möëk kà, peimehe veñd rüdi naisega, sà vanàm rüdi ga, peimès, kōrvane ja pilli mēs isè rattal. tēl tulid mõni kōrd nogijad vaštu, keš jüva nõütsid, mujdù äi lasñd läbi.

peimehe kodù panü rüt raitalt ülès tõüstès omà asemele kiñdad, ja obuse ešt vōtja sañ kiñdad omale. sà vanàm vis rüdi, kellèl ò vèl peäs oli, reñni tahà istuma. tåle pañdi poëglaps sülè, pojsile añdis kōrvane sukkad, sis vōetti laps jälle à. kōrvane añdis reñnil rüdi ò alt kōlm sù täjt süüja: kalà leiba, lihà leiba, vōjd leiba. sis vōetti ò rüdi peäšt à. peimehe isà vis öllè kañnù rüdi edè ja rüt panü kañnù peäle kiñdad. peimehe isà tänàs kiñnaste ešt: aittäh. sis panü rüt peimehe emale kiñgi — vāna peäle ò. akkatti sõma.

õhta vis sà vanàm rüdi aitta magama. seäl tõsteetti ta rides oettele. peimès oli jubà oettel. rüt às kaks kōrd vaštu, kolmàs kōrd jäi ta oettele. sis jägatti oette kak peimehe pulmalistele, vimne kakkù nuk antti peimehe emale ja oetti: kakkù nuk ja kätki sañmàs on sinü päralt. laultti: miñd trvà alla vōttà. sis jätti nõrpoar üksi. pulmalised läksid kōq magama.

omiñgu miñdi rütü ülès vōlma. nadü vīb pesü veē, nõrik ja peimès panad rahà vedè, pühkiavad eñdid titsast ühè pälge narsakkaga; kump eñnè valmis soqB, mäsšis narsakka teisele ümber peq. sà vanàm vīb nõrikku reñni tahà. nurkkas istüb kōrvane, sis nõrik, sis peimès, sis peimehe veñd; nendè vaštu rüdi veñd ja rüdi najnè. kui on sõnd, sis panèb kōrvane pillidele ja möëkkadele kiñdad ja uhked tuttidega kañdpaëläd (sukka paëläd) külge. sis

algab taants. kõrvase kâ on taldrik, valge rätkik üle. iga-üks tantsib nōrikkuga tanutaantsi (rūdile pañdi sarviline tanu pihâ) ja peab sellē est taldrikku peale rahâ panema. rūdi veñd aņnab kaņnuga õlut ja õllē soajia peab kaņnū sisse koaj rahâ panema. sis pētti pirekke aēja vaheļ, vīdi rahâ â. sis pañdi nōrikkule saksâ tanu (pitsi tanu) pihâ. ja akkas jälle taants, agâ nōrikku omâ asi oli nīd, kas tā tahâb tantsida vōļ mehte.

õhtaks kēdeitti limbi suppi. toas oli kolm reñdi. kuļ sõnd, akkas peimehe emâ tēvaga reñdi pūhkima, reñni peale pañdi rahâ. rahâ paniĵa ütles: „vanâ eĵt, tulē vatta, reñd rāppune“, ja eĵt piđi nī kaŗvâ pūhkima kuļ rahâ pañdi. sis tōdi aņdevak sisse. rūdi veñd tōļ vakkâ peaj peal. rūdi najne ĵagâs aņded vālĵa. kõĵk istusid nāgū omiņgu. rūdi najne vōttis aņded korvist, pani mōĵgâ oĵsa, rūdi veñd aņdis mōĵga oĵsas peimehe sugulastele kâdē. aņded olid: sukkâd, kiņdad, paĵlâd. esiĵte saĵd peimehe isâ ja emâ, sis veñnad ja sōssēd, sis sâvanam, tāmâ najne ja lapsēd. aņnette est maksetse rahâ; rūdi veñd ũĵĵâb: makske sōssē sōrmē vaŗva. rūdi pōlsed pulmalised lâhtvad â, nōrikku seltsi ĵūvad rūdi veñd, kõrvane ja rūdi veñnad ja sōsared. nēd ĵūvad õseks.

kolmanda pāvâ kâŗvad teĵne teĵsēl külâs, tēvad naliĵa tūkkisi, ehiĵtavad ũĵĵēd nōrikkud ja peimehed, kuŗpumōrid, sōnē tasuĵad: sūĵĵatse, ĵūvatse, tantsitatse. õhta lâhtvad igâ ũks omâ kō.

ĵâŗgmise pūhabe on nōrikku kerk. nōrik ja mēs ĵâŗavad kergū ĵūrēs vaŗstele kaĵs kolm saĵĵa. sellē taris on ũĵĵēd saĵĵâd tehtud. sellē õhta on laņgū ĵōmâd: nōrikku isâ ja emâ on peimehe pōl ja ĵūvad sōnna õseks. ilĵēm on sis peimehe isâ ja emâ koaj nōrikku vanamatte pōl.

Üles tähendanud prof. Jaan Jõgever †.

Seletuseks kohanimedele kirjutusviisi asjus.

Akadeemiline Emakeele Selts on teatavasti soovitanud Raudteevalitsusele teha meie jaamanimedele kirjutusviisis mõningad muudatused (*Valk* asemele *Valga*, *Voldi* asemele *Tabivere*, *Pritsu* asemele *Palupera* jne., vt. „Eesti Keel“ 1924, lk. 180, ja 1925, lk. 82). See soovitus on meie seltskonnas ja ajakirjanduses lõõnud laineid, osalt isegi äratanud rahulolematust (vt. näit. s. a. „Postimees“ nr. 222, „Kaja“ nr. 251 ja 261 j. m.). Et see võõrastus tehtud muudatuste puhul on tingitud osalt arusaamatustest ja väärtimõistmisest, siis lubatagu siinkohal Akadeemilisel Emakeele Seltsil asja kohta esineda alljärgneva seletusega.

Kõnesolevad Ak. Emak. Seltsi soovitatud kohanime-muutused on kaht liiki: 1) parandused meie kohanimedele õigekirjutuse ning õigekeelsuse alal (näit. *Baltiski* asemele *Paldiski*, *Valk* asemele *Valga*) ja 2) olemasolevate nimetuste asendamise sootud uute nimedega (*Voldi* asemele *Tabivere*, *Voltveti* asemele *Saarde*, *Pritsu* asemele *Palupera*), Esimesse liiki kuuluvad parandused on tingitud sellest kohanimedele õigetarvituse algnõudest, et neid nimesid peame kirjutama võimalikult nii, nagu neid ühiskeeles hääldame, ning et nad oma kujult peavad vastama meie keele põhiehitusele. Kui meie rahva ja ühiskeeles laialt hääldatakse näit. *Rake* (*Rakke* kirjutusviis on nähtavasti tingitud sellest, et sõna arvatakse tingimata ühenduses olevat *kaevurakke* mõistega; ta ei tarvitse aga kuuluda sinna, sest ta võib olla ka *kukk:kuke*, *lõpp:lõpe* tüüpi arhailine sõna mingi muu tähendusega), *Paldiski*, *Irboska*, *Suurupi*, siis kirjutagem neid ka nii, ja mitte *Rakke*, *Baltiski*, *Isborsk*, *Suuropi*, pealegi et sõnakujud nagu *Paldiski*, *Irboska*, *Suurupi* enam vastavad meie keele iselaadile kui nende eelmainitud võõramaigulised teisendid. Ja kui näit. meie keele üheks põhireegliks on, et kohanimed, mis mitte ei ole liidetud kohale vastava üldnimega (s. o. välja arvatud nimed nagu *Võrtsjärv*, *Naissaar*, *Emajõgi* j. m., kus teine liitosa *-järv*, *-saar*, *-jõgi* on vastava koha üldnimeks), et need kohanimed meil esinevad alati o m a s t a v a s k ä ä n d e s (*Alliku*, mitte *Allik*, *Raasiku*, mitte *Raasik*, *Viljandi*, mitte *Viljand*, *Petseri*, mitte *Petser*, *Kolga-Jaani*, mitte *Kolga-Jaan* jne.), siis peame selle põhijuhise maksma panema ka nimede kohta, mis võõraste keelte mõjul on sellest meie keele iseloomujoonest kõrvale kaldunud; järelikult *Valga* (mitte *Valk*), *Lepassaare* (mitte *Lepassaar*), *Vasalemma* (mitte *Vasalem*), *Tallinna* (mitte *Tallinn*), *Kuressaare* (mitte *Kuressaar* jne.).

Mis puutub edasi kohanimedele „ümberristimisse“, siis on Selts olnud küllalt teadlik sellest, et niisuguse toiminguga tuleb olla ettevaatlik. Seltsile esitati läinud kevadel autoriteetlikult poolt ettepanek soovitada muuta eestipäraseks terve rida meie kohanimesid, mis on tekkinud moonutatud saksa ja muukeelsetest nimedest (*Voldi*, *Voltveti*, *Pritsu*, *Ropka*, *Irboska*, *Kadrina*, *Loodi* j. m.). Seltsi juhatus tundis loomulikult sellele ettepanekule kaasa, sest oleks see ju põhimõtteliselt sama vabanemine võõrasurvelise mineviku jälgedest, nagu seda on meie perekonnanimedele eestistamine, kuid teadis ka väga hästi, et niisuguseid muudatusi ei saa teha liiga kergel käel. Arvesse võttes, et suur osa neid nimetusi on meie keeles sellevõrra kodunenud, et nad enam ei tundugi võõrnimedena (*Kadrina*, *Loodi*, *Kaarepere* j. m.), ei leidnud Seltsi juhatus tarvilikuks neid kõiki hakata ümber muutma. Jäädi peatuma ainult kolmel nimel, mis raudteejaamanimedena on silmapaistval kohal ja mis tundusid kõige vähem meeldivatena: *Voldi* (tekkinud saksa mõisnikunimest *Wolfffeldt*), *Voltveti* ja *Pritsu*. Nende asemele soovitati vastavalt *Tabivere* (sama koha muistne eesti nimi, mida kohapealne rahvas osalt praegugi veel mäletab ja mis ka alles püsinud

saksakeelses nimes *Tabbifer*; et sakslased teda ka on tarvitanud, ei maksa arvesse tulla: teame ju väga hästi, et ta on algupäralt meie nimi; on harilik nähtus, et saksa keeles on püsinud nii mõnigi muistne eesti nimi, mis meie omas keeles on läinud kaduma), *Saarde* (juuresoleva kihelkonna nimetus) ja *Palupera* (juuresoleva mõisa ja valla nimi).

Kuivõrra viimase nime mainitud muutused suudavad läbi lüüa, ei olene muidugi mitte Seltist. Kahju me nende tarvitamisega endile igatahes ei teeks. Selle vastu on meie õigekeelsuse ja oma keelest lugupidamise seisukohalt ainult soovitatav, et kõik muud eelnimetatud õigekeelsuslikud ja õigekirjutuslikud muutused ei leiaks mitte ainult vastuvõtmist ametlikult poolt — seal nad ongi juba osalt läbi läinud —, vaid et nad tungiks sisse sügavasse meie keeletarvitajate kõigisse kihtidesse.

Akadeemiline Emakeele Selts.

Veel kord kalev Stahlil.

Eesti Keele tänavuses esinumbris, lk. 37—38, on prof. M. J. Eisen avaldanud Stahli „Võhikute peeglist“ tsitaadi, kus nimetatakse Eestis nähtavasti esimest korda mütoloogilist nime kalev (gen. *falliweghi* ¹). Sellele lisaks võin tsiteerida samast teosest („Leyen-Spiegel“), lk. 476, read 21—24 ül., järgneva lause: „*Minckperrast nõitat sinna hend / tudt üg wegkiw Göddamees / kannel ep olle südda / ninck tudt üg Kalliweg / kannel ep olle wegki awwitada*“, saksakeelses tõlkes kõrval: „... und alsz ein Riese...“

A. S-te.

Küsimused ja kostused.²

1. Kas *hippodroom* või *hipodroom*?

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatus“ on *hipodroom* ja *marokolane* märgitud ühekordse *k, t, p*-ga, *okkultist*, *brutto* aga kahekordse sulghäälikumärgiga. Missugustest põhimõtetest on siin kinni peetud?

A. N.

„Õig.-sõn.“ praegu-ilmuvast trükis on läbi viidud põhimõte, et kahekordne täht *v õ ö r s õ n u s* jäetakse igal pool püsima, kus ta esineb muis keelis (kui vastav häälik on niisuguses sõna-asendis, et ta ei allu meie astmevaheldusele), sellest hoolimata kas me teda kirjutusviisile vastavalt hääldame või mitte (*affekt, aggressiivne, akklimatiseerima, bagger, brutto, netto, okkultism, opportunism* jne.; aga: *motett: moteti, galopp: galopi, krepp: krepki* jne.). Ainult vahendita *pearõhulise*

¹ Selle sõnakuju on omal ajal tähele pannud juba J. Hirschhausen (vt. Rosenpl. Beitr. XII 84), sellest abstraherides tsiteerimisel nominatiivi *üü falliwegki* (ein Riese), ometi märkamata, et siin tegu on pärisnimega.

² Osa küsimusi ja kostuseid on pidanud ruumipuudusel käesolevast EK numbrist välja jääma.

Toim.

silbi ees on selle sihtjoone maksmapanekust loobunud (*blokaad, blokeerima, kviteerima* j. t. s.), samuti meie ühiskeeles enam kodunenud, laensõnuks muutuvais võõrsõnus ja loomulikult ka laensõnus endis (*akuraat, okupatsioon, akord, hipodroom, marokolane, loterii, patarei* j. p. m.).

E. M.

2. Kas Otto või Oto?

Kuidas peaks kirjutatama nimesid nagu *Anette, Scharlotte, Otto* j. t., kas ühe- või kahekordse *t*-tähega?

A. N.

Küsimus tuleks seada laiemale alusele. Meil praegu tarvitatavas ristinimestikus võib eraldada kolm kihti: 1) muilt rahvailt laenatud pärisnimed, mis esinevad meie ühiskeeles samal kujul nagu seal, kust nad laenatud, ja mida meil harilikult kirjutatakse samal kujul nagu nende lähtekeeleski, nimetaksime neid siinkohal võõrnimedeks (*Annette, Elfriede, Otto, Richard, Alice, Alfred, Gottfried, Marie, Eduard, Adele, Georg, Bertha* j. p. m.), 2) samuti laenatud nimed, kuid meie keeles kodunenud, s. o. oma häälikuseisult kohanenud meie keele foneetilisele iselaadile, nimetaksime neid laennimedeks (*Ann-Anna, Ants, Leena, Jüri, Mihkel, Juuli, Maali, Viuu, Oku, Liisa, Krõõt, Juhan, Jaan, Mari, Villem* j. p. m.), ja 3) arvatavad omapärased eesti nimed (*Sälme, Linda, Lembit, Marju, Ago, Vambola, Kaljo, Laine, Viroe, Lemming* j. m.). Teise ja kolmanda liigi pärisnimede kirjutusviisi kohta ei ole mingit kahtlust: need kirjutame, nagu neid hääldame. Küsimus kerkib ainult võõrnimede puhul: kas nendegi kirjutusviis painutada meie õigekirjutusjuhiste alla või jätta nad sellele kujule, nagu neid harilikult tarvitatakse, s. o. kas kirjutada näit. *Anete* või *Annette, Elfriide* või *Elfriede, Rihhart-Rihhard* või *Richard, Aliiss* või *Alice, Kotfrid* või *Gottfried, Eeduart-Eduard* või *Eduard, Pärta* või *Bertha* jne.?

Peab küll vastama, et niisugusel võõrnimede „kodundamisele“ meie keeles ei oleks mingit mõtet. Kõigepealt juba sellepärast, et nad sel teel ikkagi ei muutuks meie laen- ja omanimede vääriliseks: neis püsiks ikkagi häälikuid resp. häälikühendeid ning muid foneetilisi elemente, mis meie hääldamisele võõrad (*Kotfrid*-nimes näit. häälik *f* ja häälikühend *tfr*; *Aliiss*-nimes oleks rõhk teisel silbil); see „kodundamine“ oleks järelilikult poolik. Kui me aga niisugused nimed täielikult tahaksime kohandada meie hääldamisele loomukohaseks (*Kotfrid* asemel tarvitada näit. *Kotri* või *Kodri, Aliiss* asemel *Alis* jne.), siis ei oleks nad enam võõrnimesid, vaid nad kuuluksid juba laennimede hulka.

See nende meie õigekirjutusele kohandatud nimede osaline võõrapärasus endast veel ei tarvitse olla kuigi oluliseks põhjuseks nende hülgamisel, sest sallime ju oma keeles võõrsõnugi, mis ei vasta täielikult meie keele foneetilisele iselaadile (*funktsioon, patenteerima, betoon* j. p. m.). Küsimus on õieti ainult selles, kas me võõrnimesid arvame võõrsõnade vääriliseks, s. o. kas me võõrnimede olemasolu meie keeles

üldse heaks kiidame (siin on mõeldud muidugi ainult nimed, mille omanikud on eestlased; võõrast rahvusest isikute nimede kohta pole meil loomulikult sõnagi lausumist: need tsiteerime lihtsalt nii, nagu nende omanikud heaks arvavad neid kirjutada). Nimi on ju isikule n. ü. eluaegseks sildiks, ja on üsna arusaadav nõue, et nimes peaks peegelduma isik ise, vastavalt tema algupärale, päritolule. Kas see meie kirju võõrnimestik, mis osalt isegi koormab meie suure üldsuse häälamisvõimet, kas see ei ole omamoodi enese-ehitmine võõraste sulgedega? Kui see on aga hukkamõistetav ja loodetavasti kadunev näht, mistarvis siis üldse pead murda võõrnimede kirjutusviisi kohta? Kui me neid aga siiski tahame kodundada oma keeles, siis kodunegu nad täielikult, s. o. muutugu laennimedeks.

Ei saa järelikult nõus olla võõrnimede pooliku eestistamisega. Kirjutagem neid sellepärast nii, nagu nad esinevad lähtekeeles (*Annette, Otto, Richard, Alice, Adolf, Marie* jne.). Pigemini aga hakakem tulevikus tarvitama nende asemel vastavaid laennimesid (*Nett, Ott* [gen. *Ott*]¹ - *Oto*¹, *Riks* - *Riko*, *Liisi* - *Liisa*, *Aadu* - *Ado*, *Mari* jne.) võ muid meile kodusemaid nimetusi. Meie küll ei pääse mõõda meil praegu esinevaist võõrapäraseist ametlikest ristinimedest — nende muutmine on seotud ülisuurte raskustega² —, kuid kandkem selle eest hoolt, et meie tulevad põlvned omandaksid eestipärased ristinimed! **E. M.**

3. *Priistav.*

Roodust sai kompanii, polkownikust kolonel. Miks püsib veel *priistav*? **A. N.**

„Öig.-sõn.“ annab *priistavi* tarvis oskusnimetuse *kohtutäitur*, mis on kujundatud juristide oskussõnakomisjonis ja seega praegu ametlikult maksvaks eritärminiks. *Kohtutäituri* asemel võib tarvitada ka lihtsalt *täitur*. **E. M.**

4. *Kas Haapsalu või Haabsalu?*

Kas kohanimi *Haapsalu* ei sobiks paremini *Haabsalu*, sest nimetus on nähtavasti 'haavasalust'? Kohalik külarahvas kirjutab ikka *Haabsalu*. — *Kas Tamsalu* või *Tammsalu*? **E. K.**

Tõsi ju on, et *Haapsalu* ei ole nähtavasti muud midagi algupäralt kui 'haabsalu', kuid küsimus on põhimõtteline: kas peame kohanimede juures arvesse võtma nende etümoloogiat, s. o. päritolu või mitte. Võiksime ju siis näit. küsimuse tõsta, kas me ei peaks kirjutama

¹ *Otto* on huvitaval kombel võrdlemisi erapooletu nimi, mis võib kuuluda nii esimesse kui ka teise liiki. Tema võiksime järelikult luge-dagi laennimede hulka ja kirjutada ühekordse *t*-ga. Niisuguseid erapooletuid nimesid on veel *Anna, Alma, Oskar, Paul* j. m. **E. M.**

² Seilevastu on perekonnanime muutmine praegu võrdlemisi hõl-pus, ja on iga eestlase kohus endale muretseda eestikõlaline nimi, kui tal see veel puudub. **E. M.**

Põldsamaa pro *Põltsamaa*, *Kaagveere* pro *Kaagvere*, *Kullamäe* pro *Kullamaa* (vrd. EK 1923, lk. 141) jne. Ja suurima osa kohanimede juures me ei teagi, kust ja kuidas nad on põlvnenud. Nii võib juhtuda, et täna kirjutame kohanime nii, homme aga, kui selgub, et ta on mingit muud algupära, kui seni arvasime, siis hoopis teisiti. Ja meie kasu sarnasest etimoloogitsemisest on enam kui küsitav. Sellepärast olgu kohanimede ortograafia põhijuhiseks: kohanimed kirjutame võimalikult nii, nagu neid ühiskeeles hääldame, sellest hoolimata, kuidas nad on tekkinud. Järelikult: *Haapsalu*, *Tamsalu*, *Põltsamaa*, *Kullamaa*, *Kuressaare* jne. E. M.

5. Omavoliline - omavoline.

Kas *omavolilise* asemel ei võiks alati tarvitada *omavoline*?

E. K.

Võib muidugi, samuti nagu võib tarvitada niihästi *pahaloomuline* kui *pahaloomune*, *kahemastiline* kui *kahemastine*, *viiesüalline* kui *viiesüallane*, *kuuekorstnaline* kui *kuuekorstnane* jne. Kumba vormi antud juhtumil paremaks pidada, oleneb keeletarvitaja stiilitundest.

E. M.

6. Üleüldse - üldse.

O. Loorits tarvitab oma grammatikas enamalt jaolt sõna *üleüldse*. Kas poleks parem alati *üldse*?

E. K.

Ei ole tõsi, et lühemad vormid on stiiliselt alati paremad kui vastavad pikemad. Lühema või pikema vormi tarvitus oleneb ka kõnerütmist ja lauserõhust (ehk mõtterõhust). Kindlaid üldisi reegleid siin ei saa püstitada (stiilne väljendus on enam kunst kui teadus). Sellepärast jätkem keeletarvitaja väljendusoskuse hooleks, kumba vormi ta soovib eelistada, kas *üldse* või *üleüldse*.

E. M.

7. Lõppude-lõpuks.

O. Loorits tarvitab oma grammatikas tihti sõna *lõppude-lõpuks*. Kas on sellel vene keele tõlkel 'v konce koncev' õigus esineda eesti keele grammatikas, kui ta on hukkamõistetav võõrakeelemõjulise sõnana?

E. K.

Võõraste keelte mõju (mildest ei pääse mööda küll ükski keel, mis pole täielikult isoleeritud muust maailmast) on kirjakeeles muidugi hukkamõistetav, kui ta käib vastu keele omadele seadustele või kui ta on tarbetu, s. o. kui ilma temata antud puhul saab keele omade varadega läbi. Käesoleval puhul on aga see hukkamõistetavus küsitav. Praegusele eesti keelele õige omased ja sellejuures mittehüljatava stiililise erivarjundiga on kõnekäänud nagu *raamatute raamat*, *kuningate kuningas*, *rumalate rumal*, *hullude hull*, *ihnuuste ihnus* j. p. t. Nende liiki kuuluks ka *lõppude lõpp*, *lõppude lõpuks*. Viimane kõnekäänd vastab järelikult küllaldasel määral meie praeguse keele süntaktilisele iselaadile, sellest hoolimata et ta võib olla laenatud ka venest. Kas

me niisuguste kõnekäändude väljatõrjumisega ei kahjusta oma keele väljendusvõimeid? Antud puhul peaks nende vormide otstarbekohasus olema määravaks mõjuriks, sellepärast ei ole mõtet neid kõrvaldada keelest. Püsigu seepärast ka lõppude lõpuks.

E. M.

8. Vene -ev-, -ov-lõpulised pärisnimed.

Kuida kirjutada vene -ев-, -ов-lõpulisi pärisnimesisid, kas *f-* või *v-ga* (kas näit. *Morozoff* või *Morozov*)? — Kas vene feminiinne lõpp *-a* (näit. *Morozova* — naisterahva kohta) nimede transkribeerimisel eesti keeles alles jätta või mitte (vene algdokumentides näit. *Karamštsikov* : *Karamštsikova*, *Krassinski* : *Krassinskaja* jne. — eelnevad mehe, järgnevad naise kohta)?

E. K.

Vene *-ov-*, *-ev-*lõppu on meil kõige loomulikum ja lihtsam transkribeerida *v-ga*, pealegi et niisuguste nimede tüvi meie ühiskeeles hääldeb *v-ga* (*Morozovi*, *Morozovile*, *Morozoviga* jne., mitte *Morozofi*, *Morozofile* jne.). Kui paljudes indoeuroopa keeltes kõnesolev vene lõpp kirjutatakse *ff-ga* (sakslastel näit. *Morossoff*, *Aleksejeff* jne.), siis see ei tarvitse meile olla eeskujuks. Järelikult: *Morozov*, *Bulaev*, *Krõmnikov* jne. — Vene naissoolise suffiksi *-a* ületoomiseks eesti keelde on meil sama vähe alust kui näit. niisuguste kõnekäändude tarvitamiseks oma keeles nagu *Tallinski garnison* pro *Tallinna garnison* või *aurulaevnõi sadam* pro *aurulaeva-sadam*. Meie ei saa oma keelde istutada võõraid liiteid, nagu me ei saa vene nimesisid hakata eesti keeles deklioneerima vene lõppudega (*Morozov*, genit. *Morozova*, allat. *Morozovu* jne.). Sellepärast tarvitagem ainult näit. *pr. Anna Beljaev* (mitte: *pr. A. Beljaeva*), *prl. Maria Karamštsikov*, *hr. ja pr. Bezobrazov* jne.

E. M.

9. Kas *Kaubandusjaoskond* või *Kaubanduse jaoskond*?

Kuida on õige liita järgmisi Riigi Raudteevalitsuse ametkondade ja ametinimetuste osasid (kas kokku või lahku): *kaubanduse + jaoskond*, *kaubanduse + jaoskonn* + *juhataja*, *tehniline + jaoskond + juhataja*, *arve + jaoskond*, *varustuse + osakond + ülem*, *tulude + kontroll + juhataja* (kas näit. *Kaubanduse jaoskond*, *Kaubandusejaoskond* või *Kaubandusjaoskond* jne.)?

E. K.

Kohaseim liitmisviis, mis vastaks ühtlasi „Õig-sõn.“ kokku- ja lahkukirjutamise põhimõtetele, oleks järgmine: *kaubandusjaoskond*, *kaubandusjaoskonna juhataja*, *tehniline jaoskond*, *tehnilise jaoskonna juhataja*, *arvejaoskond*, *varustusosakond*, *varustusosakonna ülem*, *tuludekontroll*, *tuludekontrolli juhataja*.

E. M.

10. *Bülletään*.

Kuida kirjutada eesti keeles prantsuskeelset sõna *bulletin*, vene-lased kirjutavad „*bülletenj*“, kas *bülletiin*, *bülleteen*, *bülleten* või kuidagi teisiti? — Missugust eestikeelset sõna tuleks selle asemel tarvitada?

E. K.

Küsimusalust tüüpi võõrsõnad *gobelään* (prants. *gobelin*) ja *satään* (prants. *satin*) on „Öig.-sõn.-s“ märgitud kahekordse ä-ga (vt. lk. 405: *livreesataän*). Nende eeskujul siis ka loomulikult *bülletään*. — Mis puutub kõnesoleva mõiste täpsasse eestikeelsesesse vastesse, siis tuleb see meil alles luua. Meie senisest sõnatagavarast on nende ridade kirjutajal teada ainult sõna *teataja* (ühendeis nagu *Tallinna Teataja*, *Rüigi Teataja* jne.), mille tähendus ulatub kaunis lähedale *bülletään*-mõistele. Kuid *teataja* on seks sisult liiga laiapiiriline, et teda võiksime tarvitada oskussõnana tähenduses '*bülletään*'. Tuleb viimasele leida mingi uus väljend, ja sellena võiks vahest arvesse tulla tuletis *teatelm* [f-a] (sõnast *teatlema*; vrd. *surema* — *surm*, *olema* — *olm*, *kujutlema* — *kujutelm* j. m.).

E. M.

11. Kas *seirama* või *sõurama*?

Miks eelistatakse mõnelt poolt *seiramist sõuramisele*? Viimane häälikusääduslik vorm pole ei pikem ega „inetum“. A. N.

Esimene soomesti laenatud sõna (sm. *seuraamaan*) on meie keelde toodud teatavasti J. O. H. A. v. i. k. u poolt (vrd. „Uute sõnade sõnastik“ j. m. kõnesoleva autori teoseid). Laenaja on meile võõra *eu*-ühendi substitueerinud *ei*-ga. *Sõurama*-vorm pole kõnesolevale soome sõnale meie kirjakeeles ka mitte päris häälikuseaduslikuks vasteks, nagu küsija arvab (häälikuseaduslikum oleks *sõprama*; sm. *seura* on algupäralt sama tüve mis e. *sõber*), kuid, tõsi küll, neis meie murdeis, millele on häälikuliselt omane näit. *tõuras pro tõbras*, oleks ta küllalt kodune. *Sõurama*-sõna ennast nende ridade kirjutaja teades meie rahvakeeles ei esine; ta on siis vist õieti samasugune keelemeeste-laen nagu *seirama*'gi. Kuid ei saa salata, et ta häälikuliselt enam vastab meie keele põhiehitusele kui eestlasele veidrakujulisena tunduv *seirama* (muidugi siingi jääb tõeks, et maitsete üle ei saa vaielda!). Sellepärast võikski hakata kõnesoleva mõiste tähenduses tarvitama sõna *sõurama*, pealegi et *seirama* ei ole suutnud tungida veel kuigi sügavale meie keeletarvitusse (*sõprama* ei saa soome *seuraamaan*-sõna tõlkena arvesse tulla sellepärast, et ta on kujult liiga lähedane *sõber*-sõnaperele, mis tähenduslikult *seirama-sõurama*-mõistest on natuke eemal).

E. M.

Toimetusele saadetud.

Virittäjä 1925 — Nr. 4—7. Sisuks m. s.: Lauri Kettunen, Eräitä erimielisyyksiä tietemme kysymyksissä. [Autor käsitleb lähemalt neid astmevahelduse ja vokaalharmoonia küsimusi, millede suhtes autor asub teisel seisukohal, kui muud sm.-ugri keelte uurijad]; Kusta Vilikuna, „Kielimestarista“; Arvustusi: Martti Rapola, Niilo Ikola, Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I; J. Mägistie, Alb. Saareste, Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I. [Arvustuse autor esitab mõnin-

gaid lisaseletusi sõnade — *koit, ving, leheline, lakk, süld, veimed, riie, kõrik, ürp (:ürbi)* jne. — etümoloogiate puhul]; Lauri Hakulinen, Loppuäänteen kadon vältitamiä äänneilmöitä itämurteiden alueella; Niilo Ikola, Geminatsioniilmöitä koskevia huomautuksia; Vieraskielisten erisnimien foneetisesta taivutuksesta; jne.

Kuukiri Eesti Kirjandus 1925. — Nr. 3—10. Sisuks m. s.: M. J. Eisen, Kodumaa ajaloolised ja rahvaluulised kloostrid (lõpp); Arthur Roose, Eduard Wilde. Kirjaniku 60. a. sünnipäeva puhul (lõpp); H. Schmidt, J. W. Jannseni pedagoogilised vaated (lõpp); J. Aunver: Jüri kihelkonnast ja kirikust (lõpp); Joh. Aavik, Mis on õige riim?; A. Anni, Eesti luule 1924; J. Mark, Mõned jooned tšeremisside, votjakite, sürjanite ja mordvalaste käekäigust peale 1917. aastat; Ed. Hubel, Üldjooni viimaste aastate eesti kirjandusest; A. Anni, Meie kirjanduskultuurist ja kirjastusoludest; M. J. Eiseni kirjutatud raamatute nimestik; Lauri Kettunen, Tähelepanekuid vepslaste mütoloogiast; P. Voolaine, Lutsi maarahvas 1925. a.; A. Roose, Eesti näitekirjandus 1924; W. Anderson, Läti mõjust eesti vanemas ilukirjanduses; O. Urgart, Eesti bibliograafia arenemiseilt; M. J. Eisen, Rootsi kuninga puud; Oskar Loorits, Empli; Kirjanduslik ülevaade: Julius Mark, Albert Saareste, Leksikaalseist valiekordadest eesti murretes I; A. Saareste, Vastuseks arvustajale; A. Roose, Vilmar Adams, Suudlus lumme; A. Roose, O. Luts: iling; Killud ja dokumendid; Koidula ja Almbergi kirjavahetus (lõpp); Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

Ajakiri Kasvatus 1925 — Nr. 3—9.

Ajalooline Ajakiri 1925 — Nr. 2.

Looming 1925 — Nr. 1—9. Sisuks m. s.: J. Kärner, Eesti kirjandus 1924. a.; J. Aavik, Rahvalauluvärsi lugemise küsimus; J. Aavik, Üks apostaatiline tõlgeteos (Juhani Aho: Õpetaja proua, Eestikeelse tõlke keeleline arvustus).

Õigus 1925 — Nr. 1—5.

Eesti Arst 1925 — Nr. 4—9.

Üliõpilasleht 1925 — Nr. 5—10.

Kaubaveo tariif Nr. 24. Teedeministeeriumi väljaanne. Tallinna 1925.

148 lk. [Meie ametlikkudelt väljaannetelt ja raamatutelt tohiks küll paremat keelt nõuda, kui see mainitud raamatus esineb. Nähtavasti pole isegi Õigekeelsuse-sõnaraamatut tarvitatud, sest kuidas oleksid siis muidu niisugused sõnakujud selgitatavad, nagu: **apparaadid**, atsetülen, **gummi** (pro kummi), **bronks**, moodikaup, puumasse, tõstekraana, **sitronid** jne. Keel on paiguti äärmiselt korratu, lauseehitus tihti võõrapärane ning isegi kohanimede õigekirjutuses on vigu. Kui on juba vastu võetud ning maksma pandud Tallinna, Valga jne., miks esineb siis ühes kohas Tallinn, Valk, jne., teisel jälle gi Tallinna, Valga jne.?).

Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat I. Tartu 1925. 160 lk. ühes saksakeelsete referaatide ning hulga piltidega.

Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XXIII.
Dr. Paul Johansen, Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittel-
alter. Dorpat 1925. 108 lk. + 8 kaarti.

Rosona (Eesti Ingeri) murde pääjooned. Julius Mägiste
(Referat: Die hauptzüge der mundart von Rosona). Tartu 1925. 128 lk.

Harjutusi lauseliikmete ja kirjavahemärkide õppimiseks (4.—6.
õppeaasta). Aug. Mägi. Tartu 1925. 48 lk.

Die tatarischen lehnwörter im wogulischen von Artturi
Kannisto. Helsinki 1925. 264 lk.

Trükivigu ja õiendusi.

Eelmistes numbrites palume lugejaid järgmisi vigu ja eksitusi
parandada:

			Trükitud:	Peab olema:
lk. 36	rida 8	ülalt	— fudš	fudt
" 36	" 11	"	— järgneb sõnale	karro viltu joon (/).
" 36	" 18	alt	— " "	višma " " (/).
" 36	" 15	"	— Kristus	Christus
" 36	" 14	"	— end	hend
" 36	" 13	"	— ett	etš
" 36	" 13	"	— järgneb sõnale	ufčma viltu joon (/).
" 36	" 12	"	— " "	olli " " (/).
" 36	" 8	"	— " "	Snnimenne viltu joon (/).
" 37	" 7	ülalt	— pea	peat
" 38	" 1	"	— Dawid	David
" 38	" 2	"	— järgneb sõnale	woiblema viltu joon (/).
" 85	J. Mg.	arvustusse tuleb lisada järgmine lause: „Lk. 44 esitet lõpp-k näiteist võib mõni vaidluse alla tulla kui h-line (näit. helve < germ., vrd. Y. H. Toivonen, JSFOu., XXXIV, 2 11—12)“.		
" 86	rida 19 ja 20	ülalt	tuleb kustutada sulgudes olev lause.	
" 88	" 13 ja 14	"	tulevad kustutada.	

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakooli Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartu 1925.

Joachim Rossihnius.

Samast teosest, mis eelmine tekstki (VhGEG XIX 143). Vrd. märkusi tekstide nr. 12. ja nr. 14. eel!

Epistel am zwanzigsten Sontage nach Trinitatis,
Ephes. 5.

Armat weljet, sihs kajeket nüü, et teye tarkalikult teute, ei mitte kui need ilmamoistlikut, enge kui need tarkat. Ninc sädket hendas se aja sisse, sest se om kurri aic. Seperrast errasakut ilmamoistlikut, enge moistlikut, mea sähl om se Iffanda mehl. Ninc errajohket hendas mitte teude Wihna, 5 sählt siffest üs Summala wallaline ello tulleb, enge sahket teude sest waimust, ninc pajataket teine teise kahn Psalmist ninc Rittust ninc waimliko Laulust. Lauldet ninc mengket selle Iffandelle teye söame siffen, ninc ütteleket tenno eggal ajal kihke ehst, Summalalle ninc selle Iffalle, se nimme siffen meyest 10 Iffandast IESu Christi, ninc oldeket üs teine teise sean sönnawötklit se peljusse siffen Summalast.

Joachim Rossihnius.

Samast teosest, mis eelmised kaks teksti (VhGEG XIX 143). Vrd. märkusi tekstide nr. 12. ja nr. 14. eel!

Evangelium am zwanzigsten Sontage nach Trinitatis,
Matth. 22.

Ninc IESus kostis ninc pajatis jelle lebbi tähendamisse neine wasto: Se taiwane rikus om ütte Runniga sarnane, kumb omma pojalle saja teggi, ninc lähatis omma sullaset welja, et nemmat need wörit saja kuzusit. Ninc nemmat is 5 taba mitte tulla. Selle lähatis temma teiset sullaset welja ninc laus: ütteleket neile wöraile, kaje, minu söhmaja olle minna walmistanut, minnu herjet ninc minnu söhtetut töpprat ommat erratappetut, ninc kihl walmis, tuldet sahja. Enge nemmat erralaitfit se, ninc lehit finna, üs omma nurme pähle,

se teine omma kessi tö pähle. Mönnikat enge wötsit temma
 fullaset kindi, nahrfit ninc tappit nemmat erra. Rui sedda se
 Runnigas kuhldis, sai temma wihages, ninc lähatis omma
 söddaweggi welja, ninc hukas needfinaget röwlit erra, ninc
 5 läutis neine lihna pallama. Sihs laus temma omma fullaste
 wasto: Se sahje om küll walmistut, enge need wörit is olle
 mitte währt, seperrast mincket neine huhlizede pähle, ninc
 palwelcket sahja, kedda teye löwate. Ninc need fullaset lezit
 welja neine huhlizede pähle, ninc tehet üttekoggo, kedda nem-
 10 mat löidsit, hähd ninc kurjat. Ninc need lauwat sayet kish
 teude. Sihs les se Runnigas sinna sisse, need wörit kajema,
 ninc neggi sähl ütte Inimesse, sel is olle sahjareiwat pähl,
 ninc laus temma wasto: Söbber, kui ollet sinna sja sisse
 tulnut, ninc ei olle üttekut sahjareiwast pähl? Temma enge
 15 jähi waid. Sihs laus se Runnigas omma fullaste wasto:
 Reutket temmal käghet ninc jallat, ninc heitket tedda se pim-
 medusse sisse welja, sähl sah ollema hulgmine ninc hamba-
 terrisemine. Sest palju ommat heidatut, enge weiti erra-
 torjatut.

17.

1632.

Joachim Rossihnius.

Samast teosest, mis eelmised kolm teksti (VhGEG XIX 177). Vrd. märkusi tekstide nr. 12. ja nr. 14. eel!

Epistel am Tage S. Michaelis,

Apoc. 12.

Ninc sähl toufi üs tapplus taiwan, Michael ninc
 temma Englit tapplest se pisso hanna kahn, ninc se pisso
 handt tapplis ninc temma Englit, ninc is währa mitte, is
 sah kan neine assent ennamb löitut taiwa sissen. Ninc sähl
 5 sai welja heitetut se suhr pisso handt, se wanna sihwuck, kumb
 sähl sah nimmetut se kurrat ninc Satanas, kumb kible se
 ilma ümberwihb, ninc sai heitetut se mah pähle, ninc temma
 Englit sayet kahn sinna heitetut. Ninc minna kuhlsi ütte
 suhre hähle, se laus taiwa sissen: Nüd om se ricus, ninc se
 10 weggi, ninc se ön meyest Summalast, temma Christus sahnut,

fest et se erraheitetut om, ken neine pähle kaibas õhd ninck
 peiwat Summala ehn. Ninck nemmat ommat tedda üllewährd-
 nut lebbi se talle werre, ninck lebbi se sõnna neineft tunnis-
 tuffest, ninck ei olle omma ello mitte armaftanut ammo se
 surma siffe. Seperrast römufstaket hendas teye taiwat, ninck ⁵
 kumbat sähl siffen ellawat. Saicke neile, kumbat mah pähl
 ellawat, ninck se merre pähl, fest se kurrat tulleb teye mannu
 alla, ninck temmal om üz fuhr wiha, ninck thab, et hennesel
 weiti aicka om.

18.

1632.

Henricus Stahl.

Teosest „Hand- und Haußbuch für das Fürstenthumb Esthen In
 Liffland“, trükis ilmunud a. 1632—38 Riias ja Tallinnas. Raamatu kõik neli
 osa on alal hoidunud vähemalt kümneskonnas eksemplaris, mida tallel
 peetakse Tartu ülikooli, Opetatud Eesti Seltsi, Eesti Rahva Muuseumi
 jt. raamatukogudes. Järgnev katke on võetud selle teose esimesest
 osast (a. 1632, Riias), leht Eijj.

Lassem edbespeite palluda.

O Keicke weggiwenne Iggawenne Summal | ke sinna
 ollet se wessi toußmiffe lebbi sünno kangke Rochto perrast se
 usckmatta Ilma errahupputanut | ninck sedda uscklicko Noa
 kadigakesja omma suhre armo perrast hoidnut | ninck se sõg-
 geda Pharao keicke temma weggi kahs se Punnase Merre ⁵
 siddes errahupputanut | ninck sünno Rahwa Israel kuiwaste
 sehlt lebbi sathnut | ninck kahs sesinnase Pessemisse sünno Rist-
 miffest mea perrast pididi tullemma | tehhendanut | ninck lebbi
 se Ristmiffe sünno armast Pojast meddi Iffandast ICSuffest
 Christussfest sedda Jordan ninck keick Wessi õher õnsar ¹⁰
 ninck riclar errapessemiffex põhizenut | ninck siffe sehdinut ollet |
 Meije pallum elebbi sesamma sünno pohjattomatta armo | sinna
 taharit sesinnase sünno Sullase (ümberdaja) pehle N. walla-
 tada | ninck õhe õigte Wckto kahs se Waimo siddes õnnis-
 tama | eth lebbi sesinnase õnsa Wessi temma siddes errahup- ¹⁵
 pokut | ninck alla waokut keick | mea temmale Udamist sün-
 dinut | ninck temma isfi se pele tehnut on | ninck eth temma

sest Bschmattast luggust erralaotut | se pöha Risti koggio
 Laima sees | tuivaste ninck rahwo kaks hoidtut | iggal ajal
 tulline se Waimo sees | röhmus se Lothmisse sees sünno Nimmi
 auruustakut | eth temma keickede Bschlikode kaks se iggawesse
 5 ello fakut | kui sinna tootanut ollet lebbi Iesum Christum
 Christum | meddi Iffanda | Amen.

19.

1637.

Henricus Stahl, kirikulaul sidumata kõnes.

Teos „Hand- and Haßbuch“ teisest osast, ilmunud a. 1637
 Tallinnas, lk. 29–31. Vrd. ka tekst nr. 18. eelmärkust!

Christus ke meid önsar teep | üchtekit kurja on tehnut |
 se sai meije eddes öhse aigtal | kudt üx warras finni wottut |
 Jummala kartmatta rahwa ette wihtut | ninck kawwalast temma
 pehle kaibatut | nahrtut | teotut | ninck süljatut | kui se kirri
 5 tunnistap.

Sel effimessel pehwa tundil | sai temä roppedast ninck
 höblast | kudt üx röhmel ülleandtut | Dilatuffe öhe paggana
 Rette | ke üchtekit pettuffe temä pehl löidis | ep kaks sühd
 sest surmast | semperrast temma hendessest erraleckitis | se Run-
 10 ninga Herodesse jure.

Rolmandal tundil sai Jummala poick | pihgade kaks
 pihstatut | ninck temma peh öhe Kroni kaks | orjamizast kis-
 cotut | hebbedar ninck nahrux ehhitut | hirmsast wehka pextut |
 ninck omma surma | ristil samba | pidbis temä issi kandma.

Ruhendel tundil sai temä allasti | ristil pehle pohdtut |
 kumba pehl temma omma werri errawallas | pallus suhre
 heggamisse kaks | needt wallatajat nahrst tedda | kaks needt
 kumbat temma jures pohsit | senni kudt se pehwlick öma walg-
 15 kusse errakeelis neile asjalle.

Jesus kiffendis sel üdiral tundil | kaibas hendesse per-
 20 rale jettut | heckiselt sai sap temma sub sisse | ettickakaks lastut |
 sihs andis temma öma hinge ülles | ninck se mah werrißis |
 se kirko ettepanemiñe löchtis tattil | ninck monni pahs löhas
 öhest kaßer.

Rus nudt ollit Resckpeima aigkal | nēde kurjateggiade
jallat murdtut | sai Jēsus omma külge sisse | öhe odda kašs
pistetut | kumbast werri ninck weſſi joriš | se kirja töitada | kui
Johannes tunnista | ürpeines meise perrast.

Rus se pehw oma ošawottis | se öchto olli tulnut | sai 5
Jēsus ristti ladwast | lebbi Jōseph maha wottetut | aurofast
Juda mah kombe perrast | hauwa sisse pantut | ninck hoidjade
kašs hoidtut | kui Matthæus tunnista.

O awwita | Christe Sumala poick | lebbi sünno kibbeda
kannatusse | eth meise ickas sünno meele perrast | keick kuria- 10
tego wæhame | sünno surma | ninck temma sühd | sagge-
daste melletama | kumba ešs meise waiset ninck nöddrat sünd
heldeste kitame ninck tenname.

20.

1638.

Henricus' Stahl.

Teos „Sand- und Haußbuch“ neljandast osast, ilm. a. 1638
Tallinnas, lehed Ppij, Ppiij jj. Vrd. ka tekst nr. 18. eelmärkust!

Was soll ein Pfarrerherr mit den Kleinmühtigen fürnemen.

EH sinna heitat se surma ešs | kumba sinna se kandtut
kochtosanna perrast peat kannatama | ep olle mitte imme | eth
keick innimeſſet se surma ešs hend kartawat | ninck ehmatawat.
Se ep olle agkas kül | erranis sinna peat paljo ennamb | ninck
keick ennambast hend heitma Summala weeha | ninck se igka- 5
wesse surma ešs | kumba sinna ommade pattude kašs worde-
ninut ollet. Sest eth sinna Summala se Šſſanda weehastanut |
ninck tema keſeko ülleaſtnut | peat sinna kuš ſiina hend mitte
parrandat | erra needtut | Summalaſt erralahotut | nick süſtetut
ſahma se hauwa sisse | kumb tulleſt ninck Swewliſt polletap | 10
kumb on se töine Surm; se ešs peat sinna ehmatama | ninck
aickfaſt motlema | kui sinna Summala kašs hend leppitama |
ſeſt igkaweffeſt ſurmaſt errapehſtma | ninck lebbi se ajalicko
ſurma se igkaweffe ello sisse tungma woit. Sedda sündip |
kuš sinna hend jelle | Summala pohle | kenneſt sinna lebbi 15
pattut errataglanut | pöhrat | sünno pattut kahešat | temma

denitut weeha ehš kartat | se ajalicko nuchtlusse Jumala auwuy
kannatalickult kañat | ninck armolisse andix andmisse pallut.

Ninda tegkis se üx Kurritegtija risti sambas | se tundis |
tunnistas | kahezas ommat pattut | ninck pajatas: Meije
5 sahme | mea meije tegkut wehrt ommat | pallus kahš IESum
ninck ütliš: Issand motle münno pehle | kus sinna omma
rickusse fisse tullet | ninck kuhliš se röhmša hehle | kus IESus
ütliš: Töddešt minna ütlen sünnul | tenna saht sinna münno
kahš Paradisi sees ollema. Se Kurjategtija jallaassameda
10 fisse peat sinna kahš astma | ninck kudt sinna temma kah pat-
tunut ollet | ninda kahš temma kah Summala pohle hend
kehndma | ninck sünnno pattut kahežama; Teht sa sedda mitte |
sihs saht sa keicke Summalakartmatta kahš sest ajalickust sur-
mast se igkawesse surma ninck pörgko fisse langma | ninck igka-
15 west pihnatut ninck wallotut sahma; Teht sa sedda agtas |
ninck kehnat hend Summala pohle | sihs sahp temma hend
jelle sünnno pohle kehndma | se igkawesse nuchtlusse sünnno perral
andma | ninck lebbi sefinnase ajalicko nuchtlusse hennesse pohle
weddama | kudt Paulus tunnistap | kus teäma ütlep: Kus
20 meije sunditut sahme | sihs sahme meije sest Issandast pegtut |
eth meije mitte se Alma kahš hukatut sahme. Ninck oze sepe-
rast on se armas Jumal sünd lasčnut se sundija kette tulla |
eth sinna mitte pidit pattude sees surrema | ninck errakad-
duma | erranis lebbi öigke parrandusse teäma pohle pöhrma |
25 ninck önsay sahma. Semperrast pöhra hend Jumala pohle
tössiše kaddumisse ninck kahežamisse kahš | ninck tössiše uscko
kahš ninck pallo temma | temma tahay omma armolisse towo-
tusse jerrel Christusse perrast sünnul armolinne olla | ninck
leick sünnno pattut andix andma | ninck pallo münno kahš süd-
30 dame pohjast ninda:

O Armolinne Jumal | te siäna töis armo ollet | minna
ep ollen mitte wehrt | eth minna sünnno filmade ette astun |
minna ollen rasčkedast pattunut taiwa sees | ninck sünnno wasto |
minna ollen sünnno weeha ninck nuchtlusse vordeninut | minna
35 kahežan sedda | ninck se tehyp münnul wehka haig | eth minna
sünd weehastanut | münno leeha jerrel keinut | ninck se Kur-
rati deninut ollen. O helde Issand | münno jures ömat
paljo ninck rasčket pattut | sünnno jures on paljo ennamb arm |

sünno kessi amwitada ep wessip | ep löppep | kui fuhr kass
 münno wigka on. O Issa | lasse münmul sünno arm sün-
 dima | sinna ep ollet weel üchteki pattuse errapölgknut | ke
 sünno pohl hend pöhrnut | minna tullen | erra heita münd
 mitre erra | erranis wotta münd wasto sünno poja Jesusse 5
 Christusse perrast | see on münno pattut kandnut | münno
 ehß marnut | nincl münd sünno kass leppitanut. Sedda lasse
 münno hehx tulla | eth miina sünd lihtan igkawest. Amen.

21.

1641.

Henricus Stahl, jutlus Matt. ev. 4. peat. puhul.

Teosest „Leyen Spiegel | Dariinnen fürhlich gezeiget wird | wie ein
 einfaltiger Christ Die Best- vñ Sontägliche Evangelia in reiner Lehr vnd
 heiligem Leben ihm zu nuße machen kan“, ilmunud neljas osas a. 1641—49
 Tallinnas. Raamat on alal hoidunud vähemalt kümneskonnas eksemplaris,
 mida tallel peetakse Tartu Ülikooli, Õpetatud Eesti Seltsi, Eesti Rahva
 Muuseumi jt. raamatukogudes. Järgnev katke on võetud teose kolmandast
 osast (a. 1641), lk. 293—95.

Se Rurrat on üg wegkiw Waim. Evangeliummes
 wois temma Summala Poja Jesum Christum kõrbest Pöha
 Linna sisse wihma | se Kircko harjo pehle assuma | jelle sehl
 öhe kõrgke Mehje pehle hennesse kass weddama | nincl keide
 Alma Riduffet | nincl temma auwo nõitma. Sihdt nehme 5
 meije | eth se Rurrat | kus Summal temmal meelewalda andis |
 suhret aßjat tegkema | nincl Summala Poja | ko pohl temma
 issi tachtis | weddama wois. Ninda on temma weel tennapehw
 wegkiw nende Lapsede sees sest ebbauskust | kumbat omma usko
 errasalgnut | Summala perrale jetnut | nincl se Rurrati denistusse 10
 hend heitnut | nende lebbi woip temma paljo | nincl suhret aßjat
 tehha | kus temma Summalalt lubba sahþ | kudt meije nehme
 neist nõidast Egypti mah siddes | kennest se Pöha Waim selgkest
 ütlep | eth nemat Runninga Pharaoni eddes | ninda kudt Moses
 nincl Aron | tehnut ommat. üg nõid Endoris wois lebbi se 15
 Rurrati wehje | ni paljo tehha | eth Runningas Saul nehha sai
 se negko sest Prophetisi Samuelist | ke furnut | nincl maha-
 mattetut olli. Panket sedda tehhalle | teije üllembisset | nincl
 wallisejat | erra piddaket ni alpar se Rurrati wehje | erra

motleket | se nõibus on üy pettus | unne | ninck tühine assi?
 Woip hend se Kurrat pöhrma öhey Engliy fest walglust | woip
 temma kaicfast Maddut tegkema | woip temma wessi werrey
 tegkema | woip temma konnat tegkema | ninda kudt temma
 5 Egypti mah siddes | Runninga Pharaoni eddes | lebhi needt
 nõidat nende lausmisse kahs | tehnut on: . Sihs woip temma
 kahs ommat wandtut truwit orjat Sunti | Karro | tublispasska |
 ninck monne muh negko siddes sahtma | ko pohle temma | ninck
 nemmat tachtwat. Sest | on temma Christum | kenne kahs
 10 temmal keddakit olli tegkemist | woinut wihma | ko pohle temma
 tachtnut; Rui ep peas temma sihs needt | kumbat temma
 sehduffe sees ommat | woima wöhra negko siddes sinna sahtma |
 ko nemmat tachtwat | kus Summal temmal lubba annap. Sem-
 perrast | teije wallizejat | nuchtelket needt nõidat | erra andket
 15 neile armo | erranis kiffoket nemmat erra | ni paljo kudt teije
 woite | kudt Runningas Saul tehnut | ninck Summal kesknut |
 kus temma pajatap: Se nõida peat sinna mitte lasckma ellama.
 Teije waiset Innimeffet | ke teije sest Kurratist hegitusse sisse
 sahtetut ollete | ninck temma nõidusse | lausmisse | kasmissa |
 20 sohlapohomissa kahs denite | echt nende nõidade | lauhjade |
 kasjade | tarkade | sohlapohjade jures abbi ozite | oppeket se
 Kurrati pettusse tundma | ninck wallataket hehste | eth teije
 temmast wabbar ninck wallalis sahte. Christussel towotis temma
 anda keicke Rickusse ninck auwo sest Ilmast; Ulgas temma ep
 25 woinut sedda mitte tehha | se ep olli temma perral; Se mah
 on sest Issandast | ninck mea sehl siddes on | se mah pohhi |
 ninck mea sehl pehl ellap: Ninda towotap kahs teile se Kur-
 rat paljo öinne ninck hehdt; Ulgas se ep olle muito mitte kudt
 pettus | teima ep woip teile parrambat andet andma | kudt
 30 temmal hennessel on | se on | se pörgkohauda | ninck igkaweisse
 huckatusse | semperrast hoidket hend se Kurrati kawwalusse ninck
 pettusse ehs | ninck deniket temma mitte noidusse ninck sedda-
 farnasede pattode kahs: Sest | ke sedda tegkwat | sahwat se
 Summala Rickusse mitte perrendama. Teije waat Risti Inni-
 35 messet | kennel se Kurrati kahs keddakit tegkemist on | hoidket
 hend temma ehs | kus teima | ninck temma orjat teid tachtwat
 teima denistusse sisse awwatelma | sihs tulletaket omma meele |
 eth se kurrat üy tappija ninck wallelid on sest algkmissest |

mottelket | eth teije temä | ninck keick temma töhdt | ninck keick
 temma aßjat ninck kombet errasalgknut | ninck Summala se Sßsa |
 se Poja | ninck Pöha Waimo sisse usckuda | towotanut ollete |
 se sehduße piddaket | ninck deniket Sumnala | sßhs sahþ temma
 kahs öma towotusse piddama | ninck neille Englille kesckma | 5
 eth nemmat teid hoidwat keicke teije Se pehl | eth nemmat
 teid Rehjede pehl kandwat | ninck teije mitte omma Salgka öhe
 kiwwi wasfo lückate | sßhs sahþe teije sest Kurratist wabbat
 ollema | ninck ninda kudt needt Englit Christusse jure aßnut |
 ninck temma deninut ommat | ninda sahwat nemmat kahs teid 10
 kaisma | Sest se Engel sest Sßsandast teep öhe leeri ümber needt |
 kumbat temma kartwat. On teile tutta | eth teile sest Kurratist
 ninck nöidast kurja sündinut on | sßhs andket hend rahwul | ninck
 tehðket | eth se ilma Summala lubba mitte woinut sündima :
 Sest keick teije Karwat teije Peh pehl ommat loetut | ninck 15
 neißsammaß ep peap üx ainus huca minnema | ilma Summala
 tachtmisse. Semperrast piddaket ommat Singet kannatusse
 siddes | ninck kudt Sob | kennel se Kurrat keick temma Lapsel |
 Weiget | ninck Rickusse huca sahntut olli | ütliß | ninda üttelket
 teije kahs : Minna ollen Allasti münno Emma Shust tulnut | 20
 Allaste sahn minna jelle sinna minnema. Se Sßsand on sedda
 andnut | se Sßsand on sedda wotnut | se Nimmi sest Sßsandast
 olko kßtetut.

22.

1649.

Henricus Stahl, jutlus Luuk. ev. 16. peat. puhul.

Teos „Leyen Spiegel“ neljandast osast (a. 1649), lk. 631—37.
 Vrd. ka tekst nr. 21. eelmärkust!

**Needt Rickat peawat omma Rickusse öigfest
 pruhckima.** Evangeliummes kuhleme meije | se Rickas Mees
 on Pörgkus ninck Wallus olnut | semperrast peawat keick Rickat
 hohle kandma | eth nemmat öma Rickusse ninda pruhckimat |
 eth nemmat mitte kahs tullewat sesanma Wallo assemel | 5
 sest | kudt Christus wandup | sßhs ep sahþ mitte üx Rickas
 nahjal Saiwaricko sisse tullema. Se Rickus ep sahþap mitte
 öhe Innimesse huca | sest se Rickus on küll heh | kus temma

ilma Patto pruhtitaze | temma on üz Jummalä ande ninč
 On | se Iffanda On teep ricaz ilma waiwa | kudt Abrahamist |
 Iſaacist | Iacobist | Iosephist Arimathiaſt | Sacheuſſeſt | te
 ricat olnut | ninč önsaz ſahnut | nehha on: Erranis ſe Kur-
 5 jaſtruhčminne ſahtap huča | kus üz Innimenne ſe Ricuſſe
 kaſs kurjaſt | ninč mitte kudt tohuſ on | ümberkeip. Se Öigte
 ruhčip omma Warra Elluz | agkaſ ſe Jummalatartmatta
 ruhčip omma Raſwo Pattuz. Se Ricuſ agkaſ ruhčitaze
 kurjaſt oſides ninč ſahdes | kus üz Innimenne Jummalä ninč
 10 hennesse erraunnistap | Öhdť ninč Pehwat ürpeines Ricuſſe
 nouday | ahnuſtellep | ninč lebbi keeltut kombet | lebbi Nöiduffe
 ninč Kurrati Kunſtit | lebbi Wargkuſſe | lebbi errawotmiſſe |
 mea Jummalä Uuwuz Kirčulle ninč Koblille enne Wannaaſt
 andtut | lebbi laiſka Kerjamiffe | lebbi kalli Kaupa | lebbi Öigti-
 15 meſſe petmiſſe | lebbi raja ricmiſſe | ricaz ſahma tahap | kumbaaſt
 aſjaſt Pauluſ rehčip | ninč ütlep: Re ricaz ſahma tachtwat |
 langwat Riuaſuſſe | ninč (Kurrati) Pühduſſepailade | ninč
 paljo kölbmatta kaſjotegkiſjade Himmode fiſſe | kumbat huppo-
 tawat needt Innimeſſet Raſjo ninč Sučatuffe fiſſe. Seſt
 20 Ahnuſ on üz Suhr keičeſt Kurjaſt | kumba monniſkat ommat
 pühdnut | ninč ommat feſt Bſčuſt erraherinet | ninč tehwat
 hennesse iſſi paljo Ribbedat. Se Ricuſ ruhčitaze kurjaſt
 pidadaſ | kus üz Innimenne omma Süddame ſel Ricuſſel
 annap | ſeſtſammaſt öhe Öihgka Jummalä teep | ninč ſebda
 25 Mammon denip; Kuſ üz Innimenne ſe Ricuſſe kaſs ni
 ſitkalist ümberkeip | eth temma keddaſit Jummalä Uuwuz |
 keddaſit neil Kirčul | Koblil | ninč nende Sullaaſel | keddaſit neil
 Wannambal | ninč Walliſuſſel | keddaſit neil Seddaliffel | Erra-
 haſatut | ninč Perrenkiuaſatut Riſtiſinnimeſſel | keddaſit ſel waiſel
 30 Lazaruſſel annap | ečht | kuſ temma jo middaſit annap | ellič
 iille meeleta ſebda teep | ellič omaſt kudruſt keddaſit maſap |
 erranis keiče maſo nende Allambiffede ninč Waiſede pehle
 lüčap; Riſugkuſeſt rehčip Chriſtuſ | ninč pajatap: Armat
 Papſet | kui raſč on ſe | eth needt | te omma Lohtuſſe Ricuſſe
 35 pehle pannaſwat | Jummalä Ricuſſe fiſſe tullewat. Se on
 ſebjamb | eth üz Kameel lebbi öhe Nöhlafiſma keip | kudt eth
 üz Rickaſ Jummalä Ricuſſe fiſſe tullep; Kuſ üz Innimenne
 öma Ricuſſe kaſs lörgliſtap waſto Jummalä | eth temmä

Mosen ninck needt Prophetit teotap | ninck nemmat mitte
 kuhlma tahap | kudit se Rickas Mees | ninck temma wihs
 Wennat Evangeliummes tehnut ommat. Nisugkuse Teotamisse
 efferdap Summal rassedast nuchtelda | ninck pajatap: Eth
 minna kiffendan | ninck teije wastopannete | minna öigken- 5
 dan omma Rehje welja | ninck keddakit pannep sedda tehhal-
 le | ninck teotate keicke münno Nouwo | ninck pölgkate münno
 Nuchtlussset. Sihs tahan minna kaks nahrma teije kaotamisse
 pehl | ninck teid pilckma | kus teije pehle tullep | mea teije kartate.
 Kus teije pehle heckifelt tullep | kudit üx suhr Torm | mea teije 10
 kartate | ninck kudit üx kurri Ilm teije kaotaminne | kus teije
 pehle langep Ahastus ninck Willizus. Sihs sahwat nemmat
 münd hühdma | agkas minna ep sahn mitte kostma | nemmat
 sahwat münd warra oßma | ninck mitte löidma. Semperrast |
 eth nemmat weehast se Oppetusse | ninck ep tachtfit Summala 15
 mitte kartma | wotfit mitte münno Nouwo | ninck teotafit keick
 münno Nuchtlussset. Sihs peawat nemmat söhma se Wilja
 nende Ellust | ninck peawat omma Nouwust töijet sahma.
 Mea needt Rummalat himmustawat | surretap nemmat | ninck
 nende hullode On sahtap nemmat hukka. Re agkas münd kuhlep 20
 sahþ ilmatartmatta ellama | ninck kül sahma | ninck üchteki Wil-
 lizusse kartma. Pharaonil sel Runningal on sedda tulnut: Sest
 kus temma Summala Sanna Moseße ninck Alaroni Suhst mitte
 tachtis kuhlma | piddis temma keicke omma Wehje kaks punnase
 Merre siddes errahupma. Se sündis kaks neil Israelitil 25
 kennelt ninda kirjotut seisap: Sihs kiffendast needt Israelli
 Lapset se Issanda pohle | ninck pajatafit: Meije olleme sünno
 wasto pattonut | sest meije olleme omma Summala perralejetnut |
 ninck Baalim deninut. Agkas se Issand laus nende wasto:
 Eps teid enne sedda aigka needt Eghyptrit | Amoritrit | ninck 30
 muhdt Wainlaset üllewoinut ommat? Ninck minna awwitasin
 teid nende Rehjest | kus teije münno pohle kiffendasite; Kum-
 batakit ollete teije münd perralejetnut | ninck wöhrat Lihgka
 Summalat deninut. Semperrast en tahan minna teid teps ennamb
 awwitama; Rui üx Innimenne omma Rickusse jures se waise 35
 Behhembeße teotap | ninck omma Süddame temma ehs kinni-
 sülgkap. Rickat ninck Waiset peawat segkamisse öhestöhs olla |
 se Issand on nemmat keick tehnut. Agkas sedda tachtwat paljo

Rickat mitte moiftma | erranis tehwat | kudit Syrach kirjotap :
 Se Rickas teep üllekohto | ninck troship weel pehlekit | agkas se
 Waine peap kannatama | ninck weel pehle teñama. Rudt se
 Lew needt Mezellajat söhp Körbe siddes | ninda söhwat needt
 5 Rickat needt Waiset. Rudt se Körgkel auwota on | mea alp
 on | ninda on se Waine sel Rickal kahs auwota. Sedda ep
 woip Summal mitte fallima | mindperrast Christus ütley | eth
 se körgle Phariseer | ke se waise Sölneri teotas | on hukatut |
 fest ke issi hend üllendap | se peap allandatud sahma | ninck
 10 Salomon | ke hukka peap minnema | se sahpe enne subrey | körg
 ninck suhr Meel keip se Langmisse ehl | se Issand sahpe nende
 Körgkede Rodda ümberheitma. Se Rickus sahpe kahs kurjast
 pruhkitut Weljaandes ; Kus üx Innimenne lihglasöhmse ninck
 lihgtajohmse kahs ommat Ellopehwat oxa sahtap | ninck keide
 15 omma Warra lebbi Kurcko hajap | kudit ninda tehnut se Essi-
 menne Ilm | ninck se Rickas Mees Evangeliummes | ke igka-
 pehw aumfast ninck Röhmo sees ellanut. Sehdt Pehwat |
 ninck Röhmo woip Summal meile kül günnima | ja se tullep
 Summala Rehjest | eth üx Innimenne söhp | johp | ninck omma
 20 Hinge röhmustap ommast töhst | ninck issi se Rohgka ninck
 Wihna lohnut | Innimesse töitusses ninck röhmu : Agkas eth
 üx Innimenne keid omma Warra erraneelap | needt Sum-
 mala Undet weljaogendap | ninck ommast Röchtuft öhe Summala
 teep | sedda ep woip Summal mitte fallima | kudit sedda nehha
 25 on Kunningast Belsazarist | ke tappetut sai | kus temma johbnut
 olli | ninck seperrast ütley Paulus | eth lihgtjöhmminne ninck
 lihgtjohminne üx Tegko fest Leehast on | ninck eth | ke sedda
 tehwat | se igkawesse Ello mitte perrendama peawat. Summal
 issi esserdap igkawesse Waiwa neile Johbnutkottil | ninck ütley :
 30 Sedda ninck waiw neile | ke Söhmset warra üllestoujwat |
 ninck hajawat se johyto tagka | kunni se Öh tullep | ninck nem-
 mat hullux ninck pöhrlay fest johtuft sahwat | ninck Christus
 mainisep meid | meije peame hend hoidma | eth meie Süddamet
 mitte sahwat rasseday kohrmatut lihglasöhmse ninck lihgt-
 35 johmse kahs ; Kus üx Innimenne üpris kostlickode rihdede kahs
 hend ehhitap. Needt Rihdet ommat nende Pattode Ruchtlus ninck
 Mellestus : Gest enne kudit meije essimeffet Wannambat pat-
 tofit | ollit nemmat allaste | ninck ep hebbendasit hend mitte :

Ugkas kus nemmat Patto fisse langnut ollit | negkit nemmat |
 eth nemmat allasti ollit | hebbendasil hend | ninck tegkit hendessel
 katmisset lehberest | kunni Summal neile nachlast Rihdet andis.
 Semperrast woip Summal weel tennapehw kül fallima | eth
 meije Rihdet kanname | ninck Rihdede kaks omma Iho ehhi-
 tame | sest Christus kistap Salomoni köstlickut Rihdet | ninck⁵
 Rebeccast löeme meije | eth temma Esaui köstlickut Rihdet
 Jacoba pehle pannut on. Ugkas eth meije enamb kuds kohus
 omma Rihdede kaks körgkistame | ninck üx Moißnick kuds üx
 Först | üx Raupmees kuds üx Moißnick | üx Ammetmees kuds¹⁰
 üx Raupmees | üx Tallopoick kuds üx Ammetmees omat rihdet
 ehhitama | ninck keddalit töine töise jerrel andma tahap | sedda
 ep woip Summal mitte fallima | erranis pajatap: Semperrast |
 eth needt Sioni Tüttret körgkistawat | firrotawat omma Raila |
 woidwat omma Dalle | suhrustellewat omma sambode kaks |
 ninck pannawat köstlickut Ringat omma Tallade pehle | sihs sah¹⁵
 se Issand se Bagke sest Sioni Tüttrest paljar tegkema | ninck
 se Issand sah p nende Höbbe ninck Kulda errawotma. Sel
 Ujal sah se Issand se ehhitamisse neist köstlickust Ringast
 errawotma | ninck needt Mallit | ninck Panget | needt Rehdi-
 kesset | needt Kessitehbit | needt Tannut | needt Lippokesset |²⁰
 needt Kallit nahat | needt Pailatesset | need Haisotnö-
 pit | needt Körwakaunikesset | needt Sörmuget | needt Juhre-
 pailat | needt kallit körgket Rihdet | needt Mantlit | needt Lin-
 naset rettet | needt Ruckret | zc. Semperrast mainizep Paulus²⁵
 se Naistesugku | kumb enamb Rihdede kaks körgkistap | kuds
 needt Meehet | ninck oppep nemmat | nemmat peawat hend
 ehhitama puchtade Rihdede kaks | Hebbeda ninck Rassinusse
 sees | mitte pitkade karrode juhrede kaks | echt Kulda | echt
 Perlide | echt köstlicko Kallewe kaks | erranis kuds kohus on³⁰
 neile Naiselle | ke Summalakartusse nöitwat | lebbi heht Teg-
 kut | ninck Petrus | nemmat peawad hend mitte weljaspitte ehhi-
 tama juhrede | Kulda | ninck Rihdede kaks | erranis seespitte |
 eth nemmat omma Süddame rikmatta piddawat wagka ninck
 tassase Waimo siddes | se on köstlick Summala ehs | ninck Syrach³⁵
 mainizep keick Innimeffet | pajatamas: Erra körgkista mitte
 omma Rihdede kaks | ninck olle mitte suhr oma Uluwo siddes;
 Sest se Issand on immelick omma Tegkode siddes | ninck ked-

dakit merckap | mea temma tehha tahap. Kus üy Innimenne
 armatta on oına Lehembesse wasto | ninck ep tahap temma
 mitte arowitama | kudt Evangeliummes se Rickas Mees | kenne
 jures wehhemb Arm löidti | kudt nende Roidade jures. Agkas
 5 se peap mitte sündima; Sest kus keddakit on sesinnase Ilma
 Warra ninck Nouw | ninck nehj omma welja waisusse kanna-
 tama | ninck sülgtap omma Süddame temma ehs kinni | kui
 jehp se Summala Arm temma jures? Semperrast peawat
 needt Rickat igtal ajal omma meele sisse tulletama |
 10 mea Christus ütlep: Oltet armolisset | kudt teije Saiwane
 Issa armolinne on. Sesamma Issa pajatap: Minna ollen |
 ke annap Hiwwi | Wihna | ninck Illi | ninck paljo Höbbe ninck
 Kulda; Temma arowux peame meije kaks neile Heddalisselle
 andma | sihs sahj meile antut | üy töis | wahotut | puddistut |
 15 ninck kuhjapeh kaks Möht sahj meije Ruppe sisse antut
 sahja. Semperrast ütlep David; Önnis on se | ke sel Hedda-
 lissel arowitap | sedda sahj se Issand errapehstma turjal Ujal.
 Se Issand sahj temma hoidma | ninck Ellus pidama | ninck
 temma kessi lasckma hehste keima Mah pehl | ninck temma mitte
 20 andma teima Wainlasejde meelewaldal. Se Issand sahj temma
 jahutama temma Surnowohdis | sinna pehstat temma keidest
 temma Többeht | ninck Christus pajatap: Ke se keidewehhema
 öhe Kälma Weh karricka kaks johtap | sehl peap se mitte
 magmatta jehma | erranis temma tahap se arwama | kudt olleg
 25 se temmal hendessel sündinut. Ke agkas ommat Rörwat kinni
 pannep se Waise karjomisse ehs | se sahj kaks karjoma | ninck
 mitte kuhltut sahja | ninck üy armata Kohus sahj se pehle
 keima | ke mitte Armo andnut on. Semperrast peawat needt
 Rickat hehste kasma | eth nemmat omma Rickusse öigkest pruh-
 30 kiwat | ninck sesama kullotawat ninck andwat neile Rirkulle | kudt
 Salomon se Runningas | neile Rohlille | kudt se Pehmees |
 neile Jumjala Sullafelle | kudt Belsazar se Runningas | sel
 Summaladenistuffel | kudt needt Israelitit | kennel keelti | nemmat
 ep pidit ennamb teps tohma | neil Wannambal | kudt Paulus
 35 keskip: Sihs andket nühdöt öhel igtalickul | mea teije wölgf
 ollete | Wackoraha | kennel Wackoraha kohus on | Colli | kennel
 Colli kohus en | neile Waisel | kudt se wanna Tobias omma
 Poja oppep: Sünno Rickusfest arowita sel Waisel | ninck

põhbra hend mitte sest Waifest | sihs sahp sünno pehle Summal
 jelle armolikult wallatama. Rus sa voit | sihs arwita sel
 Seddaliffel | on sul paljo | sihs anna rickalift | on sul püffut |
 sihs anna se püffut truwi Süddame kaks | omma hennesse
 Sarweduffez | eth temma hend | ninck omma Perre ninck Lapsset 5
 toitap. Rus aglas keddait omma Perre ninck Lapsset mitte
 toitap | se on se Bsko salgknut | ninck kurjamb | kudit üz Pag-
 kan. Lühidelt | needt Rickat peawat hend ninda piddama | kudit
 Paulus Simotheuffel kirjotap: Neil Rickal sestinnasest Ilmast
 kesc | eth nemmat mitte kõrgket ommat | ep kaks lohtwat se 10
 kaddewa Rickusse | erranis se ellawa Summala pehle | te meile
 keick aßjat rickalift annap pruhkida | eth nemmat hehdt tehwat |
 Rickar sahwat hehst Teglust | hehl meelel andwat | arwitawat
 õhe heh warra hennesse kogkawat tullewar ajaz | eth nemmat
 sahwat sa igkawesse Ello | ninck mitte igkawelt neljawat | jannu- 15
 wat | ninck ütlemat: Mea arwitap meid nühd se Subrus?
 Mea sahtap meile nühd se Rickus | ninck se Rorgkus? Se
 on keick hucka lehnut ninck errataddonut | kudit üz Warri | ninck
 kudit üz Hehl | kumb möhda lehp.

23.

1649.

Henricus Stahl, jutlus Luuk. ev. 5. peat. puhul.

Teos „Leyen Spiegel“ neljandast osast, lk. 703—7. Vrd. ka tekst
 nr. 21. eelmärkust!

I. **Meije peame Summala Sanna usfinast oppema
 ninck kuhlma.** Evangeliummes tungis hendes se Rahwas
 Sesusse jure | kuhlida se Summala Sanna | ninda | eth kaks
 Jesus piddi õhe Laima sisse astma | ninck sestammast opma |
 kudit temma kaks igtal Aljal | kussa temma igkanes woinut 5
 omma suhremba Rõhmo lasknut olla | eth temma needt Inni-
 messet sest Summala Rickussest oppema woiz. Christusse ninck
 sesinnase Rahwa Sallaasfemedes sisse peame meije keick astma |
 ninck mitte perrale jetma se Rogkodusse | kudit monnigkade lomb
 on | erranis issikestes hend mainizema | ninck se sedda ennamb 10
 jo ennamb meije nehme | eth se Pehw (sest Issandast) töttap |
 ninck ütlemat: Mindket sisse Summala Werrawade lebbi tenno

kahs | temma Rodda fisse khtusse kahs. Aglas parrako Sum-
 mal | kus meije se pehle wallatame | mea igkapehw sündip |
 fihš lbiame meije | eth hend needt Innimeffet mitte kanglest
 tungewat Summala | temma Sanna ninč Kirčo jure; Erranis
 5 hendes paljo noppedamb Čöršus | ninč monnes muhs kurjas
 Paiglas lasčwat lvidma | oīa Ahnusse tagka hajawat | omma
 Ule | Wihna | Pollewihna | ninč muh kurja Raupa mūhwat
 ninč ostwat | omma Pattuse See pehle keiwat | ninč Summala
 erraunnustawat | ni wehgka | eth nemmat knappist kolm echt
 10 nelli kord Ahsta ümber Kirčo sees nechtut sahwat. Nisugkuset
 Teotajat seft Sumalikust Sannast sahþ sešimane Rahwas |
 kumb Christusse jure ni wehgka tungnut | sel Wihmsel Pehwal
 hebbendama | ninč Summal sahþ nemmat wissist ninč töbdest
 nende Heddas perrale jetma | Surma sees erraheitma | ninč
 15 sel Wihmsel Kochto Pehwal hennesseft erralückama | ninč
 ütlemā: Sagkenaket keič münnust erra teije Kurjategtijat |
 minna ep ollen teid weel eales tundnut. Kus Martha Jesum
 omma Rodda sees wasto wottis | iftotis temma Šhdde Maria
 hend Jesusse Gallade jure | ninč kuhliš temma Sanna. Martha
 20 aglas | tegliš hennessel suhre waiwa | eth temma Jesum woiz
 hehste piddama: Kus temma aglas oma Šhdde pehle kaibas |
 eth temma temmale mitte tachtis arwitama | kostas Jesus |
 ninč laus temma wasto: Martha | Martha | sünnul on paljo
 Murre ninč Waiw | üz assi aglas on tarwis | Maria on se
 25 keiče parramba Ossa errawallizenut | se peap mitte temmast
 errawottetut sahma. Ninda peame meije kahs se parramba
 Ossa errawallizema | ninč omma suhremba Röhmo Summala
 Sanna lasčma olla. Needt Oppijat peawat ičkas hennesse
 ette wotma | mea Sumal neile kesčnut on | ninč se Sumala
 30 Sanna ussinaft omma Ruhjalapsede ette kandma | kudt Paulus
 mainizeþ | kus temma pajatap: See se Tegko öhest Ewange-
 lischist Süttelšaft | töita omma Ammetti töh aumšaft | eth ep
 Summal hirmsaft nende wasto pajatap | ninč ütlep: Erra-
 needtut olčo | ke se Ššanda Töh laiskusse ninč kawwalusse
 35 kahs teep. Needt Ruhjat peawat Summala Sanna kuhlma
 ninč tallel pannema öhe kauni heh Süddame sees. Oppijat
 ninč Ruhjat peawat mitte üzpeines Ruhjat | erranis kahs
 Tegkijat seft Summala Sannast olla | seft Summa ehš mitte |

Eesti kirjakeele vanemais mälestistes märgatud trükivigade ja eksimuste õiendused.

	Trükitud :	Peab olema :
Lk. 27, r. 3 alt	— ning	saaman ning
„ 30, „ 10 ülalt	— Järgnev katke	Järgnevad katked
„ 30, „ 13 „	— pöhätut	pöhätut
„ 30, „ 14 „	— perräst	perräst
„ 30, „ 14 „	— sündküt	sündküt
„ 30, „ 16 „	— Veib	Veiba
„ 30, „ 18 „	— Suctatusse	Suctotusse
„ 31, „ 1 „	— Ewangeliummest	Ewangeliummest
„ 31, „ 2 „	— siffen sinno	siffen meije sinno
„ 31, „ 6 „	— umbusseft	umbuffüst
„ 31, „ 31 „	— Emandät	Emandat
„ 32, „ 5 „	— hulcäft:	hulcäft.

Puht trükitehnilistel põhjustel on „Eesti kirjakeele vanemate mälestiste“ III poognas viltujoone (/) asemele trükitud püstjoon (|), mida lahkesti vabandada palutakse.

Äratõmbed murdetekstidest.

„Eesti Keeles“ seni ilmunud ja edaspidi ilmuvaist murdetekstidest on „Ak. Emakeele Seltsi“ talituses müügil äratõmbeid. Hind 5 mk. tükk.

A. E. S. talitus.

Keeleteaduslik ajakiri

EESTI KEEL

(IV aastakäik)

ilmub **Akad. Emakeele Seltsi** toimetusel, aasta kohta k u u s numbrit à 32 lk., kokku 192 lk. — **Üksikuid numbreid talitus müügile ei saada. Tuleval aastal ilmub ajakiri suurendatud kujul, aasta kohta kaheksa numbrit, à 32 lk., kokku 256 lk. — 1926. a. tellimine on avatud.** (Hind sisemaal **250** mk., väljamaal **300** mk.), Tellida võib ka poole aasta kaupa. 1925, 1924, 1923 ja 1922 aastakäik brošüüritult maksavad à 250 mrk. (väljam. 275 mrk.).

Toimetus: Tartu, Vabriku 3, 8. Talitus ja raamatute pealadu Tartu, Gildi 8, II. kord (Akad. Emakeele Seltsi talitus).

Tellimisi võtavad vastu kõik Vabariigi postiasutused.

Muud Akad. Emakeele Seltsi toimetused:

Sugunimedede muutjatele ja eestistajatele:

1. Eestlasele eesti nimi. Hind 50 marka.
2. 15.000 uut sugunime Hind 50 marka.
3. Nimede valik ja soetamine. Hind 35 marka.

Hõimrahvaste keelte õppijatele ja sõpradele:

4. Esimene liivi lugemik. Hind 30 marka.
5. Teine liivi lugemik. Hind 40 marka.
6. Kolmas liivi lugemik, Hind 25 marka.
7. Neljas liivi lugemik. Hind 25 marka.
8. Soome kirjastik nr. 2 (Valkea käärme). Hind 30 marka.
9. " " " 3 (Kaksoisten seikkailut). Hind 30 marka.
10. " " " 4 (Kultarukki). Hind 25 marka.

Muud väljaanded:

- 11.* Seto lugemik I. Hind 50 marka.
12. Kodotulõ' (Setu lugemiku II osa). Hind 75 mk.
13. Aastaraamat I. (1920). Hind 30 marka.
14. Aastaraamat II. (1921). Hind 40 marka.
15. Aastaraamat III. (1922). Hind 50 marka.
16. Aastaraamat IV. (1923). Hind 50 marka.

Pealadus:

1. A. Saareste, Vigala murde peajooned. Hind 80 mk.
(Saada piiratud arvul).
2. Karl Stalte, Lõvo lolõd. Hind 40 marka.

Trükis:

Mag. J. Aavik'u ja mag. J. Mägiste — Soome-eesti sõnaraamat.